

ผู้พิพากษา

ตั้งตุลาให้สังคมสมในตุล

หน้าว่าง

สารบัญ

คำกล่าวนำ.....	๑
ผู้พิพากษา ตั้งตุลาให้สังคมนในดุล.....	๒
๑. ปัญญาต้องสว่างทั่วถึงธรรม.....	๔
ผู้พิพากษาเป็นตราฐ	
ดำรงตนอยู่ในธรรม ดำรงธรรมไว้แก่สังคม.....	๔
จะตัดสินให้เป็นธรรม	
ต้องรู้ธรรมที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน.....	๖
เป็นธรรม ก็ถูกต้องตามความจริง	
ถูกต้องตามความจริง ก็ดีงาม	๗
“ธรรม” เป็นกฎธรรมชาติ	
มีอยู่ของมันตามธรรมดา	๙
คนอยู่ในกำกับของกฎธรรมชาติ จะอยู่กันให้ดี	
ก็บัญญัติ “วินัย” เป็นกฎมนุษย์ขึ้นมา.....	๑๐
รู้ธรรมยังไม่พอ จะจัดชีวิต-สังคมให้ดีจริง ก็ยังไม่ได้	
หันไปจัดการกับธรรมชาติ ก็พลาดมาแทบพัง	๑๒
ปัญญาก็ต้องรู้ชัดแจ้งตรงความจริง	
เจตนาก็ต้องตั้งถูกต้องตรงความดี.....	๑๔
บัญญัติจะดีได้	
ปัญญาก็ต้องเต็ม เจตนาก็ต้องตรง	๑๗
ปัญญาที่ใสสว่าง & เจตนาที่ใสสะอาด	
ทั้งนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ต้องยึดเป็นสำคัญตลอดไป	๑๙
ซ่อนใต้ระบบ ๒ ของธรรมวินัย	
มองไปเห็นระบบ ๓ แห่งสภาวะ จริยะ และบัญญัติ	๒๑
ในระบบ ๓ แห่ง สภาวะ จริยะ และบัญญัติ	
ดูให้ชัด จะเห็นจริยะสำคัญเด่นขึ้นมา.....	๒๔

๒. ความสับสน ต้องสะสาง..... ๒๘

ถ้ายังมองความหมายของจริยธรรม กันไม่ชัด ระบบนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จะรวมเร	๒๘
“จริยธรรม” ก็ยังคงคลุมเครือสับสน “จริยธรรมสากล” ก็จึงยิ่งพรั่มัว	๓๑
ไปให้ถึงจริย[ธรรม]แท้ที่เป็นระบบชัดเจน จึงจะเห็นความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ดีงาม	๓๗
กังวลว่าศีลธรรมหล่นหาย สังคมไทยเที่ยวเวียนค้นหาตามล่าจริยธรรม	๔๑
ยุติความสับสน หยุดวิงเวียนวน เข้าหาจริยะแท้ที่เป็นผลของการศึกษาซึ่งพัฒนาคนทั้งคน	๔๕

๓. เจตนาต้องตั้งไว้ใส ตรง และงาม..... ๔๙

ถ้าปัญญาสมบูรณ์จริง ก็ไม่ต้องห่วงเจตนา แต่ก่อนจะอยู่ได้ด้วยปัญญา เจตนาพามนุษย์ยุ่งนุ่งด้วยปัญหา.....	๔๙
ปัญญาส่องสว่างให้เห็นทั่วไป จะเอาอย่างไร ก็แล้วแต่เจตนา	๕๓
พรหมวิหารคือจริยะพื้นฐาน ที่จะกำกับเจตนาของตุลาการ	๕๕
มองพรหมวิหาร คือค่านิ่งทุกสถานการณ์ มุ่งประสานทั้งสังคม ทั้งทั้งโลก เข้าสู่จุด	๕๗
สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม ผู้พิพากษาเอาอุเบกขามาดำรงรักษารธรรม	๕๙
หลักประกันสันติสุข อยู่ที่พรหมวิหาร ตั้งแต่เลี้ยงดูลูกในบ้าน จนถึงอภิบาลคนทั้งโลก	๖๓
เลิกหมักหมมความคลุมเครือพรั่มัวไว้ในสังคมไทย พัฒนาความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยความรู้เข้าใจให้ชัดเจน	๖๕
รู้อะไรก็ต้องเข้าใจทั่วตลอดคมชัด จึงจะมีความเข้มแข็งทางปัญญา ที่นำพาสังคมให้ก้าวไปได้มั่นคง	๖๙
๖ ผู้พิพากษา ตั้งตุลาฯ	

ข้างใน ใจก็กว้างใหญ่อย่างพรหม ข้างนอก ก็สมานทั้งสังคมไว้ในเอกภาพ	๗๑
ความเสมอภาคที่แท้ มากับความเป็นธรรม ที่สร้างสามัคคี มิใช่มีไว้เพื่อให้แก่งแย่งความเป็นธรรม	๗๔
ข้างใน มีใจเที่ยงตรงต่อธรรม ข้างนอก มีความเป็นธรรมเสมอกันต่อทุกคน	๗๖
มีธรรมที่กำกับให้ทำหน้าที่เที่ยงตรง ก็ดียิ่ง แต่มีธรรมที่ทำให้เข้มแข็งและเป็นสุขในการทำหน้าที่ด้วย จะดีเยี่ยม	๗๘
บทสรุป:	
สี่ความหมายของ “ตุลาการ” ส่องถึงงานสำคัญของผู้พิพากษา	๘๑
ตอบคำถามท้ายเรื่อง.....	๘๕

คำกล่าวนำ

คุณศักดิ์ โมกขมรรคกุล เป็นผู้ที่ผู้พิพากษาให้ความเคารพนับถืออย่างมากท่านหนึ่ง ท่านเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณงามความดี ที่ทุกคนระลึกถึงและพูดถึงอยู่ตลอดเวลา

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคที่ท่านขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกานั้น สิ่งหนึ่งซึ่งท่านได้ทำสำเร็จ ก็คือ ท่านสามารถทำให้คดีที่ค้างค้างอยู่ในศาลฎีกาลดลงไปได้เรื่อยๆ จนกระทั่งในท้ายที่สุด ผู้พิพากษาในศาลฎีกาต้องแย่งกันทำงาน เพราะไม่มีคดีจะตัดสิน

หลังจากนั้นแล้ว ก็ไม่มีเหตุการณ์อย่างนั้นเกิดขึ้นอีกเลยจนบัดนี้ คดีค้างศาลฎีกาอยู่อีกมาก วิธีการเช่นนั้นใครๆ ก็อยากจะให้มีอีก แต่ก็ยังไม่ทราบว่าจะทำได้อย่างไร

ผลแห่งความดีอันนั้นอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ต่อมาก็คือว่า หลังจากพ้นตำแหน่งไปแล้วไม่นาน ท่านก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เป็นองคมนตรี ซึ่งกระผมคิดว่าท่านคงไม่เคยคาดฝันมาก่อนเช่นเดียวกัน

ในฐานะที่ได้ใกล้ชิดกับท่านมากคนหนึ่ง เคยรับราชการกับท่านตั้งแต่ครั้งที่ท่านเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่จังหวัดอุดรธานี ได้ทราบดีถึงอุปนิสัยใจคอ ความสมถะเรียบง่าย และความมีจริยวัตรและอุปนิสัยส่วนตัวว่าท่านเป็นคนอย่างไร และความดีงามนั้นก็เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป จึงทำให้เป็นที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

กระผมได้มาคิดกับคุณหญิงสำรวว่า ในโอกาสที่จะมีการพระราชทานเพลิงศพ ในอีกประมาณ ๒-๓ เดือนข้างหน้า น่าจะมีธรรมเนียมสักเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะจัดทำหนังสือเป็นที่ระลึก แล้วก็มีความเห็นพ้องต้องกันว่า น่าจะได้ฟังธรรมะจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณเอง ส่วนหัวข้อก็แล้วแต่ท่านจะเห็นสมควร

ถ้าถามความประสงค์ก็คือ อยากจะให้เป็นเรื่องธรรมะที่ผู้พิพากษาทั้งหลาย ควรจะยึดถือไว้ให้มั่นคงในจิตใจ เพราะว่าเอาเข้าจริงๆ แล้ว กระผมเอง โดยส่วนตัวนั้นมีความรู้สึก ว่า เรื่องของธรรมะไม่ใช่เป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายอย่างที่คิด บางครั้งก็สับสนและบางครั้งก็ไม่แน่ใจว่าจะอะไรกันแน่ที่ควรยึดถือ จึงได้ถือโอกาสมากราบนิมนต์ท่านไว้ ซึ่งก็ได้รับความกรุณาที่ได้รับคำแนะนำในวันนี้ สุดแต่พระเดชพระคุณท่านจะเห็นสมควร

* นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน ผู้พิพากษาอาวุโสในศาลอาญา กล่าวนำในนามของคณะผู้อาราธนา (นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน เคยรับราชการอยู่กับนายศักดิ์ โมกขมรรคกุล ยาวนาน เริ่มแต่ครั้งที่ท่านอดีตประธานศาลฎีกา ดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่จังหวัดอุดรธานี และต่อมา ในสมัยที่ นายศักดิ์ โมกขมรรคกุล ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา นายสมศักดิ์ วงศ์ยืน ก็ได้เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ก่อนที่จะเป็นประธานแผนกคดีภาษีอากรในศาลฎีกา แล้วมาเป็นผู้พิพากษาอาวุโสในศาลอาญา ในปัจจุบัน)

ผู้พิพากษา

ตั้งตุลาให้สังคมสมในดุล^๑

อาตมภาพขออนุโมทนาที่คณะโยม มีคุณหญิงเป็นผู้นำ ได้มาเยี่ยมเยียนที่วัด การที่อาตมภาพได้รับนิมนต์ให้แสดงธรรมในวันนี้ อาจจะเป็นการสนทนากันในเรื่องธรรมะที่เกี่ยวกับงานตุลาการ หรือในเรื่องของผู้พิพากษา

การที่ได้จัดรายการซึ่งอาจจะเรียกว่าการพบปะครั้งนี้ขึ้น ก็เป็นเรื่องของน้ำใจนั่นเอง คือน้ำใจของท่านผู้ใกล้ชิด โดยเฉพาะในวงการของตุลาการหรือผู้พิพากษา ที่มีต่อท่านองคมนตรี ในฐานะที่ท่านเป็นอดีตประธานศาลฎีกา ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ไว้แก่งานตุลาการ ซึ่งก็คือ แก่ประเทศชาติ แก่สังคมไทย

เมื่อท่านจากไป ผู้ที่ใกล้ชิดและรู้จักท่านดี ก็มีความระลึกถึง โดยมองเห็นคุณค่าความดี ตั้งแต่ที่มีต่อกันเป็นส่วนตัว และในวงงานใกล้ชิด แล้วขยายต่อไปถึงกิจการตุลาการทั้งหมด และกว้างออกไปก็ถึงสังคมประเทศชาติ ซึ่งที่จริงก็ถึงโลกทั้งหมดนั่นเอง เพราะว่าประเทศชาติก็เป็นส่วนหนึ่งของโลก ถ้าประเทศชาติอยู่ได้ดีมีความเจริญมั่นคง ก็เป็นส่วนประกอบของโลก ที่จะทำให้ทั้งโลกนี้มีความเจริญมั่นคงไปด้วย

เรื่องที่ท่านอดีตประธานศาลฎีกาได้ทำคุณประโยชน์ไว้ นั้น เป็นที่ชัดเจนดังที่ท่านผู้กล่าวนำได้ทวนความส่วนหนึ่งให้ฟัง นี่ก็แสดงว่า คุณความดีของท่านเป็นเรื่องที่ประทับใจอยู่ในวงการของผู้พิพากษา คุณประโยชน์ที่ท่านทำไปแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ยั่งยืนอยู่ทั้งในจิตใจคน และทั้งในกิจการงานของประเทศชาติ

^๑ ธรรมกถา ตามคำอาราธนาของ คุณหญิงสำรวย โมกขมรรคกุล และผู้พิพากษาบางท่าน พร้อมทั้งญาติมิตรของ คุณหญิงสำรวย โมกขมรรคกุล ที่บริเวณกุฏิเจ้าอาวาส วัดญาณเวศกวัน ๒ ตุลาคม ๒๕๕๐

ตอนนี้ก็เป็นเรื่องของผู้ยังอยู่ที่ว่า เมื่อเห็นคุณค่าความดีของท่านแล้ว ก็มาแสดงน้ำใจต่อท่าน เราจึงจัดเตรียมการกันต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงนี้ใกล้เวลาที่จะมีงานพระราชทานเพลิงศพ จึงได้เตรียมการในเรื่องการจัดพิมพ์หนังสือ ซึ่งถือว่าเป็นการอุทิศกุศลอย่างหนึ่ง

โดยเฉพาะการพิมพ์หนังสือแจกนี้ เป็นเรื่องของประโยชน์ระยะยาว ซึ่งทางพระศาสนายกย่องว่าเป็นธรรมทาน คือการให้ธรรม ซึ่งถือว่าเป็นทานอันเลิศที่ชนะการให้ทั้งปวง และถือว่าเป็นเอาต์ทักคะในบรรดาทานทั้งหลาย เพราะว่าการให้ธรรมเป็นการเผยแพร่คุณงามความดี ซึ่งเป็นหลักที่จะช่วยดำรงจิตใจของคนและดำรงสังคม และทำให้เกิดความเจริญปัญญา คือเกิดความรู้ความเข้าใจที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง และดำเนินกิจการงานต่างๆ ให้เป็นไปด้วยดี

ในการพบกันวันนี้ นั้น ตัวอาตมภาพเองไม่ได้คิดไว้ว่าจะพูดเรื่องอะไร แต่มองไปในแง่ที่นึกว่าท่านจะมาถามปัญหาอะไร จึงคิดว่าจะเป็นไปในรูปของการถาม-ตอบ หมายความว่า ท่านมีคำถามเกี่ยวกับธรรมะในแง่ที่เกี่ยวกับวงการตุลาการ หรือเกี่ยวกับเรื่องของตุลาการ หรือแม้กระทั่งเกี่ยวกับนิติศาสตร์ เกี่ยวกับกฎหมายอะไรต่างๆ จะตั้งคำถามอะไรขึ้นมาก็ได้ รู้สึกว่าจะมีแง่ดี ที่ว่าจะตรงกับจุดสนใจ ไม่ว่าจะมีส่วนที่เป็นเรื่องที่ยังสงสัย เป็นจุดที่ค้างอยู่ในใจของวงการตุลาการในเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ จะเป็นจุดที่มีความสำคัญก็ดี หรือเป็นจุดค้างใจหรือสงสัย ก็ดี ในแง่นั้นก็อาจจะเป็นประโยชน์ไม่ทราบท่านจะเห็นเป็นอย่างไร ถ้าจะพูดในรูปที่คล้ายๆ ว่ามาสนทนากัน

ตกลง ท่านว่าให้กล่าวไปเรื่อยๆ ถ้าว่าไปเรื่อยๆ ก็พูดถึงหลักธรรมเบื้องต้นก่อน

ปัญญาต้องสว่างทั่วถึงธรรม

ผู้พิพากษาเป็นตราชู

ดำรงตนอยู่ในธรรม ดำรงธรรมไว้แก่สังคม

เราถือกันว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นตราชูซึ่งทำหน้าที่ที่เรียกว่าดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม

เมื่อจะดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม ตัวผู้พิพากษาเองก็ต้องมีธรรม เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม หรือรักษารธรรมด้วยตนเอง และจะให้เป็นอย่างนั้นได้ ก็ต้องชัดเจนว่า ธรรมที่ผู้พิพากษาจะต้องมีนั้นคืออะไร ผู้พิพากษาจะต้องตั้งอยู่ในธรรมอะไร หรือว่าธรรมสำหรับผู้พิพากษานั้นคืออะไร

เมื่อพูดถึงธรรมที่บุคคลนั้นบุคคลนี้ หรือคนประเภทนั้นประเภทนี้จะต้องมี โดยทั่วไปก็จะนึกกันถึงความประพฤติปฏิบัติชอบ การเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิตที่ดีงาม ตามหลักที่เรียกว่าศีลธรรมบ้าง จริยธรรมบ้าง

สำหรับผู้พิพากษา ซึ่งทำงานสาธารณะ คำชูสังคม ก็แน่นอนว่าต้องมีธรรมอย่างที่เราเรียกว่าศีลธรรมหรือจริยธรรมนั้น และต้องมีไม่ใช่แค่ในชั้นธรรมดาเท่านั้น แต่ต้องมีในระดับที่อาจจะเรียกว่าเข้มงวดเป็นพิเศษทีเดียว

อย่างไรก็ตาม เมื่อพูดอย่างจำเพาะ ธรรมในระดับความประพฤติศีลธรรมทั่วไป ยังไม่ถือว่าเป็นธรรมสำหรับผู้พิพากษา แต่เป็นเพียงธรรมสำหรับบุคคลที่จะมาเป็นผู้พิพากษา หรือเป็นธรรมสำหรับผู้พิพากษาในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสังคม หรือเป็นพลเมืองคนหนึ่ง

หมายความว่า ความประพฤติตามหลักศีลธรรมทั่วไป เป็นเพียงส่วนประกอบ แต่เหนือมันขึ้นไป ผู้พิพากษายังมีธรรมสำหรับการทำหน้าที่เฉพาะของตนอีกต่างหาก และธรรมสำหรับการทำหน้าที่เฉพาะของผู้พิพากษานั้นแหละ ที่เรียกว่า “ธรรมสำหรับผู้

พิพากษา”

แม้โดยการเปรียบเทียบ งานของผู้พิพากษาก็มิใช่อยู่ในวงความประพฤติทางศีลธรรมทั่วไป ความประพฤติที่อยู่ในศีลธรรมเป็นเพียงพื้นฐานที่รองรับการทำงานของผู้พิพากษาเท่านั้น แต่ธรรมสำหรับการทำงานของผู้พิพากษาดังๆ แท้ๆ อยู่ที่**เจตนา** กับ**ปัญญา**

ตัวงานของผู้พิพากษาพูดได้ว่า อยู่ที่ธรรมสำคัญ ๒ อย่าง คือ เจตนา กับปัญญา ขยายความว่า ถ้าพูดกว้างๆ ก็เป็นเรื่องของการรักษาจิตใจ กับการมีและใช้ปัญญา แต่ในที่นี้ ที่ใช้คำว่าเจตนา ไม่พูดว่าจิตใจ ก็เพราะว่า เรื่องของจิตใจอยู่ที่เจตนา เพราะเจตนาเป็นหัวหน้าและเป็นตัวแทนของแดนจิตใจทั้งหมด เจตนาเป็นตัวนำ ตัวทำการ เป็นตัวเลือก ตัวตัดสินใจ

เจตนา จะตัดสินใจเลือกทำการใดและอย่างไร ก็มีแรงจูงใจต่างๆ มีสภาพจิต เช่น อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ความสุข ความทุกข์ ความขุ่นมัว ความผ่องใส ตลอดจนคุณคุณสมบัติ เช่น คุณธรรมและบาปกรรมทั้งหลาย อันมากมายในแดนของจิตใจนั้น คอยหล่อเลี้ยงปรุงแต่งคอยสนองหรือมีอิทธิพลต่อเจตนา แต่ในที่สุดก็ต้องสำเร็จด้วยเจตนานี้แหละ เพราะฉะนั้น ในด้านจิตใจ งานของผู้พิพากษาอยู่ที่การรักษาและตั้งเจตนาให้ถูกต้อง

ปัญญา คือ ความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ข้อเท็จจริง เข้าถึงความจริง รู้หลักและรู้ตัวบทกฎหมาย รู้หลักการตัดสินใจคดี ฯลฯ พูดรวบยอดก็คือรู้ธรรม

ถึงแม้เจตนาจะตรง แต่เจตนาที่เลือกตัดสินใจถูกต้อง เจตนาจะต้องอาศัยแสงสว่าง การบอกทาง การให้ตัวเลือก และการแก้ไขปัญหาคือปัญญา

เพราะฉะนั้น บนพื้นฐานแห่งความประพฤติที่ดั่งงามมีศีลธรรม ผู้พิพากษาจะต้องใช้และต้องจัดการธรรมสำคัญ ๒ อย่าง คือ **เจตนา** กับ**ปัญญา** ให้ดีให้พร้อมและให้ทำงานอย่างได้ผลดีที่สุด

เรื่อง **เจตนา** กับ**ปัญญา** บนพื้นฐานแห่งความมีศีลธรรมนี้ ควรจะพูดขยายความอีกข้างหนึ่ง

นี่คือธรรมสำหรับผู้พิพากษา แต่ยังไม่หมดเท่านั้น

จะตัดสินให้เป็นธรรม

ต้องรู้ธรรมที่เป็นเกณฑ์ตัดสิน

ธรรมสำหรับผู้พิพากษายังมีที่สำคัญมากอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมที่มีชื่อตรงเลย ว่า “ธรรม”

อย่างที่พูดแต่ต้นว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม เป็นตราชูของธรรม ต้องเป็นคนมีธรรม ต้องตัดสินให้เป็นธรรม ฯลฯ อะไรๆ ก็ธรรม

เมื่อพบคำว่าธรรมในข้อความต่างๆ มากมาย บางทีก็สงสัยหรืออย่างน้อยก็ชักจะไม่ชัดว่า คำว่า “ธรรม” ในข้อความต่างๆ เหล่านั้น มีความหมายเหมือนกันหรือต่างกัน ถ้าต่างกัน ในแต่ละแห่งมีความหมายว่าอย่างไร

เฉพาะอย่างยิ่ง ในเมื่อหน้าที่ของผู้พิพากษาเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรม หรือเป็นการกระทำต่อธรรมและเพื่อธรรมโดยตรง ถึงกับเป็นผู้ดำรงธรรม และทำให้เกิดความเป็นธรรม ฉะนั้น ผู้พิพากษาจะต้องมีความชัดเจนในเรื่องธรรม ว่าธรรมคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร ไม่ว่าจะมีความหมายรวม หรือความหมายเฉพาะที่

ถ้าเปิดหาความหมายในพจนานุกรม พอดูแล้ว ก็อาจจะงงไปเลย อย่างน้อยก็อาจจะรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องจดจำ และทำท่าจะจำไม่ไหว

ผู้พิพากษาซึ่งอยู่กับธรรมนั้น ต้องให้ถึงขั้นที่ว่า พอเห็น พอพูดถึง หรือได้ยินคำว่า “ธรรม” ก็มองเห็นความหมายทุกแง่มุมทะลุปรุโปร่งไปเลย

การที่จะเป็นอย่างนั้นได้ ผู้พิพากษาจะต้องมีความรู้เข้าใจในเรื่องธรรมอย่างทั่วตลอด คือรู้ระบบแห่งธรรม อย่างน้อยรู้ระบบที่ใกล้ตัวที่สุด คือระบบแห่ง *สภาวะธรรม* (ที่ปัจจุบันนิยมเรียกว่า *สังขธรรม*) *จริยธรรม* และ *บัญญัติธรรม*

ธรรมชุดที่ ๒ นี้ สัมพันธ์โดยตรงกับธรรมชุดแรกที่พูดถึงก่อนแล้ว คือ ต้องมี *ปัญญา* ที่รู้เข้าใจเข้าถึงธรรมเหล่านี้ และ *เจตนา* ก็ต้องมุ่งให้ได้ผลตามธรรมเหล่านี้ หรือให้เป็นไปตามธรรมเหล่านี้

เป็นอันว่า ธรรมสำหรับผู้พิพากษา พูดไว้ที่นี้ ๒ ชุด คือ

ธรรมชุดที่ ๑ *ปัญญา* กับ *เจตนา*

ธรรมชุดที่ ๒ ธรรมในระบบแห่ง *สภาวะ จริยะ* และ *บัญญัติ*

แค่สองชุดนี้ก็พอ เพราะครอบคลุมธรรมทั่วทั้งหมดแล้ว ชุดแรกอยู่ที่ตัวผู้พิพากษา ชุดหลังอยู่รอบตัวข้างนอก และเป็นจุดหมายของชุดแรก

เป็นธรรม ก็ถูกต้องตามความจริง

ถูกต้องตามความจริง ก็ดีงาม

ทีนี้ ก่อนจะพูดถึงธรรมสำหรับผู้พิพากษา ๒ ชุดนั้น ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่สักหน่อย ก็มาพูดคุยกันในข้อปลีกย่อยต่างๆ เกี่ยวกับธรรม ให้เป็นเรื่องเบาๆ เป็นพื้นไว้ ก่อนจะพูดเรื่องที่ยากขึ้นไป

เราบอกว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นตราชูอันทำหน้าที่ที่เรียกว่าดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคมนั้น

“ธรรม” นี้ แปลกันว่า *ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม*

ความหมายที่เป็นหลักเป็นแกนของธรรมนั้น ก็คือ *ความจริง* หรือสถานะที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นๆ เป็นธรรมดา

มนุษย์เรานี่ ต้องการสิ่งที่เกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน แต่สิ่งทั้งหลายที่จะเกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่คนแท้จริง จะต้องสอดคล้องกับความจริง มิฉะนั้นก็จะไม่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ได้แน่แท้ยั่งยืน

สิ่งที่เกื้อกูลเป็นคุณประโยชน์แก่มนุษย์แท้จริง เรียกว่าเป็น*ความดีงาม*

ความดีงาม จึงอยู่ที่สอดคล้อง คือ*ถูกต้องตามความจริง*

ความจริง เป็นหลักยืนตัว *ความดีงาม* เป็นคุณค่าที่มนุษย์ต้องการ *ความถูกต้อง* เป็นความสัมพันธ์ที่น่าพอใจ ระหว่างคุณค่าที่มนุษย์ต้องการ กับความจริงที่เป็นหลักยืนตัวนั้น

ที่ว่าผู้พิพากษาดำรงธรรมนั้น เราเน้นความหมายในแง่ของการรักษาความถูกต้อง ทำให้เกิดความถูกต้อง หรือพูดให้ตรงว่าทำความถูกต้องให้ปรากฏ และความถูกต้องที่วามันก็ขึ้นอยู่กับความจริง แล้วความจริงและความถูกต้องนี้ก็พึ่งความดีงามมาด้วย

ถ้าไม่มีความจริง ไม่มีความถูกต้อง ความดีงามก็ไม่แท้ไม่จริงเหมือนอย่างที่คุณหลอกลวงก็สามารถทำให้คนรู้สึกว่าเขาเป็นคนดีได้ แต่แล้ว ในเมื่อไม่ถูกต้อง ไม่ตรงความจริง พอขาดความจริงเท่านั้น ที่ว่าดีก็หมดความหมายไป กลายเป็นไม่ดี ดังนั้นความจริงและความถูกต้องจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก

ทีนี้ ความจริงนั้น มีอยู่เป็นสถานะของมันเอง หรือเป็นธรรมดาของธรรมชาติ และความถูกต้องก็อยู่กับความจริงนั้นด้วย แต่เมื่อเรื่องมาถึงคน หรือว่าเมื่อคนไปเกี่ยวข้องกับมัน ก็มีข้อผูกพันขึ้นมา ซึ่งทำให้คนเกิดมีเรื่องในภาคปฏิบัติว่า

๑. จะทำอย่างไร ให้ความจริงนั้นปรากฏขึ้นมา เพราะว่า บางทีความจริงมีอยู่ แต่ความจริงนั้นไม่ปรากฏ

๒. จะทำอย่างไร ให้คนดำรงอยู่ในความจริงนั้นได้ จะได้มีความถูกต้องที่จะตั้งหรือรักษาความดีงามไว้ และ

๓. จะทำอย่างไร ให้คนทำการให้ถูกต้องโดยสอดคล้องกับความจริงนั้น เพื่อให้คนอยู่กับความดีงาม ซึ่งเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมของเขา

นี่ก็เป็นเรื่องใหญ่ทั้งนั้น ตอนนี่ก็จึงเหมือนกับว่า ในเรื่องธรรมนี้ เรามอง ๒ ด้านคือ

หนึ่ง มองด้านความเป็นจริงหรือตัวสภาวะก่อนว่า ความจริงเป็นอย่างไร แล้วก็

สอง บนฐานของความจริงนั้น มองว่า เราจะทำอย่างไรให้มนุษย์นี้ ดำเนินไปกับความจริงนั้น โดยอยู่กับความจริง แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความจริง

ต้องครบทั้ง ๒ ชั้น ขาดชั้นใดชั้นหนึ่งไม่ได้ทั้งนั้น

บางทีเราจะเอาชั้นที่ ๒ คือจะให้คนปฏิบัติถูกต้อง แต่เราไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร มันก็ไปไม่ได้

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีหลักยืนอยู่เป็น ๒ ด้าน คือ ด้านสภาวะที่เป็นความจริงตามธรรมชาติ และด้านที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับความจริง

อย่างไรก็ตาม ตามที่ใช้กันอยู่นั้น “ความจริง” มีความหมายค่อนข้างหลวมๆ ไม่เคร่งครัดนัก คือไม่จำเป็นต้องถึงกับเป็นความจริงตามสภาวะของธรรมชาติ แต่รวมทั้งความจริงตามที่มนุษย์ตกลงยอมรับกันด้วย เช่น หลักการ และข้อที่ตกลงยึดถือกันมาเป็นพวกสมมติสังขจะต่างๆ ดังนั้น ความดีงาม ความถูกต้อง บางทีจึงวัดเพียงด้วยความสอดคล้องกับความจริงระดับนี้ก็มี

สำหรับคนทั่วไป เอาเพียงว่า ถ้ารักษาปฏิบัติทำความดีงาม ตามที่บอกกล่าวเล่าสอนกันมา ก็ใช้ได้หรือนับว่าเพียงพอ เมื่ออยู่กับความดีงามแล้ว ก็ถือว่าดำรงความจริงและความถูกต้องพร้อมไปในตัวด้วย

แต่สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาธรรมนั้น จะต้องเข้าถึงธรรมทั้งระบบ

เริ่มด้วยด้านที่หนึ่ง คือ ด้านความจริง และความจริงก็ต้องลงไปถึงความจริงตามสภาวะของธรรมชาติด้วย

ที่พูดไปแล้ว ก็เป็นระบบของธรรมนั่นเอง แต่ใช้ภาษาง่ายๆ และยังคงค่อนข้างจะหลวม ที่นี้ ก็จะเดินหน้าไปดูให้ถึงระบบของธรรมทั้งหมดให้ชัดยิ่งขึ้นอีกที

“ธรรม” เป็นกฎธรรมชาติ

มีอยู่ของมันตามธรรมดา

“ธรรม” ในความหมายที่ ๑ ซึ่งเป็นความหมายหลัก เป็นพื้นฐาน ก็คือ ความจริง การที่เราศึกษาธรรมกัน ก็ศึกษาเพื่อหาเพื่อรู้ความจริงนี้แหละ คือทำอย่างไรจะรู้เข้าใจ เข้าถึงความจริงได้

ทางพระบอกว่า ความจริงมีอยู่ของมันตามธรรมดา อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสได้ ขอยกคำบาลีมาให้ดูว่า

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตาณํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตาณํ จิตฺวา สฺวา

ธาตุ ธมฺมฏฺฐิตตา ธมฺมนิยามตา ...

แปลว่า ตถาคต (คือพระพุทธเจ้า) ทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม ธาตุ (สภาวะหรือหลักแห่งความจริง) นั้น คือ ความดำรงอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปแน่นอนแห่งธรรม ก็ตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ... ตถาคตตรัสรู้ ค้นพบธาตุนั้น ครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่าย ว่าดังนี้

ยกตัวอย่าง เช่น หลักไตรลักษณ์ คือความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด สิ่งทั้งหลายก็เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของมันอยู่อย่างนั้น แต่มนุษย์ทั้งหลายไม่รู้ความจริงนี้ พระพุทธเจ้าได้พัฒนาปัญญาขึ้นมาจนกระทั่งได้รู้เข้าใจ ความจริงนั้น เรียกว่าตรัสรู้หรือค้นพบแล้ว จึงทรงนำมาเปิดเผยแสดงอธิบาย

“ธรรม” ในความหมายที่ ๑ คือ ความจริงนั้น มีความหมายต่อทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง จะเรียกว่าธรรมชาติหรืออะไรก็ตาม ก็มีความจริงเป็นอย่างนั้น และมันก็เป็นไปตามความจริงนั้น เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย บางที่เราเรียกธรรม ในความหมายนี้ว่า “กฎธรรมชาติ”

เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้ และสิ่งทั้งหลายก็เป็นไปตามความจริงนั้น หรือตามกฎธรรมชาตินั้น เรื่องก็โยงมาถึงมนุษย์คือคนเรานี้ว่า เราก็คต้องการผลดีต่างๆ เช่นว่า เราต้องการให้ชีวิตของเราดี ตลอดไปถึงว่า เราต้องการให้สังคมของเราดี มีความเจริญมั่นคง อยู่กันร่มเย็นเป็นสุข แต่การที่ชีวิตจะดี สังคมจะดี อะไรๆ จะดี ทุกอย่างนี้ ก็ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริงนั้น

ดังเช่น ความจริงมีอยู่อย่างหนึ่งว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย เหตุอย่างไร ก็ทำให้เกิดผลอย่างนั้น ผลเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัยของมัน เมื่อเราจะทำชีวิตให้ดี ทำ

สังคมให้ตี เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องรู้ความจริงนี้ และทำตามความจริงนี้ คือรู้ว่าเหตุ
ปัจจัยอันไหนจะทำให้เกิดความเจริญงอกงาม ก็ทำหรือส่งเสริมเหตุปัจจัยนั้น และใน
ทางตรงข้าม เหตุปัจจัยไหนจะทำให้เกิดความเสื่อมความเสียหาย ก็ป้องกันแก้ไขกำจัด
เหตุปัจจัยนั้น

รวมความย่ำว่า เราก็ปฏิบัติจัดการไปตามความจริงนั้น โดยป้องกันแก้ไขกำจัด
เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดผลร้าย แล้วก็ไปทำหรือส่งเสริมเหตุปัจจัยที่จะนำมาซึ่งผลดี อันนี้ก็
คือต้องปฏิบัติไปตามความจริง

ก็จึงเป็นอันว่า มนุษย์ต้องรู้ความจริง แล้วก็เอาความรู้ในความจริงมาใช้
ประโยชน์ โดยนำมาปฏิบัติทำให้เป็นไปตามความจริงนั้น แล้วก็จะได้ผลตามต้องการ

จากหลักความจริงนี้ จึงเป็นเหตุให้เราต้องพัฒนามนุษย์ คือให้มนุษย์ศึกษา เพื่อ
จะได้รู้ความจริง และปฏิบัติได้ผลตามความจริงนั้น

“ธรรม” คือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ เวลาพระพุทธเจ้าตรัส
ธรรมะ พระองค์ทรงใช้คำว่า “แสดง” หมายความว่า ความจริงมันเป็นอย่างนั้น ก็เอามา
แสดงให้คนทั้งหลายรู้ด้วย

คนอยู่ในกำกับของกฎธรรมชาติ จะอยู่กันให้ดี

ก็บัญญัติ “วินัย” เป็นกฎมนุษย์ขึ้นมา

ที่นี้ เราจะเอาความจริงนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เราต้องการให้สังคมของเราเป็น
อย่างไร ต้องการให้ชีวิตของเราเป็นอย่างไร เรามองเห็นว่า อ้อ... ต้องทำอย่างนั้นๆ
ถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลดีขึ้นมา เราต้องการให้มีการปฏิบัติอย่างนั้น ซึ่งสอดคล้องกับ
ความจริงในทางที่เกิดผลดี

พร้อมกันนั้น เราก็ไม่ต้องการให้เกิดการปฏิบัติตรงข้ามที่จะเป็นเหตุปัจจัยนำมา
ซึ่งความเสื่อม

ถึงตอนนี เราก็เลยอาจจะมาตกลงกัน หรือว่าใครมีอำนาจ หรือได้รับความเชื่อถือ
ศรัทธา ก็มาพูดกัน บอกกันว่า เออ... พวกเรา เอาอย่างนี้นะ เพื่อให้สังคมของเราดี เพื่อให้
ชีวิตของพวกเขาดี เราทำกันอย่างนี้นะๆ เราละเว้น ไม่ทำอย่างนั้นๆ นะ

แล้วก็ เพื่อให้แน่นอนมั่นใจว่าจะทำจะปฏิบัติกันจริงจังตามนั้น ก็วางลงไปเป็น
กฎ เป็นกติกา เป็นระเบียบ ให้ยึดถือปฏิบัติกันในสังคม ในครอบครัว จนกระทั่งในชีวิต
ว่าต้องทำอย่างนี้ๆ ต้องไม่ทำอย่างนั้นๆ

ยิ่งกว่านั้น ก็ยังสำคัญให้หนักแน่นมั่นยิ่งขึ้นไปอีกว่า ถ้าขัดขึ้น หรือฝ่าฝืน ไม่ทำตาม หรือละเมิดข้อนั้นๆ สังคมคือคนด้วยกันนี้จะลงโทษอย่างนั้นๆ

(ตามความจริงของกฎธรรมชาติ ก็จะเกิดผลร้าย ซึ่งเรียกเป็นบุคลาธิษฐานว่า ธรรมชาติจะลงโทษอยู่แล้ว แต่โทษตามธรรมชาตินั้น คนอาจจะไม่เห็นชัดเจน ไม่ทันใจ หรือซับซ้อนเกินกว่าที่คนทั่วไปจะเข้าใจ คนด้วยกันก็ลงโทษเสียเลยให้ได้ผลในทางปฏิบัติจนพอใจ)

อันนี้ก็เลยกลายเป็นการจัดตั้งวางแบบแผน ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ตลอดจนกฎหมาย ขึ้นมา

กฎ กติกา ระเบียบ แบบแผน ตลอดจนกฎหมาย ที่จัดตั้งวางลงไปให้ถือปฏิบัติกันนี้ เรียกรวมๆ ตามภาษาพระเป็นคำเดียวว่า “วินัย”

ส่วนการกระทำในการจัดตั้งวางหรือกำหนดลงไป เรียกว่า “บัญญัติ”

ก็จึงมี “วินัย” คือ กฎ กติกา ข้อบังคับ ระเบียบ แบบแผน ฯลฯ ตลอดจนกฎหมาย ที่คนเรานั่นเอง “บัญญัติ” ขึ้น คือจัดตั้งสั่งการหรือตกลงกันวางกำหนดหรือตราลงไว้

นี่ก็มาเข้าคู่กับ “ธรรม” คือความจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ (หรือตามกฎธรรมชาติ) ที่เป็นของมันอย่างของมันเป็นอยู่และเป็นไปนั้น ซึ่งท่านรู้หรือค้นพบแล้ว ก็นำมา “เทศน์” คือ แสดง ให้รู้ให้เข้าใจกัน

รวมความว่า เป็นเรื่องของคนหรือสังคมมนุษย์ที่มีการบัญญัติกฎเกณฑ์ กติกา กฎหมาย (วินัย) ขึ้นมา เพื่อจะให้ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ (ธรรม) นั้น เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์ หรือว่าเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติในทางที่จะเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตนเอง

ที่นี้ ในด้านของมนุษย์นั้น เมื่อจะให้สมความประสงค์ของตน ก็ต้องจัดการให้มีหลักประกันที่จะให้ “วินัย” ได้ผลจริง ดังนั้น เมื่อบัญญัติกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย ฯลฯ ขึ้นมาแล้ว ก็จึงต้องพัฒนาระบบ กระบวนการ และมาตรการต่างๆ มากมายขึ้นมารับทอต่อจากกฎหมายเป็นต้นที่ตนได้บัญญัติขึ้นนั้น จึงเกิดมีการบริหารการปกครองให้เป็นไปตามกฎหมายที่ได้บัญญัติ ตลอดจนมาถึงกระบวนการพิจารณาตัดสินโทษ และการลงโทษผู้ที่ขัดขึ้นและผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายเป็นต้น ที่ได้บัญญัติเหล่านั้น

ระบบ กระบวนการ และมาตรการเหล่านี้ ซึ่งอยู่ในขั้นตอนของบัญญัติทั้งหมด (อย่างที่ปัจจุบันจัดเป็น นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ รวมทั้งกระบวนการยุติธรรมทั้งสิ้น) ทางพระเรียกรวมคำเดียวว่า “วินัย”

ถึงตรงนี้ก็เป็นอย่างอื่นได้มีคำคำว่า “ธรรมวินัย” ซึ่งประกอบด้วย

๑. **ธรรม** คือ ความจริงที่เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมดาของธรรมชาติ

๒. **วินัย** คือ ข้อที่มนุษย์บัญญัติขึ้นมาให้พวกตนปฏิบัติให้ถูกต้อง

แต่วินัยในภาษาไทยมีความหมายไม่ตรงกับที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ จึงต้องขอให้ทำความเข้าใจให้ชัด โดยแยกจากความหมายในภาษาไทย (ในภาษาไทย วินัยมีความหมายแคบลงไปมาก)

“ธรรม” เป็นความจริงที่เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมัน พระพุทธเจ้าจึงทรงเพียงนำมา**แสดง**ตามที่มันเป็น แต่วินัยเป็นเรื่องที่ทรงจัดตั้ง วาง หรือตราขึ้นให้คนปฏิบัติ ศัพท์สำหรับวินัยก็เลยเรียกว่า**บัญญัติ**

ในธรรมชาติมีธรรมอยู่เอง แต่คนบัญญัติวินัยขึ้นมา และ ๒ อย่างนี้ ต้องสอดคล้องซึ่งกันและกัน คือ วินัยต้องตั้งอยู่บนฐานของธรรม

หมายความว่า คนต้องรู้ความจริงว่าเป็นอย่างไร แล้วบัญญัติกฎกติกาก็พวกตนจะต้องปฏิบัติให้ตรงตามความเป็นจริง เพื่อจะให้ได้ผลขึ้นมาตามความเป็นจริงนั้น

เมื่อจับหลักเรื่องธรรมกับวินัยได้แล้ว ก็จะมองเห็นว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็มีเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงใช้คำเรียกพระศาสนาของพระองค์สั้นๆ ซึ่งเป็นคำสรุปพระพุทธศาสนาอยู่ในตัว ว่า “ธรรมวินัย”

รู้ธรรมยังไม่พอ จะจัดชีวิต-สังคมให้ดีจริง ก็ยังไม่ได้

หันไปจัดการกับธรรมชาติ ก็พลาดมาแทบพัง

ถ้ามนุษย์ไม่รู้ไม่เข้าใจความจริงของธรรมชาติเพียงพอ เรียกว่าบัญญัติเข้าไม่ถึงความจริงนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะต้องการผลดีโดยมีเจตนาดี เช่น ปราบปรามนาดี มีเมตตา เป็นต้น แก่สังคมของตน แล้วพยายามบัญญัติจัดตั้งวางกฎ กติกา ระเบียบ แบบแผนขึ้นมา ให้คนทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่เมื่อบุญตินั้นไม่สอดคล้องกับความจริงแท้ มันก็คือความผิดพลาด แล้วก็ไม่ได้ผลจริง จึงต้องให้สองอย่างนี้สัมพันธ์และสอดคล้องซึ่งกันและกัน

ตกลงว่ามี **หนึ่ง** ความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของธรรมชาติ เรียกว่า “ธรรม” และ

สอง อาศัยความรู้ในความจริงของธรรมชาตินั้น มนุษย์เราทั้งหลายก็มาบัญญัติจัดวางกติกา ระเบียบแบบแผน ขึ้นในสังคม เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติโดยสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาตินั้น ในทางที่จะเกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมของตน เรียกว่า “วินัย”

พระพุทธศาสนา ก็จะมีหลักใหญ่อยู่ ๒ อย่างเท่านั้น แล้วก็เรียกพระพุทธศาสนาว่า “ธรรมวินัย” เท่านั้นเอง เป็นชื่อที่สั้นที่สุด และเป็นชื่อเดิมด้วย

ส่วนคำว่า “พระพุทธศาสนา” เป็นคำที่ใช้กว้างๆ ซึ่งแต่เดิมนั้น ก็หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นด้านหนึ่ง ไม่ใช่ทั้งระบบของพระพุทธศาสนา และก็มองภาพรวมได้ไม่ชัด ไม่เหมือนคำว่า พระธรรมวินัย

เพราะฉะนั้น สำหรับพระ เวลาใช้คำที่เป็นทางการหรือเป็นหลักฐาน ก็จะใช้คำว่า พระธรรมวินัย ซึ่งชี้ตรงไปถึงตัวหลักเลย และเห็นกันชัดออกมาเลยว่ามี ๒ อย่างนี้มา รวมกันเป็นหนึ่ง

ทั้งที่มี ๒ อย่าง แต่เวลาเรียกรวมกันว่าธรรมวินัยนี้ ท่านใช้เป็นคำเอกพจน์ คือ ๒ อย่าง รวมกันแล้วกลายเป็นหน่วยอันหนึ่งอันเดียว

เหมือนอย่างชีวิตเรา ที่มีรูปกับนาม เวลารวมกันแล้วท่านเรียกว่า นามรูป เป็นชีวิตอันหนึ่งอันเดียวหน่วยเดียว ประกอบด้วยด้านนามกับด้านรูป หรือด้านร่างกายกับด้านจิตใจ แต่คำที่เรียกรวมกันนั้นเป็นคำเอกพจน์ นี่คือ นามรูปเป็นหน่วยรวมอันเดียว คือชีวิต เหมือนกับธรรมวินัยเป็นหน่วยรวมอันเดียวคือพระพุทธศาสนา

ที่ว่ามานี้เป็นหลักการใหญ่ ที่เหมือนกับเป็นเครื่องเตือนใจเราว่ามนุษย์จะต้องพยายามเข้าถึงความจริงอยู่เสมอ การบัญญัติ จัดตั้ง วางและเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ต่างๆ จะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทั้งลึกลงไปในธรรมชาติที่เป็นพื้นฐาน และในสังคมที่อยู่บนฐานของธรรมชาติ

ความเป็นจริงในธรรมชาติ เป็นความเป็นจริงพื้นฐาน จะพูดว่า ความจริงในชีวิต และในสังคมมนุษย์ ตั้งอยู่บนฐานของความจริงของธรรมชาติ หรือว่าชีวิตและสังคม ต้องเป็นไปตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ก็ถูกทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น จึงหนีไม่พ้นว่า ถ้ามนุษย์จะให้ชีวิตและสังคมของตนอยู่ดีมีสุขได้ มนุษย์ก็ต้องพยายามเข้าไปถึงความจริงของธรรมชาติหรือธรรมดานี้

อาการเป็นไปที่เป็นความจริงของธรรมชาตินั้น มองรวมๆ แล้ว ก็เป็นระเบียบเป็นระบบ ซึ่งมนุษย์ที่ต้องการจะเป็นอยู่ให้ดีและทำอะไรให้ได้ผล ก็ต้องทำให้เป็นระเบียบเป็นระบบตามนั้น ตั้งแต่จะกินจะทำงานจะนอนไปตามวันเวลาที่ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ โคจร ต้องทำการกลิ้งกลมไปให้ถูกลำดับและระบบของฤดูกาล เป็นต้น

เพื่อจะเป็นอยู่ให้ดีและทำอะไรให้ได้ผลยิ่งขึ้น มนุษย์ที่ฉลาดก็มาพยายามคิด บัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบชีวิตและสังคมของตนมากขึ้นๆ

อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ ถ้าเราไม่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบของชีวิตของสังคมให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาตินั้นแล้ว กฎเกณฑ์ กติกา กฎหมายอะไรต่างๆ นั้น ก็เป็นไปได้อย่างที่จะได้ผลดี ที่แท้ก็คือ มันจะไม่สำเร็จผลจริง

แม้แต่ในยุคอุตสาหกรรม ที่มนุษย์มุ่งจะเอาชนะธรรมชาติ จะไม่ยอมขึ้นต่อธรรมชาติ ก็ยังต้องรู้ความจริงของธรรมชาติในด้านที่จะเอาชนะนั้นให้มากที่สุด และต้องทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติในเรื่องนั้น

เพียงแต่ว่า นั้นเป็นการพยายามรู้ด้วยท่าที่แบบศัตรูหรือเป็นปฏิปักษ์ คือใช้วิธีลวงความลับ เพื่อเอาความจริงของศัตรูมาใช้จัดการมัน โดยทำตามความจริงนั้นแหละ แต่ทำในทางที่ย้อนทางหรือยกเยื้องให้เข้ากับความต้องการของตน (เหมือนคนเอาความรู้เกี่ยวกับการไหลของน้ำมาใช้ทำเขื่อนกั้นน้ำ)

แม้จะประสบความสำเร็จไม่น้อย แต่ปัญหาก็มักเกิดขึ้น เพราะมนุษย์รู้ความจริงในเรื่องนั้นไม่เพียงพอ หรือรู้ครบถ้วนเฉพาะในเรื่องนั้นด้านนั้น แต่ไม่รู้ไปถึงเหตุปัจจัยข้างเคียงที่สัมพันธ์โยงต่อกันไป คือระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลายที่โยงกันทั่วตลอด (ระบบปัจจัยการ)

ดังนั้น บ่อยครั้ง แม้จะได้ผลที่ต้องการแล้ว แต่พร้อมนั้น หรือบางทีหลังจากนั้น เร็วบ้าง ช้าบ้าง ก็เกิดผลพวงอย่างอื่นตามมา ที่มักไม่ได้คาดคิด ซึ่งบางทีก็เป็นเรื่องร้ายแรง ทำให้ผลดีที่ได้มานั้นไม่คุ้มกัน อย่างปัญหาสิ่งแวดล้อมทั่วโลก ที่นับวันดูจะยิ่งรุนแรงจนแทบไม่เห็นทางแก้

เรื่องเบี่ยงเบนและข้างเคียงจะไม่พูดมากในที่นี้ พูดแค่รวมๆ ว่า แม้จะกำหนดไว้ในการพิชิตธรรมชาติมากมายจนบัดนี้ มนุษย์ก็ยังเอาชนะธรรมชาติไม่ได้ แต่ตรงข้ามมนุษย์ได้เริ่มเปลี่ยนท่าที่หันมาขออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร

ปัญญาที่ต้องรู้ชัดแจ้งตรงความจริง

เจตนาที่ต้องตั้งถูกต้องตรงความดี

กลับไปพูดเรื่องการที่มนุษย์จะบัญญัติจัดตั้งวางระบบชีวิตและสังคมของตนให้ได้ผลดี รวมแล้ว มีข้อสำคัญ ๒ อย่าง คือ

๑. **ปัญญา ที่รู้จริง** คือ ต้องมีปัญญาเข้าใจความจริงของธรรมชาติ รู้ธรรมชาติตามที่มันเป็นของมัน หรือรู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น อันเป็นความรู้ขั้นที่ ๑ เรียกสั้นๆ

ว่า รู้ธรรม

๒. **ปัญญา ที่รู้จัก** คือ ปัญญา ที่ทำให้สามารถนำเอาความรู้ในความจริงของธรรมชาติ นั้น มาดำเนินการจัดสรรสังคมมนุษย์ ตั้งต้นแต่การดำเนินชีวิต ให้ได้ผลดี ด้วยการบัญญัติจัดตั้งวางกฎกติกาบนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติ นั้น เป็นความรู้ขั้นที่ ๒ ที่อาศัยปัญญา เรียกสั้นๆ ว่า **รู้วินัย**

พระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นบุคคลพิเศษ ก็เพราะทรงมีพระปัญญาทั้ง ๒ ด้านเชื่อมต่อกันโยงทอดกันเป็น ๒ ชั้น คือ

๑. มีปัญญา **รู้สภาวะธรรม** (หรือ**สัจธรรม**) คือความจริงของธรรมชาติ หรือความจริงที่ดำรงอยู่ตั้งอยู่ตามธรรมดา

๒. มีปัญญา **รู้วินัยบัญญัติ** (หรือ**บัญญัติธรรม**) คือรู้จักบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบระบบต่างๆ ที่จะช่วยให้คนอื่น หรือให้หมู่ชนจำนวนมาก พัฒนาชีวิตพัฒนาตัวขึ้นมาจนเข้าถึงความจริงแห่งธรรมเหมือนกับพระองค์ได้ เช่น ตั้งสังฆะ บัญญัติวินัย ให้มีวัด วางระบบการศึกษาสั่งสอนเผยแผ่ธรรมให้ได้ผล

เมื่อมีปัญญาความรู้ความสามารถครบทั้ง ๒ ชั้นนี้ จึงเป็นพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า สัมมาสัมพุทธะได้

ถ้ามีแค่ปัญญารู้ความจริงของธรรมชาติ รู้แล้วก็เกิดผลต่อตนเอง คือรู้เข้าใจความจริง ทำให้จิตใจของตนหลุดพ้นเป็นอิสระ แต่ขาดความสามารถที่จะไปสอนคนอื่น ที่จะไปจัดตั้งวางแบบแผนจัดสรรชุมชนให้คนหมู่ใหญ่ได้ประโยชน์ด้วย ได้ประโยชน์เฉพาะแก่ตัวเอง ก็เรียกว่าเป็นพระปัจเจกพุทธะ

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปัญญา ๒ ระดับ คือ ระดับรู้ธรรม กับระดับบัญญัติวินัยนี้ เป็นเครื่องเตือนใจมนุษย์อย่างที่กำลังกล่าวแล้วว่า ชั้นแรก เราจะต้องพยายามเข้าถึงความจริงของธรรมชาติอยู่เสมอ มิฉะนั้น การจัดตั้งวางระบบระเบียบแบบแผนในสังคมมนุษย์ ก็จะไม่สอดคล้องเข้ากันกับความจริงของธรรมชาติ ซึ่งก็คือรวมไปถึงความจริงที่เป็นไปในชีวิตและสังคมของเราเองด้วย แล้วการบัญญัติจัดตั้งนั้นก็เอาดีแท้จริงไม่ได้

อย่างไรก็ตาม คนเรานี้ เมื่อจะทำอะไรก็ตาม ไม่ใช่จะมีเพียงความรู้ที่ใช้ในการทำการนั้นเท่านั้น แต่เรามีความคำนึงถึงจุดหมายที่ตนต้องการและ “ตั้งใจ” ที่จะให้การกระทำของตนเกิดผลถึงจุดหมายนั้นด้วย

สำหรับท่านที่มีปัญญาเข้าถึงความจริงถ่องแท้ และมีปัญญารู้ว่าควรหรือจะต้องทำอะไรให้เป็นอย่างไร และจะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไรแล้ว ใจก็เพียงตั้งไปตามความรู้

นั้น ทำเหตุปัจจัยที่ความรู้บอกให้ ตรงไปตรงมา ความตั้งใจก็จึงไม่มีบทบาทพิเศษอะไร แต่สำหรับมนุษย์ทั่วไป ที่เรียกว่าปุถุชนนั้น นอกจากปัญหาว่าเขามีปัญญาที่รู้ความจริงถ่องแท้หรือไม่แล้ว ก็ยังมีปัญหาที่ความตั้งใจอีกด้วย โดยเฉพาะปัญหาที่ความตั้งใจนี้แหละมักเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง จนบางที่ทำให้ลืมมองเรื่องความรู้ไปเลย ทั้งที่ตัวแท้ของเรื่องมีแต่ปัญญาเท่านั้น

ปัญหาเกี่ยวกับความ “ตั้งใจ” ของปุถุชนนั้น โยงไปถึงปัญหาความต้องการ คือ เขามีความต้องการของเขาเอง อาจจะเป็นความต้องการเพื่อตัวเขาเองบ้าง เพื่อคนหรือเพื่อพวกของเขาบ้าง เพื่อข้ามเพื่อขัดหรือกั้นคนอื่นพวกอื่นบ้าง เป็นต้น ซึ่งทำให้เขาตั้งใจทำการให้เป็นไปตามความต้องการนั้น ดีบ้าง ร้ายบ้าง ไม่ใช่แค่ตรงไปตรงมาตามความรู้

ความ “ตั้งใจ” ของคนทั่วไปนี้ มีชื่อเฉพาะว่า *เจตนา* หรือเจตจำนง การกระทำของมนุษย์ทั้งหลาย ก็มาจากเจตนาและรวมศูนย์อยู่ที่เจตนาแหละ

การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา นั้น ท่านเรียกว่า “กรรม”

จะเป็นกรรมที่ทำออกมาทางกาย หรือพูดออกมาทางวาจา ก็ตาม ก็เริ่มต้นด้วยการคิดข้างในใจ โดยมีความตั้งใจที่เรียกว่าเจตนา นี้ ดังนั้น เมื่อเรียกแบบรวมตลอดทั้งกระบวนการ ก็บอกว่า *เจตนา* นั้นเอง เป็นกรรม

กรรม หรือลึกลงไปคือ *เจตนา* นี้ เป็นธรรมชาติหน่วยสำคัญในตัวมนุษย์ เป็นปัจจัยตัวแปรที่มนุษย์นำตัวเข้าไปร่วมผันแปรกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติทั้งหมด

ถึงตอนนี้ เมื่อพูดถึงกระบวนการบัญญัติจัดตั้งในสังคมมนุษย์ และกล่าวถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องให้ครบ ก็จึงต้องพูดว่ามี ๒ อย่าง คือ

๑. *ปัญญา* ที่รู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แยกเป็น ๒ ชั้น

ก) *ปัญญา* ที่รู้จริง หยั่งเห็นธรรมชาติตามที่มันเป็นของมัน เช่น ระบบและกระบวนการความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย

ข) *ปัญญา* ที่รู้จัด มองเห็นว่าจะจัดสรรดำเนินการให้ระบบและกระบวนการแห่งปัจจัยการนั้น เป็นไปในทางที่จะเกิดผลดี เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมมนุษย์นี้ ได้อย่างไร

๒. *เจตนา* คือ ความตั้งใจในการกระทำ ที่จะให้เป็นไปเพื่อผลที่พึงเกิดพึงมีพึงเป็นตามที่ปัญญารู้ตรงไปตรงมาอย่างบริสุทธิ์ หรือเพื่อสนองความต้องการของตน ที่ดีหรือร้าย อย่างใดอย่างหนึ่ง

พึงระลึกไว้เสมอว่า ในชีวิตและสังคมมนุษย์นี้ เจตนาเป็นเจ้าบทบาทใหญ่ โลกมนุษย์คือ **โลกแห่งเจตจำนง** และเป็นไปตามกระบวนของเจตจำนง คือกรรม

เจตจำนงเป็นแกนนำของ**อารยธรรม** มนุษย์สร้างอารยธรรมทั้งหมดขึ้นด้วยเจตจำนง หรือพูดให้เต็มว่า เจตนาอาศัยปัญญาสร้างอารยธรรมขึ้นมา (คำพระว่า โลกอันจิตนำไป เป็นไปตามกรรม)

เจตนาหรือเจตจำนงนั้นกำกับและครอบคลุมเรื่อง**จริยธรรม** (ที่จะพูดต่อไป) และเรื่อง**บัญญัติธรรม**ทั้งหมด

จะต้องตระหนักไว้อย่างมั่นใจว่า เจตจำนงหรือเจตนา^{นี้} ก็เป็น**ธรรมชาติ**นั่นเอง มันเป็นธรรมชาติในตัวมนุษย์ เช่นเดียวกับปัญญา เป็นต้น ที่พามนุษย์เข้าไปเป็นส่วนร่วมอันสำคัญในปัจเจกการ คือกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติ

เอาละ เป็นอันว่า เมื่อมองไปที่พระพุทธรเจ้า เราได้หลักใหญ่ คือ

๑. มีปัญญา ที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

๒. มีปัญญา ที่จะจัดตั้งจัดการให้มนุษย์ได้รับผลดี บนฐานของความเป็นจริงนั้น

จะต้องพยายามให้การกระทำของเราสำเร็จผล ด้วยปัญญาสองชั้น ที่บริสุทธิ์ตรงไปตรงมาอย่างนี้

เป็นธรรมดาว่า มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตและทำการทางสังคมกันอยู่^{นี้} ก็ต้องทำตามดำเนินไปตามความจริงของกฎธรรมชาติ ในเรื่องเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ทั้งนั้น แต่จะทำได้ด้วยความรู้ ตรงความจริงหรือไม่ แล้วก็ได้ผลหรือไม่ได้ผลไปตามเหตุปัจจัยเท่าที่รู้และทำหรือไม่ทำอย่างไรนั้น

ถ้ารู้ความจริงชัดเจนสว่างแจ้ง ก็รู้อย่างไรดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมแท้จริง ก็ทำด้วยเจตนาให้ตรงที่จะเกิดผลดีนั้น

ถ้าไม่รู้ หรือรู้ไม่พอ ก็ทำไม่ได้ตรงความจริง หรือพอจะรู้ แต่ตั้งใจทำไม่ตรงที่จะดี ก็เลยทำไม่ตรงความจริง

บัญญัติจะดีได้

ปัญญาก็ต้องเต็ม เจตนาก็ต้องตรง

ที่นี้ พอเราเข้ามาดูความเป็นไปในขั้นที่เป็นเรื่องราวเป็นกิจการของสังคมมนุษย์ ตั้งแต่งานนิติบัญญัติเป็นต้นไป จะเห็นว่าถึงกับมีบุคคลผู้ทำหน้าที่ในเรื่องนี้ทีเดียว คือ มีผู้เป็นเจ้าการใหญ่ ที่ต้องพิจารณาว่า ทำอย่างไรจะจัดตั้งวางตรา ระเบียบ แบบแผน บท

บัญญัติ กฎหมาย ที่เป็นกติกาของสังคมขึ้นมา ให้เกิดผลดีแก่สังคมประเทศชาติได้
ถึงตอนนี้ เราต้องบอกว่า ผู้ที่จะเป็นนักนิติบัญญัตินั้น
หนึ่ง จะต้องมีความรู้ ทั้งปัญหาที่รู้ความจริง และปัญหาที่จะสามารถมาจัดตั้ง
วางระเบียบแบบแผนให้แก่สังคม

แค่ข้อหนึ่งนี่ก็เป็นเรื่องที่ใหญ่มาก มันเป็นตัววัดเบื้องต้นแรก เริ่มด้วยบอกว่า คนที่
จะมาเป็นนักนิติบัญญัติที่ดี ทำงานได้สำเร็จนั้น ต้องมีความรู้เข้าใจความจริงของ
ธรรมชาติ ตั้งต้นแต่ความต้องการของชีวิตมนุษย์ ต้องรู้ว่าชีวิตมนุษย์ที่เป็นอยู่ดีคืออย่างไร
ชีวิตมนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร ชีวิตมีจุดหมายเพื่ออะไร สังคมที่ดีเป็นอย่างไร ตามที่
เป็นจริง โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ อะไรต่างๆ เหล่านี้

แค่ปัญหาที่รู้ความจริงในขั้นตามที่ยังมันเป็นของธรรมชาตินี้ บุคคลที่จะเป็นนักนิติ
บัญญัติได้จริง ก็จะต้องเป็นมนุษย์ที่กล้าเผชิญความจริง แต่ก็จำเป็นต้องเผชิญอย่างนั้น มิฉะนั้น
จะมาจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนให้เกิดผลดีที่พึงหมายให้แก่สังคมได้อย่างไร ใน
เมื่อตัวเองก็ไม่รู้จริงๆว่าอะไรเป็นของดี

แล้วไม่แค่นั้น ยังต้องรู้ต่อไปอีกว่า ทำอย่างไรจะให้เกิดผลดีที่ต้องการนั้น เหตุ
ปัจจัยมันเป็นอย่างไร และจะทำเหตุปัจจัยนั้นๆ ให้เกิดผลได้อย่างไร ซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่
มาก จึงพูดได้เลยว่า ถ้าปัญหาไม่ถึงขั้นอย่างพระพุทธรูปเจ้าแล้ว จะมาวางแบบแผนนิติ
บัญญัติให้สังคมดี ย่อมเป็นไปได้ยาก

จึงต้องตั้งอุดมคติไว้เลยว่า คนที่จะมาทำงานหรือดำเนินการในเรื่องนิติบัญญัตินี้
ได้ จะต้องมีความรู้ที่เข้าถึงความจริงอย่างที่ว่าแล้ว และปัญหาที่จะมาจัดตั้งวาง
ระบบ ต้องเก่งกาจด้วยทั้ง ๒ ชั้น

แต่ไม่ใช่เท่านั้น สอง ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในตัวมนุษย์ที่จะต้องจัดการอย่าง
สำคัญ คือ เจตนา ที่เป็นตัวกำหนดในเรื่องจริยธรรม

พอมาถึงขั้นจัดทำดำเนินการของมนุษย์ ปัญหาก็ก็นำมาประสานกับเจตนา หรือเจต
งานนี้เพิ่มเข้ามาอีกตัวหนึ่ง

แน่ละ เจตนาของมนุษย์ผู้จะวางระเบียบแบบแผน หรือกติกาบุคคล และกติกา
สังคม ก็ต้องมุ่งเพื่อจุดหมายที่ดีแน่นอนอยู่แล้ว คือเพื่อให้ชีวิตดี ให้คนทั้งหลายอยู่กัน
ด้วยดี มีความสัมพันธ์ที่ดีไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ให้สังคมดี เจริญมั่นคง พัฒนา
อย่างดี มีความสงบสุข อะไรต่างๆ เหล่านี้

เจตนาที่ว่านี้ จะต้องมีความแนบแน่นกับจุดหมาย เป็นความมุ่งมั่นที่แรง

กล้าเด็ดเดี่ยว อยู่ในใจของผู้ที่จะทำหน้าที่นิติบัญญัติ ในการจัดตั้งวางระเบียบ ตรา
กฎหมาย กำหนดกติกาสังคม โดยมีใจที่ตั้งมั่นในเมตตาการุณยธรรม มีความปรารถนา
ดีต่อชีวิตและสังคม ใฝ่สร้างสรรค์อย่างจริงใจ

เจตนาดี จึงเป็นเรื่องใหญ่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งเข้ามาสู่แดนที่บอกแล้วว่าเราเรียกกัน
ติดกันเป็นจริยธรรม ครอบคลุมมาถึงบัญญัติธรรม

เป็นอันว่า ต่อจากข้อที่หนึ่ง คือปัญญา ที่ต้องมีเป็นหลักใหญ่ ก็มาถึงข้อสอง คือ
ต้องมีเจตนาดี ที่ประกอบด้วยคุณธรรม มีเมตตาการุณยธรรม เป็นต้น ที่บริสุทธิ์สะอาด ไม่มี
ความปรารถนาที่เห็นแก่ตน เช่น ไม่มีความโลภที่จะหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ไม่มีโทษะ
ที่จะขัดเคืองคิดมุ่งร้ายจะหาทางทำลายหรือกลั่นแกล้งใคร ไม่มีเจตนาชอนเร้นแอบแฝง
ใดๆ

นี่คือองค์ประกอบจำเป็น อันขาดมิได้ ซึ่งนักนิติบัญญัติต้องมีอย่างแน่นอน **หนึ่ง**
ปัญญาที่เข้าถึงความจริง ทั้งสองชั้น แล้วก็ **สอง** เจตนาที่เที่ยงตรง บริสุทธิ์ สะอาด

ถ้าอย่างนี้ ก็จะได้ผลดีที่สุดในการบัญญัติจัดตั้งวางกำหนดระเบียบแบบแผนกฎ
กติกาให้แก่สังคม ก็แค่ ๒ ตัวเท่านั้นเอง

ปัญญาที่ใสสว่าง & เจตนาที่ใสสะอาด

ทั้งนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ต้องยึดเป็นสำคัญตลอดไป

เมื่อกันี้ เราพูดถึงหลักใหญ่ ๒ อย่าง คือ **ธรรม** กับ **วินัย** ตอนนี เรามาถึงคุณ
สมบัติในตัวคนที่จะจัดกิจดำเนินการ ก็มี ๒ อย่าง คือ **ปัญญา** กับ **เจตนา**

สองตัวนี้ เอาไปใช้เป็นมาตรฐานวัดเรื่องของมนุษย์ได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะในกิจการ
อะไรทั้งสิ้น คือ **หนึ่ง** ต้องมีปัญญารู้ความจริง **สอง** ต้องมีเจตนาที่บริสุทธิ์

เจตนาที่บริสุทธิ์ คือ ตั้งใจดี ประกอบด้วยคุณธรรม มุ่งเพื่อจุดหมายที่แท้ เพื่อผล
ที่ดี มุ่งมั่นปรารถนาดี จะเรียกว่ามีอุดมคติ หรือมีอุดมการณ์ หรืออะไรก็แล้วแต่ ก็อยู่ใน
เรื่องเจตนาดีทั้งหมด

นี่แหละสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะไปทำอะไร ก็ต้องมีให้ครบสองอย่าง

ถึงจะมีปัญญา แต่ถ้าเจตนาไม่ดี ทั้งที่มีความรู้ความเข้าใจเห็นความจริง แต่
เจตนามีโลภะ จะเอาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือเจตนาประกอบด้วยโทษะ คิดจะประทุษ
ร้ายเบียดเบียนผู้อื่น หรือประกอบด้วยความหลง เป็นต้น การจัดการในเรื่องนิติบัญญัติ
ก็เสียหายไม่ถูกต้อง

ถึงจะมีเจตนาดี บริสุทธิ์ใจ แต่ถ้าไร้ปัญญา ก็ผิดพลาดเสียหาย อาจเกิดผลร้าย โดยรู้ไม่เท่าถึงการณ์ อย่างน้อยก็ไม่สำเร็จผล

จึงต้องให้ปัญญาที่สว่าง กับเจตนาที่สะอาด มาร่วมประสานบรรจบกัน

ตรงนี้ก็จึงเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาว่า เราจะทำอย่างไร ที่จะให้บุคคลผู้เข้ามาสู่แดนของเรื่องนี้ เริ่มตั้งแต่การบัญญัติกฎหมาย คือขั้นนิติบัญญัติ นั้น มีปัญญาและเจตนาที่ดีที่สุด

ถึงผู้ทำงานด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ก็จะต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกันทั้งนั้น ดังที่ทราบกันดี ส่วนประกอบหรืออำนาจสำคัญ ๓ ประการ ของรัฐ จะเป็นนิติบัญญัติ หรือบริหาร หรือตุลาการ ก็อยู่กับเรื่องของกฎกติกาสังคมนี้เอง

เริ่มที่ฝ่ายนิติบัญญัติก็มาตกลงกัน ใช้ความรู้ที่ถึงธรรมถึงความจริงแท้ มาบัญญัติจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนกฎกติกาขึ้นไว้ ด้วยเจตนาดีที่บริสุทธิ์โปร่งใสสุจริต เพื่อธรรมเพื่อความดีงามเพื่อประโยชน์สุขที่แท้

แล้วที่นี้ ครั้นถึงฝ่ายบริหาร ก็มาปฏิบัติจัดกิจดำเนินการตามระบบระเบียบแบบแผนกฎกติกานั้น ทำให้การทั้งหลายในรัฐเป็นไปตามกฎกติกา เช่น กฎหมายที่ตั้งไว้ โดยจะต้องประกอบด้วยปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่บริสุทธิ์ใสสะอาดเช่นเดียวกัน

แล้วก็มาถึงขั้นสุดท้าย ที่ฝ่ายตุลาการจะวินิจฉัยตัดสินกรณีละเมิดฝ่าฝืนผิดพลาดคลาดเคลื่อนขัดแย้ง ให้คดีความทั้งหลายยุติลงได้ตามกฎกติกา เช่น ตามกฎหมายที่ตั้งไว้ ไม่ว่าจะเกิดความวิปลาสคลาดเคลื่อน หรือแม้แต่เคลือบแคลงสงสัยขึ้น ณ ที่ไหนจุดใด แม้แต่ในขั้นนิติบัญญัติ หรือในชั้นของฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการก็อาจวินิจฉัยตัดสิน ทำให้ข้อสะดุดขัดแย้งระงับลง เหมือนพายุยกการทั้งหลายให้กลับเข้าไปอยู่ในที่ตั้งอันถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ ฝ่ายตุลาการนั้น ก็จะต้องประกอบด้วยปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาดเช่นเดียวกัน

เรื่องปัญญารู้ความจริง ที่อยู่ในแดนของสภาวะธรรม หรือสังขธรรม ก็ได้พูดมาเป็นหลักพอแล้ว ที่นี้ ในเรื่องเจตนา ที่บอกแล้วว่าเข้ามาในแดนของจริยธรรม และบัญญัติธรรม ก็แน่นอนว่ามีเรื่องที่จะถกเถียงกันให้ได้ความที่ชัดเจนมากขึ้นต่อไป

ซ่อนใต้ระบบ ๒ ของธรรมวินัย

มองไปเห็นระบบ ๓ แห่งสภาวะ จริยะ และบัญญัติ

ที่จริง ตอนที่พูดเรื่องธรรม กับ วินัย นั้นแหละ คือได้พูดเรื่องระบบของธรรมทั้งหมดแล้ว เพียงแต่ตอนนั้น จับเอาเฉพาะต้น กับปลาย ที่เป็นจุดกำหนดใหญ่ คือ

- จุดเริ่ม หรือหลักต้นเดิม แบบแผนเดิม ด้านธรรมชาติ ได้แก่ความจริงตามสภาวะของมัน ที่เรียกว่า **ธรรม** กับ
- จุดปลาย หรือหลักที่ตั้งขึ้น แบบแผนที่จัดวางขึ้นใหม่ ในด้านมนุษย์ ได้แก่หลักการกฎกติกาซึ่งบัญญัติขึ้น ที่เรียกว่า **วินัย**

ธรรม ในที่นี้ หมายถึงความจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ถ้าเรียกชื่อเต็ม ก็คือ **สภาวะธรรม** (เรียกหลวมๆ แบบไทยเราว่า **สัจธรรม**)

ส่วน **วินัย** ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่าเป็นเรื่องที่คนบัญญัติจัดตั้งวางขึ้น เมื่อวางเป็นหลักเป็นแบบแผนแล้ว ก็เรียกได้ว่าเป็นธรรมอย่างหนึ่ง (ดังเช่นกฎหมายก็เรียกว่า "ธรรม" เช่น ในคำว่า ธรรมศาสตร์ คือวิชากฎหมาย) ดังนั้น วินัยเมื่อจัดเข้าในชุดของธรรม (เป็นเรื่องสืบเนื่องจากธรรมนั้นแหละ) ก็เรียกว่าเป็น **บัญญัติธรรม**

เป็นอันว่า ถึงตอนนี้ มีธรรม ๒ อย่าง คือ **สภาวะธรรม** ในข้างธรรมชาติ และ **บัญญัติธรรม** ในข้างคนหรือสังคมมนุษย์

ทั้งนี้ ได้บอกแล้วว่า อย่างหลัง คือ **บัญญัติธรรม** ตั้งอยู่บนฐานของอย่างแรก คือ **สภาวะธรรม**

ที่นี้ ถ้าดูให้ดี ในคำอธิบายเรื่อง ธรรม-วินัย ข้างต้นนั้น จะเห็นว่า ระหว่าง ๒ อย่างนั้น ก่อนจะตั้งอย่างหลังขึ้นได้ คือ จากธรรม จะมาตั้งวินัยขึ้นนั้น มีตัวเชื่อมโยง ซึ่งสำคัญมากเหมือนกัน แต่ที่นั่นไม่ได้เน้น ถ้าไม่สังเกต อาจจะมีมองข้ามหรือลืมนิดไปเสีย ตัวเชื่อมโยงนั้นแหละ คือธรรมอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า **จริยธรรม**

คราวนี้ก็ครบชุดตลอดทั้งระบบเป็น ๓ อย่าง เรียงตามลำดับเป็น

สภาวะธรรม (หลักหรือแบบแผนที่เป็นอยู่เป็นไปในธรรมชาติตามธรรมดาของมัน)

จริยธรรม (ข้อที่เสมือนเป็นเงื่อนไขที่ธรรมชาติเรียกร้องต่อมนุษย์ว่า ถ้ามนุษย์ต้องการผลดี จะต้องปฏิบัติอย่างไร)

บัญญัติธรรม (หลักหรือแบบแผนที่มนุษย์บัญญัติขึ้นเพื่อสนองตามเงื่อนไขของธรรมชาติ)

ถ้าเรียกให้สั้น ก็คือ **สภาวะ จริยะ และ บัญญัติ** (ใช้คำว่า ธรรม ต่อท้าย เพื่อให้รู้ว่า

อยู่ในระบบแห่งธรรม หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบแห่งธรรมนั้น)

ข้อสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องบอกแจ้งไว้ก่อน เพื่อป้องกันความสับสน คือ คำว่า **จริยธรรม** ในที่นี้ จะต้องตระหนักว่า มิใช่มีความหมายอย่างคำว่า “จริยธรรม” ที่ใช้และเข้าใจกันทั่วไปในบัดนี้

เมื่อเห็นคำว่า “จริยธรรม” ในที่นี้ ห้ามนึกถึงจริยธรรมที่ใช้ในปัจจุบันเลย ต้องลบออกไปเลย (เรื่องนี้จะอธิบายเหตุผลข้างหน้า)

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรม ๓ อย่างนี้ ก็เหมือนกับที่ได้อธิบายแล้วในตอนว่าด้วย **ธรรม** กับ **วินัย** และในที่นี้จะทบทวนเล็กน้อย

ยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมเป็นเชิงเทียบเคียง เพื่อให้เข้าใจง่าย

สภาวะ (ความจริงตามธรรมชาติ): ไฟเป็นของร้อน มีอำนาจเผาไหม้ ทำให้เกิดแสงสว่างและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากน้อย ตามระดับของอุณหภูมิ (มองในแง่ของมนุษย์มีทั้งที่เป็นคุณ และเป็นโทษแก่ตน)

จริยะ (เงื่อนไขหรือข้อพึงประพฤตินั้นมนุษย์ต้องปฏิบัติเมื่อต้องการผลดีแก่ตน): พึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับและปฏิบัติต่อไฟด้วยความระมัดระวัง สอดส่องป้องกันมิให้เกิดอุบัติเหตุ ไม่เอาไฟไปใช้ทำร้ายใครหรือทำลายสิ่งใด รู้จักใช้ทำประโยชน์ต่างๆ นำมาใช้ประโยชน์ภายใต้การควบคุม ฯลฯ

บัญญัติ (จัดตั้งวางระเบียบกฎกติกาและมาตรการที่ให้อำนาจว่าจะเกิดผลดีตามจริยะ): วางกฎมิให้ปล่อยเด็กเล็กอายุเท่านั้นๆ ไว้ในที่ใกล้ระยะเท่านั้นๆ จากวัตถุก่อไฟ, วางข้อห้ามมิให้ผู้ใดนำไฟหรือวัตถุสื่อไฟเข้าไปในเขตรัศมีเท่านั้นๆ จากโรงเก็บวัตถุระเบิด, ตั้งข้อกำหนดมิให้ก่อกองไฟเผาหญ้าหรือฝังไฟเป็นต้น ใกล้สิ่งก่อสร้างในระยะเท่านั้นๆ, วางระเบียบในการสร้างครัวและโรงครัวว่าจะต้องใช้วัสดุอะไรสำหรับส่วนประกอบใด ต้องจัดวางส่วนประกอบภายในที่ตรงไหน อย่างไรได้ อย่างไรไม่ได้, ฯลฯ

ตัวอย่างทางนามธรรม ก็เช่น

สภาวะ: ความโลภ คือสภาพจิตที่อยากได้อะไรอยากเอามาเพื่อตน อาจเป็นเหตุให้ทำการแสวงหาต่างๆ อาจถึงกับทำให้ไปเอาทรัพย์สินของคนอื่น ทำการลักขโมย เป็นต้น, **โทสะ** คือภาวะจิตที่เคืองแค้นมุ่งร้าย ทำให้ใจเร่าร้อน หัวใจเต้นเร็ว ใจเครียด กล้ามเนื้อเขม็งเกร็ง เลือดลมติดขัด กระบวนการเผาผลาญในร่างกายทำงานหนัก ทрудโทรมแก่เร็วขึ้น ง่ายที่จะก่อความขัดแย้งกับผู้อื่น รุนเร้าขับขันให้ไปรังควาญคนที่ตนเกลียดชัง อาจถึงกับทำให้ไปทำร้ายทุบตีหรือฆ่าคนอื่น, **เมตตา** คือสภาพจิตที่รักปรารถนาดีอยากให้อื่น

เป็นสุข ทำให้จิตใจสงบเย็น ทำให้ระบบของร่างกายอ่อนคลาย หายใจสบาย เลือดลมเดินดี ผาผลาญน้อย ทрудโทรมแก่ช้า ทำให้มีความเป็นมิตรและอยากช่วยเหลือผู้อื่น ไปบำเพ็ญประโยชน์ เกื้อกูลสังคม, ฯลฯ

จริยะ: ควรควบคุมความโลภไม่ให้เกิดการแสวงหาเกินขอบเขตที่ถึงกับไปเอาของของคนอื่น ถึงกับเบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่สังคม, ควรจัดการให้โลหะระบายออกในระบบการแสวงหาลาภด้วยการทำงาน, ควรดับโทสะเพื่อสุขภาพกายใจของตน ระวังภัยยิ่งโทสะไม่ให้เกิดการประทุร้ายผู้อื่น มิให้แสดงออกมาในการก่อความเดือดร้อนเบียดเบียนสังคม, ควรเจริญเมตตาให้เอื้อต่อสุขภาพกายใจ ควรพัฒนาตนในทางมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูล ควรหาทางแสดงน้ำใจไมตรี ไปร่วมมือกัน ไปบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ, ฯลฯ

บัญญัติ: ตรากฎหมายห้ามลักขโมย, ตรากฎหมายวางบทบัญญัติเกี่ยวกับการทำร้ายร่างกาย ทำลายทรัพย์สิน การฆ่าการสังหาร การก่อการร้าย, วางระเบียบการจับอบรมผู้ต้องขัง อบรมเด็กมีปัญหา, จัดตั้งค่ายคุณธรรมเพื่อพัฒนาเมตตาธรรม ให้ซื่อสัตย์ ให้กตัญญู, จัดตั้งชมรมสุขภาพกายสุขภาพใจ, ฯลฯ

ตามตัวอย่างเหล่านี้ จะเห็นได้ไม่ยากว่า **สภาวะ** เป็นความจริงของธรรมชาติ และ**จริยะ** ก็เป็นความจริงเกี่ยวกับความต้องการของชีวิตของคน ไม่ว่าที่ไหน เมื่อใด ทุกกาลเทศะ ก็เป็นอย่างนั้น

ดังนั้น **สภาวะธรรม** และ**จริยธรรม** ซึ่งสืบเนื่องต่อกันมา จึงอยู่ในระดับที่เป็นสังขธรรมด้วยกัน

ส่วน**บัญญัติ**นั้น กำหนดหรือจัดตั้งวางขึ้น เพื่อให้จริยะมีผลเป็นจริง หรือให้ได้ผลตามจริยะ เห็นได้ชัดว่าเป็นสมมติ หรือสมมติธรรม คือไม่มีอยู่จริง แต่เป็นเรื่องของการตกลงหรือยอมรับร่วมกันของมนุษย์

ดังนั้น **บัญญัติธรรม** ซึ่งแต่ละสังคมก็พยายามจัดวางให้ได้ผลมากที่สุด แต่มีความรู้ความเห็นความต้องการความสามารถ มากน้อยไม่เท่ากัน ไม่ตรงกัน จึงบัญญัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ และได้ผลมากน้อยไม่เท่ากัน เช่น ประเทศนี้มีกฎหมายว่าด้วยการเก็บ การเคลื่อนย้าย การใช้ เชื้อเพลิงประเภทต่างๆ เช่น แก๊ส น้ำมัน ถ่านหิน ฯลฯ อย่างหนึ่ง แต่อีกประเทศหนึ่งมีข้อกำหนดอีกแบบหนึ่ง และสำหรับเชื้อเพลิงแต่ละประเภทนั้นๆ ก็มีข้อบัญญัติที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกันไปมากมาย หรือแม้ในประเทศเดียวกัน แต่ต่างยุคสมัย ก็มีเหตุให้บัญญัติแตกต่างกันไป

บางที่**บัญญัติธรรม**ก็ต่างกันมาก จนอาจจะตรงข้ามกันเลย คือ เรื่องที่ในสังคมนั้น บัญญัติให้เป็นการถูกต้อง แต่อีกสังคมหนึ่งบัญญัติให้เป็นการไม่ถูกต้อง หรือในสังคมเดียวกันต่างกาลละ เรื่องที่เคยบัญญัติว่าผิด ก็บัญญัติใหม่เป็นถูก เรื่องที่เคยว่าถูก ก็เอาเป็นผิด

ข้อที่พึงทราบอีกอย่างหนึ่ง คือ จะเห็นชัดเช่นกันว่า **สภาวะ** หรือสภาวะธรรม เป็นเรื่องของปัญญา คือขึ้นต่อความรู้ ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ ส่วน**จริยะ** เป็นเรื่องของเจตนา คือขึ้นต่อเจตจำนง ความตั้งใจ

ในการบัญญัติจัดตั้งบัญญัติธรรม จะทำได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่รู้เข้าใจเข้าถึงสภาวะ และมีเจตนาที่สะอาดประกอบด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ต่อสังคม เป็นต้น อย่างจริงจังและจริงใจ

ท้ายสุด ในขั้นปฏิบัติตามบัญญัติธรรม การที่จะปฏิบัติตามหรือไม่ และปฏิบัติได้ผลมากน้อยเพียงไร ก็ขึ้นอยู่กับปัญญา และเจตนา เช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการพัฒนามนุษย์ ด้วยการศึกษา ที่จะให้มนุษย์นั้นมีปัญญารู้เข้าใจ**สภาวะธรรม**เท่าที่จะเป็นไปได้ และให้เขาพัฒนาจิตใจให้มีเจตนาที่ประกอบด้วยคุณสมบัติดีงามทั้งหลาย เช่น เมตตา กรุณา สติ สมาธิ ฯลฯ เพื่อจะได้มี**จริยธรรม** ที่จะเอาเจตนาอันนำไปนำพฤติกรรมทางกายวาจา โดยอาศัย**บัญญัติธรรม**ช่วยเกื้อหนุน ให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงามเกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์ แก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลกที่แวดล้อมทั้งหมด ให้อยู่ดีมีสันติสุขแท้จริง

ในระบบ ๓ แห่ง สภาวะ จริยะ และบัญญัติ

ดูให้ชัด จะเห็น**จริยะ**สำคัญเด่นขึ้นมา

มาถึงตอนนี้ ก็คงมองเห็นแล้วว่า “ธรรม” ในระบบ ๒ คือ ธรรม-วินัย กับในระบบ ๓ คือ สภาวะ จริยะ และบัญญัติ นั้น แท้จริงแล้วก็เป็นระบบเดียวกันนั่นเอง และมองเห็นด้วยว่า ส่วนใดในระบบ ๒ มาเป็นส่วนใดในระบบ ๓ พร้อมทั้งรู้ด้วยว่ามาเป็นได้อย่างไร

พูดง่าย ๆ ว่า ท่านใช้ระบบ ๒ เป็นหลักใหญ่ คือแยกแดนกันออกไปเลย เป็นแดนของธรรมชาติ กับแดนของมนุษย์

แดนของธรรมชาติ (**ธรรม**) ก็มีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของมัน อย่างที่บอกแล้วว่า เป็นอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมัน เช่น ตามเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นต่อความอยาก

ความปรารถนาความชอบใจหรือไม่ชอบใจของใครทั้งนั้น คือ ตามที่มันเป็นของมัน หรือใช้คำศัพท์ว่า เป็นนิยามตามสภาวะ

ส่วนแดนของมนุษย์ (วินัย) ที่จะดำเนินชีวิตดำเนินกิจกรรมกิจการทั้งหลายให้เป็นไปด้วยดี อยู่กันร่มเย็นเป็นสุข ก็ต้องรู้จักจัดตั้งวางตรากติกาเกณฑ์กำหนดกฎหมายระเบียบแบบแผนขึ้นมา เป็นข้อที่จะยึดถือปฏิบัติให้ลงกัน ตามที่ตกลงหรือยอมรับร่วมกัน ใช้คำศัพท์ว่า บัญญัติตามสมมติ

นี่คือระบบใหญ่ ๒ อย่าง คือ **ธรรม** กับ **วินัย** เรียกรวมเป็นระบบอันหนึ่งอันเดียวว่า “**ธรรมวินัย**” ก็มีแค่นี้

แต่ที่นี้ ก็อย่างที่บอกแล้วว่า แดนที่ ๒ คือแดนมนุษย์ ที่จะจัดตั้งวางตรากติกากฎหมายอะไรขึ้นมาให้ได้ผลเป็นคุณประโยชน์แท้จริงยั่งยืน จะต้องถูกต้องตรงตามความเป็นจริงแห่งสภาวะ หรือตั้งอยู่บนฐานของกฎธรรมชาติ มิฉะนั้นก็จะเป็นเรื่องเลื่อนลอยไร้ความหมายและไร้สาระ

ดังนั้น ก็จึงมีตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างแดนทั้งสอง หรือระหว่างธรรมกับวินัยนั้น ที่พูดเป็นภาษาบุคลาธิษฐานว่า มีเสียงเรียกร้องต่อมนุษย์ เป็นทำนองเงื่อนไขจากธรรมชาติว่า ถ้าเธอต้องการจะได้จะเป็นอย่างนั้นๆ เธอจะต้องทำให้สอดคล้องหรือถูกต้องตามกฎระเบียบของฉันทัน เช่นทำเหตุปัจจัยให้ได้อย่างนั้นแค่นั้น อันนี้คือที่เรียกว่า “**จริยะ**”

ตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างกลางนี้ ในระบบ ๒ ท่านละไว้ฐานเข้าใจ ไม่ต้องยกเด่นขึ้นมา หรือไม่ต้องนับ แต่บางครั้ง เพื่อจะให้เห็นความสำคัญและให้เด่นชัดขึ้นมาในการที่จะใช้ประโยชน์ ท่านก็นับด้วย

เมื่อนับตัวเชื่อมหรือเครื่องโยงระหว่างสองแดน คือ **จริยะ** นี้ด้วย ตัวเลขก็ย่อมเพิ่มขึ้นกลายเป็น ๓ และนี่ก็คือเป็นระบบ ๓ ของธรรม กล่าวคือ **สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ** หรือให้ได้ถ้อยคำชัดออกมาว่าเป็นระบบของธรรมที่สืบกันออกมา ก็เรียกว่า **สภาวะธรรม จริยธรรม บัญญัติธรรม**

เห็นได้ชัดว่า **จริยะ** นั้น อยู่ในแดนหรือในฝ่ายของสภาวะ ดังที่บอกว่าเป็นคำเรียกร้องแจ้งเงื่อนไขของธรรมให้มนุษย์ต้องรู้ต้องทำให้ได้หรือต้องดำเนินต้องปฏิบัติตาม

ยกตัวอย่าง เช่น บอกว่า ไฟร้อนนะ ถ้าอุณหภูมิสูงมาก จะเผากายให้ไหม้ จะทำน้ำให้เดือด ฯลฯ ถ้าเธอไม่ต้องการให้ร่างกายเสียหาย ก็อย่าเอาไฟมาลนตัว ถ้าเธออยากได้น้ำสุก ก็ต้องรู้จักจัดก่อกองไฟมาต้มน้ำ ฯลฯ เมื่อรู้เข้าใจความจริงตามสภาวะ และรู้ข้อที่ตนจะต้องทำต้องปฏิบัติให้สอดคล้องแล้ว หากจะทำกาไรดีให้เป็นงานเป็นการเป็นหลัก

เป็นฐาน เธอก็จัดตั้งวางกฎกติกาข้อปฏิบัติให้แน่นเข้าไป ก็เป็น **บัญญัติ** ของมนุษย์ขึ้นมา
ถึงตอนนี้ ก็เห็นชัดว่า ที่จริง ระบบ ๒ กับระบบ ๓ ก็อันเดียวกัน และระบบ ๓ ก็
ซ้อนอยู่ในระบบ ๒ นั่นเอง

กล่าวคือ ธรรม ที่เป็นข้อแรกในระบบ ๒ นั้น แยกย่อยเป็น ๒ ตอน ดังนี้

๑. **ธรรม** ในแดนของธรรมชาติ แยกเป็น

๑) ความเป็นจริงตามธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้น
เช่นนั้น เป็นกฎธรรมชาติ เรียกว่า **สภาวะ**

๒) ข้อที่เสมือนเป็นเงื่อนไขข้อเรียกร้องให้มนุษย์ต้องรู้เข้าใจทำให้ได้ทำให้ถูก
ตามความจริงหรือตามกฎของธรรมชาตินั้น เพื่อให้เกิดผลดีที่ตนต้องการ
และการที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามดำเนินกิจดำเนินชีวิตไปตามนั้น เรียกว่า **จริยะ**

๒.-๓) **วินัย** ในแดนของมนุษย์ ผู้ที่มี**ปัญญา**รู้เข้าใจธรรมตลอดทั้งสองขั้นตอนนั้น
มองเห็นสิ่งที่พึงปฏิบัติจัดทำตามกฎแห่งธรรมดาเพื่อให้เกิดผลดีแล้ว เมื่อ
มีเจตนาดีงาม ประกอบด้วยเมตตากรุณยมุ่งจะให้ประโยชน์แก่หมู่ชน
หรือสังคม ก็จัดตั้งวางกฎเกณฑ์กติกากฎหมาย เป็นต้น ขึ้น ให้ตกลงยอมรับ
ถือปฏิบัติกันต่อไป เป็นกฎมนุษย์ เรียกว่า **บัญญัติ**

เป็นอันครบถ้วนแล้ว ทั้งระบบมีองค์ ๒ คือ **ธรรมวินัย** และระบบมีองค์ ๓ คือ

สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ (สภาวะธรรม-จริยะธรรม-บัญญัติธรรม)

มองเห็นเด่นขึ้นมาว่า

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประดามี หรือโลกแห่งธรรมชาติ ก็ดำรงอยู่ดำเนินไป ด้วยกฎ
ธรรมชาติ เป็นเรื่องของ**ธรรม**

ส่วนสังคมมนุษย์ หรือเรียกเทียบเคียงว่าเป็นโลกมนุษย์ ก็ดำรงอยู่ดำเนินไป ด้วย
กฎมนุษย์ เป็นเรื่องของ**วินัย**

ก็มี ๒ อย่างนี้แหละที่สำคัญเป็นหลักใหญ่ แต่ถ้าเห็นแค่นั้น ก็จะมองข้าม “**จริยะ**”
ไป ดูคล้ายว่าจะไม่ค่อยสำคัญ

แต่แท้จริง **จริยะ/จริยะธรรม**นั้น สำคัญมากทีเดียว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอนสั่ง
ธรรมนั้น มิได้ทรงสอนเพียงธรรมที่เป็นสภาวะหรือความจริงของธรรมดาเท่านั้น แต่ทรง
สอนธรรมที่เป็นภาคจริยะควบคู่กันไปเลยทีเดียว (จริยะบางส่วนก็เจียด หรือจวนเจียนจะ
เป็นบัญญัติ ก็มี)

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น นั่นก็คือพิสัยอันพิเศษของมนุษย์อีกด้านหนึ่ง ที่ว่าในฐานะเป็น

สัตว์ที่ประเสริฐเลิศได้ด้วยการฝึก เขาสามารถเอาจริยะมาเป็นเครื่องช่วยในการที่จะศึกษาพัฒนาตัวเองขึ้นไป (แม้แต่ในการปฏิบัติตามบัญญัติ) ให้มีปัญญาแจ่มแจ้ง และมีเจตนาที่ดีจริง จนเข้าถึงธรรม ทั้งรู้แจ้งสภาวะ และมีจริยะอย่างเป็นปกติของเขาเอง

สำหรับบุคคลผู้เช่นนี้ ชีวิตดั่งลมที่พึ่งประสงค์ ไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อบัญญัติ โดยที่บัญญัตินั้นทั้งไม่เป็นเครื่องบังคับให้เขาต้องปฏิบัติ และทั้งเขาปฏิบัติได้ตามเจตนารมณ์ของบัญญัติโดยไม่ต้องมีบัญญัติ ถ้าบัญญัติที่เป็นกฎของมนุษย์จะมีความสำคัญ ก็ในฐานะเป็นเครื่องหมายร่วมกันในการดำเนินชีวิตและทำกิจการของสังคมให้บรรลุผลตามความมุ่งหมาย

ระหว่างทางก่อนถึงจุดหมาย จริยะเป็นเครื่องคุ้มครองช่วยให้การรักษาปฏิบัติตามบัญญัติดำเนินไปได้อย่างมั่นคง และเป็นเครื่องช่วยให้บัญญัติมีความหมายที่แท้จริงและบรรลุจุดหมายได้จริง

ความสับสน ต้องสะสาง

ถ้ายังมองความหมายของจริยธรรม กันไม่ชัด

ระบบนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จะรวนเร

งานของผู้พิพากษา ว่าโดยทั่วไป ก็คือตัดสินคดีเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์ เรื่องที่คนทำและพูด เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะตัดสินได้ดี มีความมั่นใจที่สุด และทำประโยชน์ให้แก่มนุษยชาติได้สูงสุด ผู้พิพากษาก็น่าจะเป็นผู้ที่เฝ้าจับในเรื่องที่เรียกกันว่าจริยธรรม

ในตอนก่อน ได้บอกแจ้งขอให้ตระหนักไว้ เพื่อป้องกันความสับสนว่า **จริยธรรม** ในที่นี้ มิใช่มีความหมายอย่างคำว่า “จริยธรรม” ที่ใช้และเข้าใจกันทั่วไปในปัจจุบัน และบอกไว้ด้วยว่าจะอธิบายเหตุผลข้างหน้า ตอนนี้ก็ถึงเวลาที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้

ตัวจริยะ/จริยธรรมที่แท้ ได้พูดไปข้างต้นในตอนก่อนแล้ว ในตอนนี้ ต้องการแยกจริยะแท้นั้นออกไปจากความหมายอย่างอื่นที่อาจจะทำให้เข้าใจสับสน แต่ก็พยายามพูดให้น้อย ไม่อยากทำให้ใช้เวลามาก แล้วก็ได้เคยอธิบายไว้ที่อื่นบ้างแล้ว

การที่แยกมาทำความเข้าใจต่างหาก ก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างเด่นชัด และช่วยป้องกันความสับสนได้ดียิ่งขึ้น

“จริยธรรม” ที่พูดแล้วในภาค ๑ ของหนังสือนี้ เป็น “จริยะ” ในระบบของธรรม ในสายความคิดของพระพุทธศาสนา ที่ถือได้ว่าเป็นเจ้าของศัพท์มาแต่เดิม

ส่วน “จริยธรรม” ที่พูดกันในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นคำที่บัญญัติขึ้นใช้ใหม่ไม่นาน ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา และถ้าดูจากที่มาที่ไป และความเป็นมาเป็นไปของคำว่า “จริยธรรม” นั้นเอง ก็จะมองเห็นได้ว่าเป็นคำที่คลุมเครือ มีความหมายไม่ชัดเจนตลอดมา

แม้จนบัดนี้ ในเมืองไทย เราก็ยังพยายามหาทางลงตัวกับการให้ความหมายแก่

คำว่า “จริยธรรม” (พยายามจนกระทั่ง ไปๆ มาๆ ความหมายอาจจะแปลกไปจากคำ
ฝรั่งเศส ซึ่งเป็นต้นศัพท์ที่เราเอามาบัญญัติเป็นจริยธรรมนี้)

ความรู้เข้าใจและความคิดของสังคมไทยที่สืบเคลื่อนมาในการให้ความหมาย
และการใช้คำศัพท์ที่สำคัญอย่างคำว่าจริยธรรมนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ที่ว่า “จริยธรรม” เป็นคำเกิดใหม่เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีมานี้ ก็คือ มันเกิดขึ้นมาในฐานะ
เป็นศัพท์บัญญัติ เพื่อใช้แสดงความหมายของคำฝรั่งว่า “ethic” (ถ้าเป็น ethics ก็แปล
เป็นศัพท์บัญญัติในวิชาปรัชญาว่า จริยศาสตร์ และในวิชารัฐศาสตร์ว่า จริย
ศาสตร์ หรือบางทีก็ตรงกับคำว่า code of conduct ที่เราแปลว่า จรรยาบรรณ)

เมื่อเป็นศัพท์บัญญัติสำหรับคำฝรั่ง เราก็ต้องเข้าใจความหมายของคำว่าจริย
ธรรมนั้น ตามความหมายของคำที่เป็นต้นบัญญัติของมัน คือ ต้องเข้าใจความหมาย
ของคำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายของคำฝรั่งว่า “ethic” นั้น - ตรงนี้สำคัญ เป็น
เรื่องตรงไปตรงมา

เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการทราบ ว่า จริยธรรม หรือ ethic คืออะไร ก็ไปเปิดดูใน
dictionary หรือใน encyclopedia ของฝรั่ง^๑

อย่างไรก็ตาม *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒* ในฐานะมีหน้าที่
บอกความหมายของถ้อยคำที่ใช้กันอันเป็นที่ยอมรับในภาษาไทย ได้แสดงความหมาย
ของ “จริยธรรม” ว่า “ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม”

ตามความหมายที่ *พจนานุกรมฯ* บอกไว้นี้ จริยธรรมก็มีความหมายเหมือนกับ
“ศีลธรรม” ที่เราใช้กันมาในสังคมไทยนานแล้วก่อนจะมีคำบัญญัติว่า จริยธรรม นี้

ยิ่งเมื่อไปเทียบกับตำราฝรั่ง ก็ให้ความหมายของศีลธรรม และ จริยธรรม moral
และ ethic ปนเปกันไปจนแทบจะเป็นอย่างเดียวกัน

แต่ที่สำคัญก็คือ ที่พูดกันอยู่ทั่วไปนั้น ความหมายของคำเหล่านี้ ตัวผู้พูดเองก็
คลุมเครือ บางทีก็พูดไปอย่างนั้นเอง คล้ายเป็นคำโก้ๆ ตัวคนพูดก็ไม่ชัด คนฟังก็พรั

พอมองเข้าไปในวงวิชาการ ก็เห็นชัดว่าความพวามั่วคลุมเครือนั้นปรากฏออกมา
ในการเถียงกันของนักวิชาการเอง ที่ยุติไม่ได้ เช่นว่า จริยธรรม (ethic) กับศีลธรรม
ต่างกันหรือเหมือนกัน จะเอาอย่างไรกันแน่ และถ้าต่างกันแล้ว ต่างกันอย่างไร

^๑ เช่น “a. A set of principles of right conduct. b. A theory or a system of moral values” (*The American Heritage Dictionary of the English Language*, 1992); “the body of moral principles or values governing or distinctive of a particular culture or group: ...” (*Random House Webster's Unabridged Electronic Dictionary*, 1996); “a: a group of moral principles or set of values” (*Merriam-Webster's Unabridged. Dictionary*, 2000)

แง่ที่ทำให้ปัญหายิ่งซับซ้อนหนักขึ้นไปอีก ก็คือ เราจะบัญญัติศัพท์ขึ้นมาใหม่สำหรับ คำฝรั่งว่า “ethic” แต่เราพยายามไปหาคำเก่าในภาษาบาลีมาใช้ และคำที่สำเร็จขึ้นมาคือ “จริยธรรม” นี้ ก็เป็นคำกำกวม

ที่ว่ากำกวม คือ เราไปเอาคำจากภาษาบาลี ๒ คำมาจับต่อกันเพื่อมาใช้ในความหมายใหม่ที่เราต้องการ (ให้ตรงกับฝรั่ง) แต่ในคำที่จับเอามารวมกันนั้น ศัพท์ที่เป็นตัวยืม (จริย) มีความหมายทางวิชาการของมันอยู่แล้ว ซึ่งเทียบกับความหมายใหม่ที่ต้องการได้ในบางแง่ แต่ไม่ตรงกันจริง ส่วนอีกคำหนึ่ง (ธรรม) ที่เอามารวมเข้า ก็เป็นคำกว้างๆ ที่ไม่ช่วยแยกความหมายออกไป แล้วแทนที่จะบอกให้ชัดไปเลยว่า ที่เราเอามาใช้นี้เป็นเรื่องต่างหากและต่างออกไป แต่เรากลับใช้แบบปนเปกัน ก็จึงทำให้เกิดความสับสนมากขึ้น

ถ้าจับหลักไม่ได้ แล้วไปค้นหาที่ไปที่มาในภาษาบาลี พอไปเจอคำ “จริยธรรม” ในคำว่า “ภิกขาจริยธรรม” (บาลีเป็น “ภิกขาจริยธมฺม” แปลว่า ธรรมคือภิกขาจริยา หรือ ภิกขาจาร ได้แก่ การเที่ยวไปเพื่ออาหาร คือการเที่ยวขออาหาร – เช่น ธ.ธ.๖/๓๒) ก็คง ยิ่งงงกันใหญ่

หันกลับไปดูความสับสนที่พูดถึงเมื่อกี้ (คำว่า “บางท่าน” ที่จะพูดต่อไปนี้ รวมทั้ง บางสถาบัน หรือบางหน่วยงานที่รับผิดชอบด้วย)

ในระยะไม่นานมานี้ จนถึงขณะนี้ มีบางท่านในวงวิชาการ บอกว่า “จริยธรรม” กับ “ศีลธรรม” มีความหมายไม่เหมือนกัน

ที่นี้ ท่านที่ว่า จริยธรรม กับ ศีลธรรม ต่างกันนั้น ก็ไม่ลงกันอีก บางท่านว่า จริยธรรมมีความหมายกว้างกว่าศีลธรรม หมายถึงกฎเกณฑ์สำหรับประพฤติปฏิบัติทั่วไป แต่ศีลธรรมหมายถึง หลักสำหรับประพฤติดีประพฤติชอบ หรือความประพฤติปฏิบัติที่ประกอบด้วยความดี

ส่วนบางท่านก็ว่า ศีลธรรม มีความหมายกว้างกว่าจริยธรรม ดูง่าย ๆ ใน *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒* ให้ความหมายของคำ “ศีลธรรม” ว่า “ความประพฤติที่ดีที่ชอบ, ศีลและธรรม, ธรรมในระดับศีล” เมื่อพูดว่า ศีลและธรรม ก็ย่อมคลุมหมด

ที่ชัดเจน ก็คือ เมื่อคนไทยยังไม่มี (คำว่า) “จริยธรรม” ดังเช่นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ คนไทยทั่วไปไม่รู้จัก (คำว่า) “จริยธรรม” (คำว่า) “จริยธรรม” ยังไม่เข้าไปในโรงเรียน หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการมีวิชาศีลธรรม (แม้ถึง พ.ศ. ๒๕๑๑ ก็ยังมีวิชาศีลธรรม) และศีลธรรมนั้นก็รวมทั้งคุณธรรมด้วย ต่างจากเวลานี้ ที่จริยธรรมไม่รวมคุณธรรม ต้อง

พูดแยกกันว่า “คุณธรรม และจริยธรรม”^๑ ศีลธรรม จึงมีความหมายกว้างกว่าจริยธรรม
เวลานี้ เมื่อมีคำว่า “จริยธรรม” ขึ้นมาแล้ว ก็ต้องพยายามแยกความหมายออกไป
ทุกคำว่า “คุณธรรม” “จริยธรรม” และ “ศีลธรรม” ต่างกันอย่างไร (ดูเหมือนว่า ขณะที่เรา
ยังยุ่งอยู่กับการแยกความหมายของถ้อยคำ คนและสังคมก็ทรุดลงไปในทุกธรรม อย่าง
น้อย ศีลธรรมก็ทำท่าจะหมดไป)

บางท่านว่า “จริยธรรม” หมายถึงหลักความประพฤติที่พึงมีพึงปฏิบัติทั่วไป ส่วน
“ศีลธรรม” หมายถึงหลักความประพฤติที่เป็นคำสอนของศาสนา หรือจริยธรรมที่มาจากศาสนา

(แถมยังเอาคำฝรั่งมาสนับสนุนด้วยว่า จริยธรรม คือ ethic ส่วน ศีลธรรม คือ
moral และว่า moral เป็นหลักความประพฤติตามคำสอนของศาสนา แต่ถ้าเราไปดูคำ
อธิบายของฝรั่งเอง พอพูดถึง ethic ก็อธิบายด้วย moral พอพูดถึง moral ก็ว่าเป็น
ethical มิฉะนั้นก็ต้องออกไปที่คำพ้องๆ ว่าเป็นเรื่องของ right conduct ไม่ไปไหน)

“จริยธรรม” ก็ยังคงคลุมเครือสับสน

“จริยธรรมสากล” ก็จึงยิ่งพรัมั่ว

ที่จริง การเอาคำว่า “จริยธรรม” มาเทียบกับคำว่า “ศีลธรรม” อย่างที่ว่ามานั้น ก็
เป็นเพียงการพยายามคิดความหมายขึ้นมาใหม่ โดยที่ตัวผู้เทียบก็ไม่ได้สืบสาวความ
หมายที่แท้จริงของคำทั้งสองนั้นอย่างจริงจัง เมื่อพูดออกไปเพียงแง่หนึ่งด้านหนึ่ง ก็ยิ่ง

^๑ ความโน้มเอียงและความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ที่เกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งความรู้ความเข้าใจ
และทัศนคติของคน เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เช่น ถ้าคนชอบใช้คำที่ฟังหูดูโก้ แต่ไม่มีความเข้าใจชัดเจน ก็คือความไม่ชัดเจน
ทางปัญญา ซึ่งเป็นภาวะขาดความเข้มแข็งทางปัญญา อันเป็นความอ่อนแอที่สำคัญ การเกิดขึ้นของคำว่า “จริย
ธรรม” พร้อมทั้งการกลางเลือนลงไปของคำว่า “ศีลธรรม” และการค่อยๆ นำเอาคำว่าคุณธรรม เข้ามาจับคู่กับ จริย
ธรรม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เด่นชัดในเรื่องนี้; ในการดูความคับเคื่อนของเรื่องนี้ จุดสังเกต นอกจากดูที่หลักสูตรการ
ศึกษาของ ศธ.แล้ว อีกแหล่งหนึ่งที่พึงสำรวจ คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ

ตัวอย่างง่ายๆ (เนื่องจากแรงด่วน ยังตรวจสอบไม่ละเอียด) แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑
(พ.ศ.๒๕๐๖-๐๙) มุ่งที่เศรษฐกิจ ไม่มีคำ “ศีลธรรม” เลย ต่อมาแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒
(พ.ศ.๒๕๑๐-๑๔) มี “ศีลธรรม” ๓ ครั้ง “จริยธรรม” ยังไม่มี ต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่
๓ (พ.ศ.๒๕๑๔-๑๘) มี “ศีลธรรม” ๓ ครั้ง “จริยธรรม” ๒ ครั้ง และเกิด “จริยศึกษา” แผนฯ ฉบับที่ ๔ (๒๕๒๐-๒๔)
เปลี่ยนแนว หันไปพัฒนาสังคมโดยแยกเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม กับด้านศาสนา มีคำว่าศาสนาบ่อย “ศีลธรรม” ๔ ครั้ง
“จริยธรรม” ก็ดี “คุณธรรม” ก็ดี ไม่พบ แผนฯ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕-๒๙) และ แผนฯ ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๓๔) ใช้ “จริย
ธรรม” มากขึ้นๆ ขณะที่ใช้ “ศีลธรรม” น้อยลงๆ และ “คุณธรรม” ก็เข้ามาเป็นตัวเสริมมากขึ้นๆ พอถึง แผนฯ ฉบับที่ ๑๐
(๒๕๕๐-๕๔) “คุณธรรม” ได้มาเข้าคู่กับ “จริยธรรม” ลงตัวแล้ว มีคำว่า “คุณธรรม จริยธรรม” ถึง ๒๒ ครั้ง ในขณะที่
ความพยายามจำกัดความความหมายที่จะแสดงความแตกต่างของคำเหล่านี้ก็ยังดำเนินต่อไป

พาให้คนทั่วไปพลอยสับสนไปด้วย

พวกหลังที่พูดเทียบเคียงอย่างนั้น มักเป็นเพราะต้องการจะก้าวต่อไปอีก โดยมีเป้าหมายที่จะเอาเรื่องจริยธรรมสากลเข้ามา

ท่านพวกนี้ก็จะพูดต่อไปว่า ในโลกปัจจุบันที่ถึงกันทั่วนี้ ศีลธรรมหรือจริยธรรมของศาสนาทั้งหลายกำหนดวางไว้แตกต่างกัน บางทีก็ขัดแย้งกัน ควรหันไปใช้จริยธรรมที่เป็นของกลางๆ ที่ยอมรับกันทั่วทุกหนแห่ง เป็น “จริยธรรมสากล”

ที่จริง คำว่า “จริยธรรมสากล” ก็เป็นคำพูดที่ไม่ลงตัว แม้แต่ตัวศัพท์ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับกัน พอจะเอาความหมาย ก็ยังไม่มีความชัดเจน

“จริยธรรมสากล” คืออย่างไร มีอยู่ที่ไหน จะแก้ปัญหาความแตกต่างได้จริงหรือไม่ เรื่องนี้ได้พูดไว้ที่อื่นมากและนานแล้ว^๑ ในที่นี้จึงขอกล่าวไว้เพียงโดยสรุป

เบื้องต้น ควรย้ำไว้ก่อนว่า “จริยธรรมสากล” ยังเป็นเพียงเรื่องที่บางคนบางกลุ่มพยายามคิดจะให้มีขึ้น มีการพูดถึงบ้างประปราย ยังไม่เป็นที่ยอมรับกว้างขวาง และยังไม่ลงตัวที่จะเป็นหลักให้ชัดขึ้นมาได้

ก) เรื่องสืบเนื่องมาจากว่า เมื่อชาวตะวันตกพ้นออกมาจากสมัยกลางของยุโรป (พื้นเมื่อ ค.ศ.1453/พ.ศ.๑๙๙๖) แล้ว ศาสนาคริสต์ก็ได้เสื่อมจากอำนาจที่เคยควบคุมรัฐและสังคม และต่อมาก็ได้ก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่ผู้คนนิยมวิทยาศาสตร์ และตื่นต้นกับความเจริญในยุคอุตสาหกรรม สังคมมีแนวโน้มทั่วไปที่ผลัดจากศาสนา(คริสต์) และมองเห็นไปว่าหลักความประพฤติ (ศีลธรรม/จริยธรรม) ที่ศาสนาสอนไว้ว่าเป็นเทวโองการหรือเทพบัญญัติขาลงมานั้น เป็นไปไม่ได้ ไม่มีจริง แต่ที่แท้เป็นเรื่องที่มนุษย์นี้เองบัญญัติกันขึ้น ซึ่งแตกต่างกันไปตามกาลเทศะ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ คนสมัยใหม่นั้นจึงโน้มไปในทางที่จะไม่เชื่อถือและไม่ใส่ใจในเรื่องศีลธรรม/จริยธรรม

ข) แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ศีลธรรม/จริยธรรมก็เป็นของจำเป็นสำหรับสังคมมนุษย์ ซึ่งคนจะอยู่กันโดยไม่มีหลักที่จะควบคุมความประพฤติไม่ได้ ถึงจะมีกฎหมายบังคับ ก็ไม่เพียงพอ เมื่อศาสนาคริสต์เสื่อมอำนาจอ่อนกำลัง คนส่วนหนึ่งก็หันไปฟังนักปราชญ์ที่อธิบายเรื่องศีลธรรม/จริยธรรมอย่างที่ยพยายามให้เป็นเหตุเป็นผล คือพวกนักปรัชญาด้านจริยศาสตร์ แต่นักปรัชญาทั้งหลายโดยมากก็ยุ่งกับการแสดงหลักการหรือลัทธิของตนออกไปเป็นส่วนตัวบ้าง แก่กลุ่มพวกหรือลูกศิษย์ของตัวบ้าง มักจะอยู่แค่ถกเถียง

^๑ หนังสือ *ทางสายอิสระภาพของการศึกษาไทย* (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งแรก ต.ค. ๒๕๓๔), “ภาค ๒ จริยธรรมสากล: จากความเป็นกลาง สู่วิถีความเป็นจริง”, หน้า ๙๑-๑๕๓

แสดงเหตุผล แต่ไม่ได้พัฒนาวิธีการหรือมาตรการที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง และนักปรัชญาเหล่านั้นก็เถียงกันเองไม่ลงกัน ดังนั้น นักปรัชญาเหล่านั้นก็เพียงได้ช่วยให้ความคิดทางจริยธรรมมีการพัฒนาในเชิงเหตุผลมากขึ้น หรือบางคนมีอิทธิพลในวง การการศึกษา ก็อาจจะให้เกิดผลในทางปฏิบัติชัดเจนบ้าง แต่คนทั่วไปก็ยังปฏิบัติไปตามหลักคำสอนที่เป็นเทว-โองการของศาสนายู่อื่นๆ ทั้งที่ในแง่ความเชื่อถือและความสนใจก็จิตจางคลางแคลงหรืออ่อนแอจนคลอนแคลน ในภาวะเช่นนี้ เรื่องศีล-ธรรม/จริยธรรมก็ค่อนข้างโหวงเหวงแว้งคว้าง

แต่ข้อสำคัญก็คือ ถึงแม้ว่านักปรัชญาเหล่านั้นจะแยกตัวจากความเชื่อของศาสนา โดยมีความคิดเป็นเหตุเป็นผล (บางคนพยายามทำให้ความเชื่อของศาสนากลายเป็นสิ่งที่มีเหตุผล) แต่เขาก็ยังมองความหมายของศีลธรรม/จริยธรรมในแง่เป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดความประพฤติ และเป็นเรื่องแยกต่างหากนอกวงวิทยาศาสตร์ ทำให้เสียโอกาสและไม่สามารถหยั่งลึกลงไปในความจริงของธรรมชาติที่จะโยงประสานแดนทั้งสองให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมถึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ค) ในยุคสมัยใหม่นั้น ในโลกตะวันตก ศาสนาคริสต์ได้แตกออกเป็น ๒ นิกายแล้ว (เริ่มแยกเมื่อ ค.ศ. 1517/พ.ศ. ๒๐๖๐) โดยเฉพาะในนิกายที่แยกออกไป คือ โปรเตสแตนต์ ได้ค่อยๆ แยกนิกายย่อยๆ ออกไปมากมาย ต่อมาเมื่อชาวยุโรปต่างกลุ่มต่างชาตินี้ขยายการข่มเหงบีฑาทางศาสนาและการเมืองไปอยู่ในอเมริกา คนชาติใหม่คือ อเมริกันนี้ ซึ่งส่วนมากเป็นผู้ถืออิกายโปรเตสแตนต์ แต่สังกัดนิกายย่อยๆ ที่แตกต่างกัน อันสอนหลักความเชื่อถือและหลักความประพฤติที่แปลความหมายไปคนละอย่างๆ ก็เกิดปัญหา เฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียนว่าจะสอนหลักศีลธรรม/จริยธรรมแบบนิกายย่อยใด ทำให้มีความขัดแย้งแตกแยกกันอย่างรุนแรงและยืดเยื้อ แม้ปัญหาไม่ตกตลอดเวลาเป็นร้อยปี^๑

ตอนนี้แหละ ในอเมริกานี้เองเป็นจุดตั้งต้น ก็เริ่มเกิดแนวคิดที่มาเรียกกันว่า “จริยธรรมสากล” คือมีผู้คิดเลือกและรวบรวมหลักความประพฤติ อันเป็นหลักศีลธรรมสามัญที่ไม่ขัดต่อหลักของนิกายใด ดังที่สถาบันธรรมจริยาศึกษา (Character

^๑ แม้ในปัจจุบัน อเมริกาก็แก้ปัญหาที่ไม่จบสิ้น ดังเช่นเมื่อผู้เรียบเรียงไปอเมริกาในระยะ พ.ศ. ๒๕๒๔ คุณแม่ของเด็กนักเรียนประถม ที่เมืองเล็กๆ ในรัฐ Massachusetts เล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนของลูกว่า ตอนเทศกาลอีสเตอร์ (Easter) คุณครูเล่าและอธิบายเรื่องอีสเตอร์ให้เด็กๆ ฟัง แต่คำอธิบายของคุณครูเป็นไปตามความเชื่อของนิกายย่อยที่คุณครูนั้นนับถือ เมื่อเด็กกลับบ้านเล่าให้คุณแม่ฟัง ปรากฏว่าคุณครูขัดกับความเชื่อแห่งนิกายของครอบครัวนั้น คุณแม่โกรธมาก จะประท้วงเอาเรื่องกับทางโรงเรียน

Education Institute, ตั้งแต่ ค.ศ.1911/พ.ศ.๒๔๕๔) ได้เป็นแกนนำจัดทำ “ประมวลหลักศีลธรรม” (morality codes) ขึ้นมา แล้วโรงเรียนทั้งหลายก็รับไปใช้ ถือว่าเป็นสากลหรือเป็นของกลางๆ ที่ร่วมกันได้

จากนั้น ความก้าวหน้าในแนวทางนี้ก็ดำเนินต่อมา จนมีบุคคลสำคัญที่ได้คิดหาทางยุติปัญหาความแบ่งแยกระหว่าง(นิกาย)ศาสนา โดยมีเพียงแค่รวบรวมกฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติทางศีลธรรมมาประมวลกันไว้เท่านั้น แต่วางหลักที่ลงลึกได้เนื้อหาสาระเป็นหลัก การทางปรัชญาด้วย ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1859-1952) ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า The (American) Civil Religion คือศาสนาประชาชาษฎ์ (ของอเมริกัน) แต่ทำไปทำมา ที่ว่าเป็นสากล ก็คือสากลของอเมริกา (เท่านั้น)

ความคิดในเรื่องจริยธรรมสากลในอเมริกาเดินหน้าต่อมา บุคคลที่เด่น คือ นักจิตวิทยาการศึกษาที่ชื่อ ลอเรนซ์ โกลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg, 1927-1987) ซึ่งได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการทางศีลธรรม (moral development) ที่ถือว่า การพิจารณาวินิจฉัยในทางจริยธรรม โดยถือความถูกต้องตามหลักจริยธรรมสากล (universal ethical principle) เป็นพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นสูงสุด ความคิดของท่านผู้นี้ ได้ทำให้จริยธรรมสากลปรากฏตัวมีฐานะสำคัญขึ้นมาอีก

อย่างไรก็ตาม ถึงตอนนำทฤษฎีเข้าสู่ปฏิบัติการ ซึ่งโกลเบอร์กจัดลำดับพัฒนาการทางจริยธรรมเป็น ๓ ระดับ (ระดับก่อนบัญญัติ-ระดับบัญญัติ-ระดับเหนือบัญญัติ) และชอยแต่ละระดับเป็น ๒ ชั้น รวมทั้งหมดเป็นพัฒนาการ ๖ ชั้น ก็น่าเสียดายว่า พอเอาเข้าจริง โกลเบอร์กได้ตัดขั้นที่ ๖ (ขั้นถือจริยธรรมสากลเป็นเกณฑ์วินิจฉัย) ออกจากการใช้วัด โดยยอมรับว่าเป็นขั้นที่เขาคิดสร้างขึ้นจากสถานการณ์สมมติ เป็นขั้นที่น้อยคนเหลือเกินจะก้าวไปถึง และเขาไม่พบตัวอย่างในกลุ่มคนที่ใช้ทดลอง พุดง่ายๆ ก็คือเขาไปยังไม่ถึงจริยธรรมสากล

จริยธรรมสากลในความคิดของโกลเบอร์กนี้ นับว่าเป็นความก้าวหน้าในโลกตะวันตก ที่จะทำให้จริยธรรม(มีเค้าของการ)เชื่อมโยงจากบัญญัติเข้ามาต่อกับสถานะแม้ว่าความคิดของเขายังดูจะไม่ชัดเจน และเขาต้องตัดมันออกไปจากการใช้งานจริง

แม้ว่าโกลเบอร์กจะล่วงลับไปแล้ว แต่ความคิดก็ยังเป็นที่ยอมรับนับถือมาก ดังที่เกณฑ์วัดอันไม่ครบ ๖ แต่ตัดเหลือ ๕ ขั้น ที่ท่านให้ไว้ นี้ ยังมีการใช้อยู่ในวงการจิตวิทยาการศึกษาในเมืองไทย

ง) อย่างที่เล่าแล้วว่า ความคิดของโกลเบอร์กทำท่าจะโยงจากบัญญัติเข้า

หาสภาวะ แต่ก็มาเลือนลงขาดตอนเสีย ไม่ผ่านทะลุตลอดลงไป หลังจากไกลเบอร์กร์แล้ว นักแสวงหาจริยธรรมสากลก็มีแต่กลับไปวนเวียนอยู่กับวิธีคัดเลือกรวบรวมหลักความประพฤติที่เข้ากันได้ ที่ต่างพวกต่างลัทธิยอมรับ เอามาประมวลไว้ ซึ่งอาจจะกลายเป็นว่าได้แต่เพียงเรื่องพื้นๆ ลงลึกไม่ได้ เสี่ยงต่อการที่จะเป็น จริยธรรมแบบ syncretic ที่คลุกเคล้า หรือไม่ก็จับฉ่ายไปเลย

จ) ยังมีแง่มุมปลีกย่อยอีกหลายอย่าง ที่น่าสังเกต หรือพึงระวัง ซึ่งจะทำให้จริยธรรมที่เรียกว่าสากลนั้น ไม่เป็นสากลจริง หรือไม่ได้ผลจริง เช่นว่า เท่าที่พูดๆ กันมา จริยธรรมสากล ก็เป็นแค่จริยธรรมของฝรั่ง เหมือนคำว่า เสื้อผ้าชุดสากล ก็คือเสื้อผ้าแบบฝรั่งของชาวตะวันตก อย่างนี้ก็ไม่ใช่สากลจริง ถ้าสากลจริง ก็ต้องทั่วทั้งโลก

ที่นี้ นอกจากจริยธรรมเทวบัญญัติของศาสนาตะวันตก ที่ฝรั่งสมัยใหม่ผละออกมาแล้ว จริยธรรมตามทฤษฎีและทัศนะของนักปราชญ์นักปรัชญาของฝรั่งก็แตกต่างกันมากมาย ยากนักที่จะหาหลักกลางที่ยอมรับร่วมกันได้จริง

ยิ่งกว่านั้น นักแสวงหาคัดจัดประมวลจริยธรรมสากลเองนี้แหละ ตัวเองก็ไม่ใช่เป็นปราชญ์ใหญ่ต้นความคิดทางจริยธรรมเอง ได้แต่มาคัดเลือกหลักของพวกนักปราชญ์บ้าง ของวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น นอกจากการเลือกสรรนั้นจะขึ้นต่อสติปัญญาสามัญติยะของเขาแล้ว พวกที่เป็นนักเลือกสรรนั้น ต่างบุคคลต่างกลุ่มต่างคณะก็มีความคิดตัดสินใจเลือกแตกต่างกันอีก กลายเป็นจริยธรรมสากลของกลุ่มนั้นคณะนี้ บางทีก็ขัดแย้งกัน จะทำให้เกิดความสับสนมากยิ่งขึ้น

แล้วปัญหาซ้อนก็คือ จริยธรรมสากลชุดที่มีการเลือกสรรตกลงในหมู่พวกตนแล้ว นำเสนอขึ้นมา ไปๆ มาๆ กลายเป็นศาสนาหรือลัทธิใหม่ขึ้นอีกรายการหนึ่งต่างหาก ซึ่งมีไว้เพื่อรอเวลาที่จะวิวาทขัดแย้งกับรายการอื่นๆ ต่อไป (เหมือนในอดีตมาครั้ง ที่ขบวนการเพื่อปรองดองรวมศาสนา ได้กลายเป็นศาสนาใหม่ขึ้นมา เพิ่มจำนวนศาสนาที่จะขัดแย้งกันในโลกนี้)

ฉ) ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งทางจริยธรรมที่ผุดเด่นขึ้นมาในยุคเทคโนโลยีก้าวไวและก้าวไกลนี้ คือ การตัดสินใจในเรื่องยุ่งยากใจที่เกิดศัพท์ใหม่ขึ้นมา ที่เรียกว่าชีวจริยธรรม (bioethics) เช่น การทำโคลนนิ่ง การปฏิบัติต่อเด็กผิดปกติในครรภ์ การจัดการกับ stem cells ตลอดจนเรื่องจำพวกสิทธิที่จะตาย การรื้อขมามา การทำแท้ง เป็นต้น อันเป็นปัญหาเก่าที่ยังใหม่อยู่เสมอ พอเจอปัญหาเหล่านี้ จริยธรรมสากลที่เป็นขมุนุ่มหลักจริยธรรมพื้นๆ ก็ยากจะมีอะไรมาเพิ่มพูนภูมิปัญญา จึงมักได้แค่เข้ามาร่วมวงของการว่า

ยวนอยู่กับปัญหา อย่างในเมืองฝรั่งเวลานี้ ความคิดความเข้าใจก็ขัดแย้งแตกต่างกันไป
แค่ออกกฎหมาย ต่างรัฐก็ออกกฎหมายกำหนดในเรื่องเดียวกันไม่เหมือนกัน

ว่าโดยรวม ในที่สุด ไม่ว่าจะจริยธรรมสากลจะไปถึงไหน ก็คือจริย-ธรรมนั้นแหละ ดัง
นั้น จุดอ่อนที่แท้ของมันจึงอยู่ที่ปัญหาซึ่งอยู่ในตัวของจริยธรรมเอง ถ้าจริยธรรมยัง
บกพร่องพวามัวอยู่ จริยธรรมสากลก็ไม่อาจพ้นปัญหาไปได้

จากที่ได้พูดไปแล้ว ควรจับมาย้ำไว้เป็นจุดสังเกตสำคัญว่า

๑. ชาวตะวันตกเจ้าของศัพท์ ethic ที่เราเอามาแปลเป็นไทยว่า “จริยธรรม” นั้น
ตามปกติ เขามองความหมายของคำนี้เพียงแค่ว่าเป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ทางความ
ประพฤติที่แสดงออกภายนอก เฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคม (ต่างจากที่พูดแล้วว่า
“จริยะ” คำเดิม หมายถึง การที่จะต้องทำต้องประพฤติปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง
ตามเงื่อนไขที่เป็นเหมือนเสียงเรียกร้องจากกฎธรรมชาติ)

๒. ชาวตะวันตก แม้แต่ที่เรียกว่าเป็นนักปราชญ์สำคัญๆ โดยทั่วไป มักใช้คำว่า
“จริยธรรม” คือ ethic โดยหมายถึงบัญญัติธรรม หรือไม่ก็ใช้อย่างคลุมๆ เอาบัญญัติ
ธรรมเป็นหลักและเห็นจริยธรรมเป็นเงาๆ^๑ (เช่น ในเกณฑ์วัดพัฒนาการทางจริยธรรม
๕-๖ ชั้น ของโกลเบอร์ก จะเห็นได้ชัดว่าจริยธรรมของเขาในระดับต้นๆ เป็นเรื่องของ
บัญญัติธรรมทั้งนั้น)

๓. เนื่องกันกับสองข้อต้นนั้นก็คือ เมื่อ “จริยธรรม” ที่เป็นคำใหม่นี้ เขาหมายถึง
เพียงหลักการกฎเกณฑ์ความประพฤติภายนอก ที่เป็นบัญญัติธรรม ก็ขัดอยู่แล้วว่าจริย-
ธรรมตามความหมายของเขานั้น ไม่เกี่ยวกับความจริงตามสภาวะ ไม่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
โยงไปถึงกฎธรรมชาติ

เมื่อจริยธรรมมีความหมายแค่นี้ ความเป็นจริยธรรมสากลของเขาจึงอยู่ที่ว่ามัน
เป็นของกลางๆ ที่เข้าได้กับทุกคนทุกฝ่าย หรือที่ทุกคนทุกฝ่ายยอมรับได้ ต่างจากจริย-
ธรรมสากลในความหมายที่ว่า เมื่อเป็นความจริง ก็เป็นสากลในตัวของมันเอง เพราะไม่
ว่าใครจะยอมรับหรือไม่ มันก็มีผลต่อทุกคนทุกพวกทุกฝ่าย ไม่ต้องรอใครมาเห็นด้วย

ถ้าเป็น “จริยะ” ตามความหมายในระบบของธรรม ๓ ที่ว่าข้างต้น ก็ไม่ต้องแยก
ว่าเป็น จริยธรรมสากล หรือไม่สากล เพราะความเป็นสากลอยู่ที่ความเป็นจริง มิใช่อยู่ที่

^๑ คงต้องถือว่าความสับสนนี้ ส่วนหนึ่งก็เป็นปัญหาที่เกิดจากความบกพร่องของเราเอง ที่แปล ethic นั้นว่า
จริยธรรม แทนที่จะแปลด้วยถ้อยคำที่เป็นบัญญัติธรรม (ขอให้เทียบกับ ethics ที่ในความหมายหนึ่ง เรา
แปลว่า จรรยาบรรณ ซึ่งเป็นบัญญัติธรรมอย่างชัดเจน)

แค่ที่ความเป็นกลาง

ความจริงนั้นแหละ ทั้งเป็นสากล คือทั่วกันหมดทั้งสิ้น และเป็นกลาง คือไม่เข้าใครออกใคร เมื่อเป็นจริยะ ตามหลักการที่ว่ามา ถึงจะไม่บอกว่าเป็นสากล ก็เป็นสากล อยู่ในตัวเอง เพราะมีความจริงที่ทำให้มีความเป็นสากลอยู่แล้วในตัว

ไปให้ถึงจริย[ธรรม]แท้ที่เป็นระบบชัดเจน

จึงจะเห็นความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ติงาม

มาถึงตอนนี้ ความคลุมเครือสับสนเกี่ยวกับถ้อยคำสำคัญบางคำคงจะคลายลงไปแล้ว ถ้าไม่หมด ก็คงไม่น้อย คราวนี้เราก็สามารถผ่านคำว่า “จริยธรรม” ไปได้ และลงลึกไปให้ถึงตัวจริง คือ “จริย” (เขียนอย่างไทยเป็น จริยะ)

เรื่องจริยะนั้น ได้พูดไปมากพอแล้ว ในแง่ที่สำคัญ คือในฐานะที่เป็นองค์หนึ่งในระบบ ๓ ของธรรม คือ สภาวะ-จริยะ-บัญญัติ (สภาวะ-ธรรม จริยธรรม บัญญัติธรรม) ในแง่นั้นจึงไม่ต้องพูดอีก

แต่ยังมีอีกแง่หนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยกว่านั้น คือแง่เฉพาะตัวของจริยะ ซึ่งเป็นระบบหนึ่งในตัวของมันเอง และในฐานะที่จริยะนั้นเป็นเนื้อตัวของธรรมสำหรับผู้พิพากษา จึงจะพูดเรื่องระบบของจริยะนี้ต่อไป

“จริยะ” คืออะไร? จริยะก็มาจาก “จร” (อ่านอย่างภาษาบาลีว่า “จะระ” อ่านอย่างไทยว่า “จอน”)

“จร” ก็คือเดิน เดินทาง หรือเที่ยวไป เช่น *สัญจร* คือเดินกันผ่านไปมา *จรวจ* คือเดินไปเดินมา หรือเที่ยวไปเที่ยวมา *พนจร* คือเดินป่า หรือเที่ยวไปในป่า (ในภาษาไทยกลายเป็นเที่ยวเรื่อยเปื่อยไปอย่างไร้จุดหมาย)

ที่นี้ “จร” หรือเดินทางนั้น เมื่อเอามาใช้ทางนามธรรม กลายเป็นเดินทางชีวิต อย่างที่นิยมพูดว่า “ดำเนินชีวิต”

คนแต่ละคนก็ดำเนินชีวิตของตนไป แล้วการดำเนินชีวิตของคนเหล่านั้น ก็ไปรวมกันเป็นสังคม เมื่อมองดูผิวเผินแค่ภายนอก ก็กลายเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต และระบบของการเป็นอยู่ประพฤติปฏิบัติของหมู่มนุษย์ ที่เรียกว่าสังคม

แต่มองแค่นั้นก็ผิวเผินเกินไป ไม่เพียงพอ ต้องดูให้ลึกลงไปอีก การดำเนินชีวิตของคนเรา นี้ อยู่แค่ที่แสดงออกมาเห็นๆ กันเท่านั้นหรือ ไม่ใช่แน่

การดำเนินชีวิตของคนหนึ่งๆ ที่เรามองเห็น และที่คนอื่นเกี่ยวข้องกับด้วย คือการ

แสดงออกทางกายและวาจา ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรามักเรียกว่าความประพฤติ อันเป็นด้านนอกแห่งการดำเนินชีวิตของเขา เรามักมองคนแค่นี้ (และที่เรียกว่า “จริยธรรม” ก็มักจับเอาความหมายแค่นี้)

ถ้าเรามองคนแค่นี้ เราจะไม่เห็นตัวจริงของคนนั้นเลย ความประพฤติ หรือการแสดงออกภายนอกทางกายและวาจา ไม่ใช่ชีวิตทั้งหมดที่เขาดำเนินอยู่ ก็อย่างที่ว่าแล้ว มันเป็นเพียงด้านนอกของการดำเนินชีวิตของเขาเท่านั้น

ลึกลงไป เบื้องหลังการพูดและทำอะไรต่างๆ ที่เขาประพฤติหรือแสดงออกมาข้างนอกนั้น มีตัวชี้หน้าที่กำหนดหรือสั่งการออกมาจากข้างในจิตใจ ตัวชี้หน้าที่กำหนดหรือสั่งการนี้ เราเรียกว่า “เจตนา”

ทางพระบอกว่า ถ้าไม่มีเจตนา การแสดงออกของคน ก็ไม่มีความหมายอะไร จะมีค่าเพียงแค่มือยื่นกึ่งไม้ผู้หักหล่นลงมา หรือต้นไม้ต้องลมสั่นไหวแล้วใบไม้ร่วง เท่านั้นเอง ดังนั้น เจตนาจึงสำคัญอย่างยิ่ง

เจตนาจะตัดสินใจสั่งการอย่างไร ก็มีแรงจูงใจที่ร้ายหรือดีคอยกระซิบบอก อย่างง่าย ๆ ก็คือสั่งการไปตามที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ

แต่บางทีการตัดสินใจที่จะสั่งการนี้ ก็เป็นไปอย่างซับซ้อน เจตนาจึงมีกองบัญชาการทำงานให้มัน โดยมีตัวทำงานอยู่ในจิตใจมากมาย ซึ่งรวมแล้วก็คือ มีฝ่ายร้าย กับฝ่ายดี

ในฝ่ายร้าย มีตัวเด่นคือ โสกะ โทสะ โมหะ ส่วนในฝ่ายดีก็มีมาก เช่น ศรัทธา เมตตา หิริ โอตตัมปะ ซึ่งเรานิยมเรียกกว้าง ๆ ว่า คุณธรรม

ตัวทำงานเหล่านี้ส่งข้อเสนอแนะในการสั่งการให้แก่เจตนา นั้น ถ้าตัวใดมีกำลังมาก ก็จะมีอิทธิพลครอบงำการสั่งการของเจตนาเลยทีเดียว

ในกองบัญชาการของจิตใจนี้ ยังมีฝ่ายกำลังสนับสนุน เช่น ความขยัน ความเพียร ความอดทน ความกล้าหาญ ความเข้มแข็งมั่นคง คอยรับสนองงาน ที่จะขับเคลื่อนให้งานสำเร็จตามต้องการ เป็นสมรรถ-ภาพของจิตใจ

แล้วก็มีฝ่ายแสดงผล-วัตถุผล คอยตามกำกับอยู่ตลอดเวลา ว่าอันไหน ทางไหน ไปได้หรือไม่ได้ เช่น ความขุ่นมัว ความเคียด ความเศร้า ความหดหู่ ความหงอยเหงา ความว้าเหว่ หรือความสดชื่น ความร่าเริง ความเบิกบาน ความผ่องใส ความอิ่มใจ ความปลื้มใจ ความสุข เป็นต้น รวมแล้วก็เป็นฝ่ายสุข ที่ตามหา กับฝ่ายทุกข์ ที่จะให้ดับหาย

อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจสั่งการ และการทำงานของกองบัญชาการในจิตใจทั้งหมดนั้น ต้องพึ่งพาข้อมูลความรู้ อาศัยความเข้าใจ และการมองเห็นเหตุผล เท่าที่จะมีปัญญาไปถึง

ปัญญาที่เข้าใจมองเห็นแค่ไหน เจตนาที่สั่งการให้กายวาจา มีพฤติกรรมคับเคลื่อนไปได้ภายในขอบเขตแค่นั้น ถ้าปัญญาที่เข้าใจมองเห็นกว้างไกลออกไป ลึกลงไป มองเห็นช่องทางและโอกาสมากขึ้น เจตนาที่สั่งการให้กายวาจาปรับเปลี่ยนรูปแบบของพฤติกรรมออกไป ช่วยให้ทำการได้ซับซ้อนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้ผล มีทางสำเร็จมากขึ้น

ถ้าขาดความรู้ อับไร้ปัญญาเสียแล้ว พฤติกรรมก็ติดตัน ขัดข้อง จิตใจก็อึดอัด อับจน เครียด เป็นทุกข์ ดังนั้น ปัญญาที่รู้เข้าใจนี้ จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการบอกทิศ ที่ช่องทาง ขยายโอกาส ตลอดจนปลดปล่อยให้อิสระภาพ แก่พฤติกรรม และแก่จิตใจที่มีเจตนาเป็นหัวหน้างานนั้น

ที่ว่ามานี้ ก็คือระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวเป็นไปอยู่ตามที่เป็นอยู่จริง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าสรุปแล้วมี ๓ แดน ทำงานประสานก้าวไปด้วยกัน ต้องครบทั้ง ๓ แดน จะขาดแดนหนึ่งแดนใดมิได้

จึงขอสรุปไว้ในที่นี้ ว่า “จริยะ” คือการดำเนินชีวิตของคน เป็นระบบอันหนึ่ง ที่มีองค์ประกอบ ๓ แดน (จะเรียกว่าด้าน หรือส่วนก็ได้) คือ

๑. แดนพฤติกรรม (กาย-วาจา) ที่แสดงออก ติดต่อสัมพันธ์ และกระทำต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม^๑

๒. แดนจิตใจ ที่เป็นเหมือนเจ้าของพฤติกรรมทั้งหมด ตั้งแต่เป็นผู้ต้องการ บงการหรือสั่งการ ขับเคลื่อน ตลอดจนเสวยผลของพฤติกรรมทั้งหมดนั้น โดยมีตัวประกอบที่ร่วมในการทำงานแต่ต่างสรรรรมากมาย ภายใต้การนำของเจตนา ที่เป็นทั้งหัวหน้าและเป็นตัวแทน ที่ทำงานเชื่อมต่อการออกมาให้มีผลเป็นพฤติกรรมออกไป ทั้งนี้ ตัวประกอบที่ทำงานนั้น แยกได้เป็น ๓ แดนย่อย คือ

- ตัวแต่งสรรรรมฝ่ายดี กับฝ่ายร้าย ที่พึงคัดเอาไว้แต่ฝ่ายดี ซึ่งมักเรียกกันแบบรวมๆ ง่ายๆ ว่า “คุณธรรม” หรือ “คุณภาพจิต”
- ตัวทำงานที่ทำให้ก้าวไปอย่างแน่วแน่เข้มแข็งมั่นคง เรียกพอรู้กันว่า “สมรรถ-

^๑ นี้พูดอย่างง่าย แต่ถ้าจะให้ครบจริง ด้านที่ ๑ ที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก คือสังคมและสิ่งแวดล้อมนี้ ต้องแยกย่อยเป็น ๒ ส่วน คือ ติดต่อสัมพันธ์โดยการรับรู้ ด้วยผัสสาหาร ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (ไปรวมที่ใจ) และติดต่อสัมพันธ์โดยการแสดงออก ด้วยกรรมทวาร คือ กาย และวาจา (ออกมาจากเจตนาในใจ)

ภาพจิต”

- ตัวแสดงผล ซึ่งเหมือนกับวัดผลไปในตัว เพราะจะมีอิทธิพลในการที่จะเลือกพฤติกรรมว่าจะทำอะไรหรือไม่ คือฝ่ายสุข กับฝ่ายทุกข์ โดยจะมุ่งไปหาไปพบฝ่ายสุข ที่เรียกพอรู้กันว่า “สุขภาพจิต”

๓. แดนปัญญา ที่เอื้ออำนวยข้อมูล ชี้อ่อน ส่องทาง บอกรหัส ขยายขอบเขตและโอกาส ปรับแก้ ตลอดจนปลดปล่อยให้เกิดอิสระภาพแก่พฤติกรรมและจิตใจ

นี่คือ “จริยะ” หรือระบบการดำเนินชีวิตของคน ซึ่งประกอบด้วยทั้งกาย-วาจา-ใจ ทั้งปัญญา ถ้าไม่ครบ ๓ อย่างนี้ ชีวิตจะดำเนินไปไม่ได้ แต่ที่จริงก็คือ มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนี้ แต่เราไม่แหยะ ถ้ามองและปฏิบัติจัดการกับมันไม่ครบถ้วน ไม่ครบด้าน เราก็ทำการที่มุ่งหมายไม่สำเร็จ และจะเกิดปัญหาแก่ตัวเอง

อนึ่ง จริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่พูดไปแล้วนี้ ว่าไปตามธรรมชาติของมัน ตอนนี้ ยังไม่ได้บอกว่าดีหรือไม่ดี หรือควรและไม่ควรอย่างไร

ที่นี้ก็มาถึงตอนที่ว่า เราต้องการมีจริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ในเมื่อ “จริยะ” คือระบบการดำเนินชีวิต เป็นค่ากลางๆ จะให้ดี หรือไม่ดี ก็เติมคุณศัพท์เข้าไปข้างหน้า

ถ้าเป็นจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดี ก็เป็นบุญญจริยะ หรือธรรมจริยะ หรือเศรษฐจริยะ ถ้าเป็นจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ไม่ดี ก็เป็นปาปจริยะ หรืออธรรมจริยะ

ในที่นี้ เรามุ่งเอาจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เป็นบุญญจริยะ หรือธรรมจริยะ หรือเศรษฐจริยะ ซึ่งในพระพุทธศาสนามีคำเฉพาะเรียกไว้ว่า “พรหมจริยะ” ว่า แปลว่า จริยะอันประเสริฐ หรือจริยะที่แท้ ก็คือจริยะหรือการดำเนินชีวิต ซึ่งชีวิตทั้ง ๓ ด้านที่พูดไปแล้วนั้น ดี และประสานกันอย่างถูกต้อง

การที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงสั่งสอนธรรมตลอดเวลา ๔๕ ปีที่เรียกว่าประกาศพระศาสนานั้น ก็คือทรงประกาศพรหมจริยะนี้แหละ (“ประกาศพระศาสนา” เป็นคำพูดของเรา แต่พระพุทธเจ้าเองตรัสว่าพระองค์ “ประกาศพรหมจริยะ”)

เอาเถิด เมื่อมีการบัญญัติศัพท์ใหม่ว่า “จริยธรรม” ขึ้นมาแล้ว แต่มีความหมายกำกวมกัน จะตรงกันก็ไม่ตรงจริง จะต่างกันก็ไม่ต่างให้ไกลไปเสียเลย เราก็มาตกลงหรือทำความเข้าใจกันให้ชัดเสียว่า

“จริยธรรม” ในความหมายที่เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ ซึ่งถือตามความหมายของคำฝรั่ง คือ ethic

ส่วน “จริยธรรม” ในความหมายของเรา ได้แก่ จริยะ คือระบบการดำเนินชีวิตถูกต้องดีงาม ซึ่งมีองค์ประกอบประสานสัมพันธ์กันทั้ง ๓ ด้าน (ทั้งกายวาจา จิตใจ และปัญญา) ที่มีชื่อเดิมว่า “พรหมจริยะ” นี้

เมื่อได้ทำความเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็ให้เห็นชัดว่า สาระทั้งหมดในชีวิตของมนุษย์ขยายไปถึงสังคม ที่จะเป็นอยู่กันอย่างถูกต้องดีงามเป็นสุข ก็คือ “จริยธรรม” ในความหมายที่เป็นพรหมจริยะนี้แหละ

พร้อมกันนั้น การจัดการกับชีวิตทั้ง ๓ ด้านที่ว่ามาแล้วนั้น โดยฝึกหัดพัฒนาปรับแก้ให้คนดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไปๆ จนมีชีวิตที่ดีงามเป็นประโยชน์มีความสุขอย่างสมบูรณ์ ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “การศึกษา” (คำพระเรียกการศึกษานี้ ในฐานะมีองค์ประกอบ ๓ ด้านว่า ไตรสิกขา)

ถ้าเราถือหลักตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็เห็นว่า สาระหรือแก่นของอารยธรรมมนุษย์ ก็มีเพียงการดำเนินชีวิตและสังคมให้ดีด้วยจริยธรรม (พรหมจริยะ) และพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตและสังคมให้ดีจนมีพรหมจริยะอย่างนั้น ด้วยการศึกษ (ไตรสิกขา)

แต่เมื่อขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมัวไปสับสนคลางแคลงอยู่กับถ้อยคำที่พรัอมเครือ วิถีของชีวิตและสังคม ก็ยิ่งหมักหมมปัญหาและเพิ่มทวีความทุกข์

ที่พุดนี้ มิใช่แกล้งว่า ขอให้ดูสังคมของเรานี้ ที่เป็นอยู่และเป็นมา กับความไม่ชัดเจนในเรื่องจริยธรรม แล้วมีสภาพสับสนกะพรวองกะแพรงอย่างไร

กังวลว่าศีลธรรมหล่นหาย

สังคมไทยเที่ยวเวียนค้นคว้าตามล่าจริยธรรม

อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ความรู้เข้าใจและความคิดของสังคมไทยที่คืบคลอนมาในการให้ความหมายและการใช้คำศัพท์ที่สำคัญอย่างคำว่าจริยธรรมนั้น เป็นเรื่องที่น่าศึกษา แต่ในยามกระชั้นชิดนี้ ขอพุดโดยยังไม่ได้ทบทวนและตรวจสอบให้ละเอียด

เท่าที่ระลึกได้ ก่อนเกิดมีศัพท์บัญญัติว่า “จริยธรรม” เมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อนนั้น สังคมไทย ก็เหมือนกับสังคมทั่วไปในโลก ได้ตื่นตื่นอยู่กับความหวังในความเจริญก้าวหน้าแบบสมัยใหม่มาเป็นเวลานาน ผู้คนไม่ค่อยสนใจในเรื่องศีลธรรม แม้ว่าเวลานั้นยังใช้คำว่า “ศีลธรรม” เด็กยังต้องเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม แต่จิตใจคนกำลังห่างเหินออกมา (คงคล้ายคำเปรียบที่ว่า ยามน้ำมากหาง่าย คนไม่เห็นคุณค่า แต่เมื่อใดไม่มี

น้ำจะกิน แม้แต่เพชรพลอยก็หมดสิ้นความหมาย)

ต่อมา เมื่อมีคำใหม่ว่า “จริยธรรม” ที่บัญญัติขึ้นจากคำฝรั่ง และคำว่าศีลธรรม เลื่อนกลางลงไป ก็พอดีหรือบังเอิญว่า สังคมไทยได้เข้าสู่ยุคที่ประสบปัญหาทางศีลธรรม มากขึ้น คนมีปัญหาจิตใจมากขึ้น จนคนบ่นกันหนาหูขึ้นเรื่อยๆ ว่า ศีลธรรมเสื่อมๆ (คำว่า “ศีลธรรม” เสื่อมหาย!)

ถึงตอนนี้ สังคมหันมามองเห็นความจำเป็นของศีลธรรม ในขณะที่คำใหม่ที่ไวกว่า คือ จริยธรรม กำลังเริ่มเด่นขึ้นมาแทน

ยุคใหม่ของความสนใจปัญหาสังคม จึงมาพร้อมกับการค่อยๆ เลื่อนหายของคำว่า “ศีลธรรม” และการนิยมคำใหม่ว่า “จริยธรรม”

ก่อนนั้นไม่นาน สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนา ซึ่งเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ และประเทศไทยก็ได้มี แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก คือ ฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๑๑ (แผน ๑ นี้ ในชื่อมีคำว่า “การ” แต่ไม่มี “และสังคม”) ในแผนฉบับแรกนี้ ซึ่งมุ่งที่เศรษฐกิจ ไม่เอ่ยถึงศีลธรรมเลย (“จริยธรรม” ยิ่งไม่ต้องพูดถึง เพราะเป็นคำที่ยังไม่ใช้)

ระหว่างที่เน้นการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจนั้น คนไทยได้มองเห็นปัญหาสังคมที่คนมีความเสื่อมโทรมทางจิตใจ ห่างเหินจากศีลธรรมไกลออกไปๆ ตอนนั้นเริ่มมีระบบผ่อนส่ง ซึ่งแพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการกู้หนี้ยืมสินระบอบไปทั่ว

เมื่อได้เห็นความสำคัญของปัญหาสังคมที่พ่วงมากับความเห่อวัตถุและปัญหาความเสื่อมจากศีลธรรม ก็เป็นเหตุให้แผนพัฒนาฉบับต่อมา ขยายขอบเขตออกไปโดยเพิ่มคำว่า “และสังคม” เข้าไปในชื่อ กลายเป็น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๕ และในแผนนี้ ก็ได้เริ่มมีคำว่า “ศีลธรรม”^๑ โดยเฉพาะได้เกิดมีคำว่า “พัฒนาจิตใจ” ซึ่งเป็นจุดเน้นที่กล่าวถึงสืบมาอีกหลายแผน

ต่อมา เมื่อขึ้นสู่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ฉบับที่ ๓ พ.ศ.๒๕๑๕-๒๕๒๐ คำว่า “จริยธรรม” ก็เริ่มเข้ามา และคนก็นิยมใช้คำนี้มากขึ้นๆ พอถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๓๐ ก็มีคำว่า “พัฒนาจริยธรรม” ถึงตอนนี้ คำว่าศีลธรรมแม้จะยังมีใช้อยู่ แต่ก็น้อย จริยธรรมกลายเป็นคำเด่น ซึ่งทางการก็หันไปใช้มาก (ในแผน ๕ นี้ มีคำว่าศีลธรรมเพียง ๕ ครั้ง แต่เอ่ยอ้างจริยธรรมถึง ๑๔ ครั้ง)

คำว่า “พัฒนาจิตใจ” ซึ่งได้เข้ามาสู่แผนพัฒนาฯ พร้อมกับคำว่า “ศีลธรรม” โดย

^๑ ฟังทราบ่า ในช่วงเวลานี้ หลักสูตรการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ยังมีวิชาศีลธรรม

^๒ ฟังสังเกตว่า ตั้งแต่แผน ๓ นี้ไป ในชื่อแผนไม่มีคำว่า “การ”

เริ่มขึ้นในฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๑๔) นั้น ตอนแรกยังใช้น้อย ไม่บ่อยไม่เด่นเท่าคำว่าศีลธรรม แต่อย่างที่กล่าวแล้ว พอเข้าแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๓ (๒๕๑๕-๒๕๑๙) คำว่าศีลธรรมก็เริ่มมีคำว่า “จริยธรรม” เข้ามาแข่ง และปรากฏตัวน้อยลงๆ ในขณะที่คำว่า “พัฒนาจิตใจ” กลับมีการใช้มากขึ้นๆ

ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ “พัฒนาจิตใจ” ก็ได้ขึ้นมาเป็นหัวข้อใน “บทที่ 2 แนวนโยบายและเป้าหมายด้านประชากร กำลังคน การพัฒนาจิตใจและสิ่งแวดล้อม”

พอถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ (๒๕๓๐-๓๔) ปรากฏว่า “ศีลธรรม” มีใช้เพียง ๒ ครั้ง แต่ใช้ “พัฒนาจิตใจ” ถึง ๑๕ ครั้ง จากนั้น “พัฒนาจิตใจ” ก็ถึงจุดโดดเด่นที่สุดในแผนฯ ๗ (๒๕๓๕-๓๙) โดยขึ้นมาเป็นชื่อบทหนึ่งในแผนนั้น คือ “บทที่ 2 การพัฒนาจิตใจ วัฒนธรรมและสังคม” และใช้บ่อยไม่น้อยกว่า ๒๔ ครั้ง

(พึงสังเกตด้วยว่า คำว่า “คุณภาพชีวิต” “สิ่งแวดล้อม” “ระบบนิเวศน์” “ทรัพยากรธรรมชาติ” ก็ทวีความสำคัญขึ้นมาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ตั้งแต่แผน ๕ เป็นต้นมา)

ข้อความใน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ พ.ศ.๒๕๒๕-๒๙ และ ฉบับที่ ๖ พ.ศ.๒๕๓๐-๓๔ ช่วยบอกเราว่า ในช่วงเวลานั้น ค่อนข้างชัดว่าคนนิยมใช้ “จริยธรรม” มากขึ้นๆ ขณะที่ใช้ “ศีลธรรม” น้อยลงๆ และ “คุณธรรม” ก็เข้ามาเป็นตัวเสริมมากขึ้นๆ

อย่างไรก็ดี แม้ว่า “จริยธรรม” จะเข้ามาแข่งหรือเบียด “ศีลธรรม” แต่ยังคงอยู่ในระยะที่ไม่ลงตัว (คงไม่แน่ใจ) ในช่วงแรกจึงยังใช้ลักลั่นอยู่ (ยังไม่คุ้นและไม่ได้ตกลงความหมายกันให้ชัด) และเมื่อเอาคำว่า “คุณธรรม” มาเข้าคู่ ตอนแรกก็เหมือนกับเอาแค่ให้มีคุณธรรมด้วย แต่จะให้เข้าคู่กับคำไหนแน่ ก็บอกไม่ได้

ดังตัวอย่างในแผน ๕ “คุณธรรมและจริยธรรม” ก็เริ่มมีใช้ แต่ใช้ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรม” มากกว่า และใช้ว่า “คุณธรรมและศีลธรรม” ก็มี บางทีก็ใช้ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม”

ในแผน ๖ และแม้ในแผน ๗ ที่เน้นการพัฒนาจิตใจอย่างยิ่ง ก็ใช้คำเหล่านี้ปะปนกันไป เช่นว่า “พัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม จริยธรรม” บ้าง “การพัฒนาทางด้านจิตใจ คุณธรรมและศีลธรรม” บ้าง “ส่งเสริมปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรม” บ้าง “การพัฒนาจิตใจหรือจริยธรรม” บ้าง “การสอนเรื่องศาสนาและจริยธรรม” บ้าง (เรียกได้ว่าใช้กันถ้วนเนี่ย, แม้กระทั่งในแผน ๘ ก็ยังมีทั้ง “ศีลธรรม จริยธรรม” “คุณธรรม จริยธรรม” และ “ศาสนาและจริยธรรม”)

“พัฒนาจิตใจ” ยังเฟื่องมาถึงแผน ๘ แต่เมื่อผ่านมาถึงแผน ๙ และแผน ๑๐ มีใช้เพียง ๒-๓ ครั้ง คือแทบจะหายไปเลย แต่คำว่า “จริยธรรม” กลับมีความมั่นคงมากขึ้น

ถึงตอนนี้ การอบรมจริยธรรมก็มาเข้าสู่ชุดกับ *การพัฒนาจริยธรรม* ทั้งส่วนราชการและเอกชน ตื่นขึ้นมา *จัดอบรมจริยธรรม* กันตื่นไปทั่ว ในขณะที่เดียวกัน ทางด้านกระทรวงศึกษาธิการ คำว่าศีลธรรมค่อยๆ หล่นหายไปจากหลักสูตรการศึกษา และคำว่าจริยธรรมก็ค่อยๆ เข้ามาแทนที่

อย่างไรก็ตาม คำว่า “จริยธรรม” ตามความหมายที่นำเข้ามาจากต่างประเทศนั้น มองออกไปทางด้านสังคม เน้นความประพฤติที่แสดงออกหรือมีผลกระทบต่อภายนอก มุ่งที่การปฏิบัติต่อกันและการอยู่ร่วมในสังคม

การตื่นอบรมจริยธรรมเดินหน้ามาระยะหนึ่ง ก็ชักสงสัยกันวุ่นวายไปว่า เอ๊ะ... ไม่ได้ไหนะ การอบรมจริยธรรมที่เอาแต่เรื่องความประพฤติข้างนอกนี้ ไม่พอ ไม่ได้ผลหรอก ต้องให้มีคุณธรรมในจิตใจด้วย ความประพฤติข้างนอกจึงจะดีได้ เพราะฉะนั้น ต้องพัฒนาจิตใจเน้นให้ถึงคุณธรรม ต้องเติมคุณธรรมลงไป ต้องอบรมคุณธรรม

ตอนนี้ สังคมไทยก็ก้าวมาอีกขั้นหนึ่ง ตกกลางว่า การจัดอบรม จริยธรรม มีชื่อยาวขึ้น กลายเป็น *การอบรมคุณธรรมและจริยธรรม*

พอถึง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕-๔๙) และ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๕๐-๕๔) “คุณธรรม” ก็ได้มาเข้าคู่กับ “จริยธรรม” ลงตัวแล้ว

ในแผน ๙ พบ “จริยธรรม” ๖ ครั้ง และทุกครั้งมี “คุณธรรม” เป็นคู่อยู่ด้วย ส่วนในแผน ๑๐ มีคำคู่ว่า “คุณธรรม จริยธรรม” ถึง ๒๒ ครั้ง (เขียนติดกันบ้าง มี ‘และ’ คั่นบ้าง หรือสลับที่กันเป็น “จริยธรรม คุณธรรม” ก็มี)

ถึงตอนนี้ “ศีลธรรม” แม้จะยังใช้อยู่ แต่ไม่มีที่จะมาเข้าคู่ว่า “ศีลธรรมและจริยธรรม” อย่างก่อนหน้านั้น คือใช้แยกความหมายออกไป เช่นว่า “...ปลูกฝังศีลธรรมให้สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม”

บางที่มีเค้าหรือเป็นแนวโน้มทำนองว่าจะใช้ “ศีลธรรม” ในกรณีที่พูดคลุมๆ หรือกล่าวถึงภาพรวมของสังคม เช่นว่า “เวลานี้ สังคมมีปัญหาทางศีลธรรมมาก” หรือว่า “บ้านเมืองกำลังเสื่อมโทรมทางศีลธรรม” แต่เอาเข้าจริง คนก็ยังใช้ทั้งศีลธรรมและจริยธรรม สับสนปนเปกันไป

ในขณะที่เดียวกัน ระหว่งนี้ นักวิชาการของเราก็ยังพยายามจำกัดความให้ความ

หมายคำเหล่านี้อยู่ เพื่อช่วยให้สังคมไทยยุคความเข้าใจในถ้อยคำเหล่านี้

นี่คือเบื้องหลังความเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาที่เรียกว่าเป็นเรื่องของจริยธรรมในสังคมไทย เรามาดูกันได้อีกนี่ คือมาถึงขั้นที่เห็นๆ กัน ตามถ้อยคำที่เราใช้สื่อสารกันอยู่ในระดับชาติเวลานี้แหละว่า **การอบรมคุณธรรมและจริยธรรม บ้าง การพัฒนาจริยธรรมและพัฒนาจิตใจ บ้าง**

ดูตามที่พูดมา เห็นได้ว่าสังคมนี้คงจะต้องเดินทางไกล และคงต้องใช้เวลาอีกยาวนาน กว่าที่จะถึงจุดหมายของการพัฒนาคน

ยุคความสับสน หยุตวิงเวียนวน

เข้าหาจริยะแท้ที่เป็นผลของการศึกษาซึ่งพัฒนาคนทั้งคน

ลองมองไปข้างๆ และรอบๆ ตัวบ้าง อย่างน้อยก็คงมองเห็นว่า เวลานี้ ในวงการทางการศึกษา มีการก้าวไปในความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก ดังที่มีการพูดถึงคติในการพัฒนาเด็กว่าให้ **เก่ง-ดี-มีความสุข**

พูดสั้นๆ นี่ก็คือการยอมรับว่า ในการพัฒนาคนนั้น ความสุขก็เป็นองค์ประกอบสำคัญ อันจำเป็นที่จะทำให้การพัฒนาคนนั้นสำเร็จ

ขอให้ดูในจริยธรรมแบบพหุจริยะข้างบนโน้น จะเห็นว่า ไม่เฉพาะคุณธรรมเท่านั้น แต่ความสุขก็เป็นส่วนประกอบของจริยธรรมอยู่ในแดนของจิตใจ

ที่นี้ก็ต้องเดินหน้าต่อไปอย่างที่พระว่าไว้ คือบอกว่า คุณธรรมและจริยธรรมเท่านั้น ไม่พอหรอก จริยธรรมจะดีได้ ในใจต้องมีคุณธรรม แล้วคุณธรรมนั้นจะอยู่ได้ จิตใจต้องมีความสุข ถ้าคนไม่มีความสุข จิตใจมีความสุข มั่นก็ดีนรณ มั่นทุกข์ ก็จงดำรงจริยธรรมไม่ได้ จะรักษาความดีไม่ไหว เพราะฉะนั้นต้องให้คนมีความสุขด้วย ตกกลางว่า คุณธรรมและจริยธรรมไม่พอ ต้องมีความสุขด้วย

คอยดูเถิด คงอีกไม่นานนัก นักแก้ปัญหาจริยธรรมก็ต้องพูดว่า การอบรมคุณธรรมและจริยธรรมนั้น ยังไม่เพียงพอ จะต้องพัฒนาความสุขด้วย

ที่นี้ละ งานอบรมจริยธรรมก็คงจะมีชื่อยี่ดยาวออกไปอีก เช่น กลายเป็นว่า **โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และความสุข**

แต่แค่นั้นยังไม่จบ ต่อไป ไม่ช้าหรือช้า วงการจริยธรรมก็จะตื่นขึ้นมาตระหนักรู้อีกขั้นหนึ่งว่า เออ... คุณธรรม และจริยธรรม แล้วเพิ่มความสุขเข้ามาอีกนี่ ก็ยังไม่พอ ต้องมีปัญญาด้วยนะ

ถ้าไม่มีปัญญาบอกให้ การประพาศจริยธรรมก็ไม่สำเร็จจริง คือไปไม่ตลอด คนอาจจะผิดจริยธรรม โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ เพราะฉะนั้น ที่ว่ามีความสุข ก็อาจจะสุขแบบโง่ๆ ถึงจะมีคุณธรรม ก็อาจจะมีแบบโง่ๆ เช่น เมตตา กรุณา อย่างโง่ๆ อะไรทำนองนี้ ไปๆ มาๆ ก็ได้จริยธรรมแบบโง่ๆ ในที่สุดก็ไปไม่รอด พาศีวิตและสังคมเสียหายหมด เพราะฉะนั้นก็ต้องมีปัญญาด้วย

เป็นอันว่า ที่พร่ำพูดกันอยู่ทุกวันนี้ ว่าคุณธรรมและจริยธรรมนั้น ไม่พอหรอก เราพลาดมานานแล้ว ถึงเวลาต้องสะสางกันแล้ว

ตอนนี้มากันได้แค่ที่พูดว่า คุณธรรม บ้าง คุณธรรมและจริยธรรมบ้าง ความสุขก็ยังไม่ค่อยถึงเลย

ทางด้านวงการศึกษาก็เลย ตอนนี้อย่าบอกว่ ต้องเก่ง ดี และมีความสุข นี่คือความสุขมาแล้ว แต่ปัญญาที่เป็นตัวคุมจริยธรรมก็ยังไม่มา มีแต่ปัญญาสำหรับหาผลประโยชน์

ถ้าปัญญาที่แท้ยังไม่มา จริยธรรมก็ไม่เป็นระบบที่บูรณาการ ตอนนี้อย่าจัดการศึกษา บางทีจะเอาปัญญาไปไว้ที่ “เก่ง” แต่อย่างที่ว่าแล้ว ปัญญาที่ฉลาดหาผลประโยชน์ใส่ตัว ไม่ใช่ปัญญาสำหรับแก้ปัญหาศีวิตและสร้างสรรค์สังคม ที่อยู่ในระบบของ จริยธรรม เขาอาจจะเก่งเขาเปรียบคนอื่น ไม่ใช่เก่งที่ประสานกับดี เป็นเก่งที่บูรณาการกับ “ดี” ไม่ได้ ฉะนั้น มันก็เลยไม่ชัด

ฉะนั้น ก็ต้องให้ครบ ให้เป็นระบบที่ชัดกันไปเลยที่ว่า ต้องมีทั้งพฤติกรรมกาย วาจา ต้องมีจิตใจ ต้องมีให้ครบถึงปัญญา ต้องมาบูรณาการกัน อย่างที่ขอพูดกันนักว่าเป็นองค์รวมจริงๆ

ถึงตอนนี้ นักจิตวิทยา ก็ต้องขยายงานและชื่อโครงการออกไป กลายเป็นว่า **โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม ความสุข และปัญญา**

นี่คือความคลุมเครือที่นำมาสู่ความสับสนวุ่นวายที่สังคมของเรายังเคื่องคว้างกันอยู่

แต่ถ้าจับหลักได้แล้ว เรามาถึงความหมายที่แท้ พอครบเป็นระบบจริงแล้ว ก็เป็นจริยธรรมในความหมายแบบพหุหมายจริยะ คือพูดว่า “จริยะ” (หรือจริยธรรม) คำเดียว ก็รวมไปถึงคุณธรรม ความสุข ตลอดจนปัญญาด้วย พร้อมทั้งหมด

ไม่ต้องคอยตามที่จะเติมเพิ่มเข้าไปทีละข้อๆ อย่างที่ทำกันมา และยังทำกันอยู่ แล้วก็ไปยังไม่ถึงไหน ซึ่งพูดรวบรัดก็คือ ยังหาจริย-ธรรมไม่เจอนั่นเอง

ขอสรุปไว้อีกทีว่า “จริยะ” คือระบบการดำเนินชีวิตของเรา มีส่วนประกอบอยู่ ๓ แดน ซึ่งประสานกลมกลืนไปด้วยกัน แยกจากกันไม่ได้ คือ

๑. แดนพฤติกรรม หรือแดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินไปด้วยกายและวาจา (พร้อมทั้ง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กายประสาท ที่รับรู้โลกภายนอก)

๒. แดนจิตใจ ที่ดำเนินไปด้วยเจตนา โดยมีคุณสมบัติมากมายในจิตใจหล่อเลี้ยงสนองงาน และเสวยผล มีทั้งด้านเครื่องปรุงแต่งให้ดีหรือชั่ว ด้านกำลังความสามารถ และด้านความสุขความทุกข์

๓. แดนปัญญา ที่ดำเนินไปด้วยความรู้ ซึ่งเอื้อให้เจตนาในแดนแห่งจิตใจสามารถคิดหมายทำการต่างๆ ได้สำเร็จผล ให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพได้

ครบหมดทั้ง ๓ แดนนี้ ดำเนินหรือเป็นอยู่เป็นไปด้วยกัน เรียกว่า จริยะ และทั้งนี้ก็ควรให้มันเป็น จริยะที่ดีที่ประเสริฐ เต็มตัว เป็นของแท้ (พรหมจริยะ)

เพื่อให้เป็นจริยะที่ดั่งงามประเสริฐดั่งที่ว่านั้น เราจึงต้องจัดการกับชีวิตทั้ง ๓ แดนนั้น โดยฝึกพัฒนาแก้ไขปรับปรุงให้ชีวิตดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้นไป จนมีชีวิตที่ดั่งงามเป็นประโยชน์มีความสุขเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์

การฝึกพัฒนาชีวิตทั้ง ๓ แดนที่ว่านั้น เรียกว่า “การศึกษา” ซึ่งมี ๓ ส่วน ตรงกับ ๓ แดนนั้น คือ

๑. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนพฤติกรรม หรือแดนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยฝึกหัดกาย-วาจา (พร้อมทั้ง ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กายประสาท ที่รับรู้โลกภายนอก) เรียกว่า **ศีล** (ชื่อเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนจิตใจ โดยพัฒนาเจตนาให้เจริญในกุศลยิ่งขึ้นไป พร้อมทั้งมีความเข้มแข็งสามารถ และศักยภาพที่จะมีความสุข จนไร้ทุกข์สิ้นเชิง เรียกว่า **สมาธิ** (ชื่อเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)

๓. ฝึกศึกษาพัฒนาแดนปัญญา โดยพัฒนาความรู้ความเข้าใจจนเข้าถึงรู้ทันเห็น ประจักษ์แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลาย มีชีวิตที่เป็นอิสระและเป็นอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่า **ปัญญา** (ชื่อเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

ในฐานะที่การศึกษานี้มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง จึงเรียกว่า **ไตรสิกขา**

พระพุทธศาสนาถือเรื่องการศึกษาเป็นสำคัญ ถึงกับจัดระบบของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ให้เป็นระบบการศึกษา ที่เรียกว่าไตรสิกขานี้

ทั้งนี้ สาระสำคัญในที่สุดก็คือ เพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความจริง แล้วก็ปฏิบัติตาม

ผู้พิพากษา ตั้งตุลาฯ ๔๗

หลักความจริง หรือตามกฎความจริงนั้น ให้ความจริงเป็นไปในทางที่เกิดผลดี แก่ชีวิตและ
สังคมของตน

เมื่อพัฒนาชีวิตด้วยไตรสิกขานี้แล้ว ก็จะมีจริยะ คือการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ ทั้ง
ส่วนตน และขยายไปถึงสังคม ที่อยู่กันอย่างถูกต้องดีงาม มีสันติสุขที่ยั่งยืน

เจตนาต้องตั้งไว้ใส่ ตรง และงาม

ถ้าปัญญาสมบูรณ์จริง ก็ไม่ต้องห่วงเจตนา

แต่ก่อนจะอยู่ได้ด้วยปัญญา เจตนาพามนุษย์ยุ่งนุ่งด้วยปัญหา

ย้อนกลับมาที่เรื่อง**ปัญญากับเจตนา** ที่ว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก แง่ที่สำคัญซึ่งเราพิจารณาในตอนนี้เป็นที่มั่นเป็นตัวเชื่อมคนกับธรรมชาติ

ด้านหนึ่ง คือความจริงที่เป็นอยู่ตามธรรมดา หรือเรื่องของธรรมชาติ ที่ท่านว่าเอาแค่รู้ตามที่มั่นเป็น ขั้นแรกนี้จุดที่สำคัญมากอยู่ตรงที่ว่า ต้องรู้ตามที่มั่นเป็นให้ได้ก็แล้วกัน นี่คือเรื่องของปัญญาขั้นที่ ๑ ซึ่งรู้สภาวะตามที่มั่นเป็น หรือปัญญาที่รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ

จากนั้นปัญญาขั้นต่อมา เป็นขั้นที่ ๒ คือความรู้ว่า ชีวิตที่จะดี สังคมที่จะดีนั้น มันควรจะเป็นอย่างไร และจะเป็นได้อย่างไร

เมื่อมีปัญญารู้เข้าใจมองเห็นแล้ว เราก็จัดการตามที่รู้หรือตามความรู้นั้น นี่ก็คือถึงตอนที่**จะตั้งเจตนา** เราก็ตั้งเจตนาให้สอดคล้องกับปัญญาที่รู้นั้นนั่นเอง นี่คือการเอาความรู้ของปัญญาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติมาใช้ โดยเราตั้งเจตนาที่จะสนองความต้องการของมนุษย์ให้สอดคล้องกับปัญญาที่รู้ความจริงของธรรมชาติ

นี่แหละคือ **ปัญญากับเจตนา** ได้มาเป็นตัวเชื่อมคนกับธรรมชาติ

ข้อสำคัญในตอนนี้ก็คือ ต้องให้เป็นเจตนาที่ตั้งงามบริสุทธิ์ ตั้งให้ตรงตามที่ปัญญารู้ว่าเป็นความจริงความดีงามถูกต้อง จึงจะเรียกได้ว่ามีจุดหมายที่ดี แล้วก็อาศัยปัญญานั้น นำเอาความรู้ในความจริงมาใช้ในการจัดตั้งวางระเบียบแบบแผน กฎ กติกา ที่เป็นบัญญัติในสังคมมนุษย์อันจะให้เกิดผลดีขึ้นมา

นี่คือเรื่องของ**นิติบัญญัติ** ซึ่งถ้าทำได้อย่างนี้ คือมีปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาด ก็เรียกว่ามีฐานที่ดีที่สุดแล้ว

ต่อจากนั้น ฝ่ายบริหาร จะเป็นคณะรัฐมนตรี หรืออะไรก็แล้วแต่ ก็มาเอานิติบัญญัติไปออกสู่ปฏิบัติการ โดยบริหารดำเนินการให้เป็นไปตามนั้น

ฝ่ายบริหารนั้น ก็ต้องมีปัญญาที่ใสสว่าง และมีเจตนาที่ใสสะอาดอีกเช่นกัน

ด้านแรกก็มีปัญญาที่รู้ความจริง มองเห็นความเป็นไปในสังคมว่ามันเสื่อม มันเจริญ หรือเป็นอย่างไร เข้าใจชีวิต เข้าใจสังคมมนุษย์ หยั่งถึงความจริงของธรรมชาติ รู้เท่าทันทั่วตลอดทั้งหมด

พร้อมกับที่รู้เข้าใจชัดเจนนั้น ก็มีเจตนาที่ดี ซึ่งมุ่งหวังประโยชน์แก่ประเทศชาติ และสังคม เห็นแก่ประโยชน์สุขของประชาชน อย่างที่ได้รู้กันมาเป็นหลักของประเทศไทย ที่ว่าองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นแบบอย่าง พอเสด็จขึ้นครองราชย์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ก็ประกาศว่า“เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นี่คือการประกาศเจตนาอย่างชัดเจน

การปกครองต้องเพื่อจุดหมายนี้ ต้องเพื่อสนองเจตนานี้ นักปกครอง ผู้บริหาร ประเทศชาติ กรม ฯลฯ ต้องมีเจตนาที่ว่า“เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” อะไรทำนองนี้ จะต้องมียุทธศาสตร์หรือมาตรการที่จะให้มีการประกาศหรือตั้งเจตนาที่แน่นอนชัดเจน ให้เห็นถึงการที่จะต้องมุ่งมั่นไปตามเจตนา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีเจตนาดีเยี่ยม แต่ถ้าขาดปัญญา ก็อาจจะผิดพลาดโดยไม่รู้ไม่เท่าถึงการณ์ จึงต้องปฏิบัติตามหลักที่ว่า *ไม่ประมาทปัญญา* คือใช้และพัฒนาปัญญาไม่ว่างเว้น

แต่ปัญหาที่พบกันมากมักอยู่แค่นั้นที่ว่า คนจำนวนมากที่มาเป็นผู้บริหารนั้น พอจัดได้ว่าเป็นคนมีปัญญา แต่ไปบกพร่องด้านเจตนา คือมีเจตนาไม่สะอาด มีจุดหมายซ่อนเร้นแอบแฝง กลายเป็นว่าที่แท้นั้น เขามุ่งมาหาทางสนองโลกะ จะมาเอามากอบโกยประโยชน์ส่วนตัว และสนองโทษะ คิดจะกลั่นแกล้งเบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่ก็ลุ่มหลงอยู่ในโมหะ

เมื่อไรได้ทั้งมีเจตนาดีที่ใสสะอาด และมีปัญญาดีที่ใสสว่าง ก็มั่นใจได้ว่าจะเป็นนักบริหารที่ดี

ที่นี้ มาถึง*ตุลาการ* ก็หลักการเดียวกันนั่นแหละ คือ ด้านที่ ๑ มีปัญญาที่รู้อย่างใสสว่าง เริ่มตั้งแต่รู้ชัดแจ้งในวิชาการของตนเอง รวมทั้งรู้กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนิติบัญญัติ

แต่แค่นั้นไม่พอ ถ้าจะให้ได้ผลจริง ก็ต้องรู้ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่รวมอยู่ใน

ความรู้ธรรมชาติและธรรมดา เช่น ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ธรรมชาติของสังคม ภูมิลักษณ์และความเป็นไปของสังคม ภูมิลักษณ์ของโลก รู้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องและที่ส่งผลมาถึงกิจการหน้าที่ของตน ที่จริง ทุกอย่างที่เป็นความจริงนั้น ล้วนเป็นองค์ประกอบที่จะต้องรู้ ซึ่งจะมาเป็นส่วนช่วยในการทำงานได้ทั้งสิ้น นี่คือนิยามความรู้ให้เข้าใจถึงความจริง คือปัญญา ซึ่งเป็นด้านที่ ๑

แล้วก็โดยเฉพาะ ที่แน่นอนก็คือต้องรู้ในเรื่องคดีที่จะพิจารณาตัดสินอย่างชัดเจน ถ้าขาดปัญญา ไม่รู้เรื่องชัดเจนพอ ก็มีโอกาสจะพลาดได้ง่าย ฉะนั้นก็จึงได้มีมาตรการมากมายที่จะทำให้มั่นใจว่าจะได้ความจริงของเรื่องราวของคดีความนั้นๆ ทั้งทางฝ่ายโจทก์ และฝ่ายจำเลย ต้องหาความจริงให้ได้ ตลอดจนจะต้องวางระบบแบบแผนกระบวนการดำเนินการที่จะให้ได้ความจริง ที่จะมาตัดสินให้ถูกต้อง

แล้วต่อไปก็คือ ความจริงในส่วนที่กว้างออกไปทั้งหมด ยิ่งรู้เข้าใจเท่าไรยิ่งดี รวมทั้งความจริงเกี่ยวกับชีวิตจิตใจของมนุษย์ เพราะทั้งโจทก์และจำเลยก็เป็นมนุษย์ มีจิตใจ มีสุข มีทุกข์ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา ควรจะเข้าใจทั้งนั้น ความรู้เหล่านี้ ถ้าปัญญาารู้แล้ว ก็เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น

ด้านที่ ๒ คือเจตนา ก็แน่นอนว่า ผู้พิพากษาต้องมีเจตนาที่มุ่งเอาความถูกต้องมุ่งที่จะให้ความเป็นธรรม มุ่งสู่ความยุติธรรม เจตนาที่ต้องชัดเจน เป็นเจตนาที่ใสสะอาดบริสุทธิ์

แต่ก็ต้องครบทั้งสองอย่างตามหลัก ถึงจะมีเจตนาดี ได้อย่างหนึ่ง แต่ถ้าทางด้านปัญญา รู้ไม่จริง ไม่เข้าใจถึงความจริง ก็ตัดสินผิด หรือถึงแม้มีปัญญาจริง แต่เจตนาไม่ตรง ก็พลาด ไปไม่ถึงธรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อว่ากันถึงสุดตลอดของธรรม ถ้ามนุษย์มีปัญญาจบสิ้นจริงแท้ ก็จะมาบรรจบเป็นหนึ่งเอง โดยปัญญานั้นจะมาแก้ปัญหาแม้แต่ในด้านเจตนาได้ด้วย

ขอให้มองไปที่พระพุทธเจ้า การที่ตรัสรู้นั้นก็ด้วยปัญญาผู้รู้ธรรม พอปัญญานั้นรู้ความจริงถึงที่สุด ธรรมชาติจริงแท้แล้ว ก็รู้เข้าใจเห็นความจริงของชีวิต พอเห็นความจริงของชีวิต ก็รู้เข้าใจมนุษย์และสังคมมนุษย์ ใจก็ลงตัวกับมนุษย์และสังคม

เมื่อปัญญาทำหน้าที่ของมันจบบริบูรณ์ ก็เลสทั้งหมดไปเอง พอปัญญาสว่างแจ้งจริง เจตนาที่ใสสะอาดไปเอง คือปัญญาทำให้จิตบริสุทธิ์ เป็นอิสระ ก็เลยไม่ต้องมีการตั้งเจตนา ไม่ต้องบอกว่ามีเจตนาดี

ทำไมไม่ต้องตั้งเจตนา? พอจิตเป็นอิสระ คือกิเลสทั้งหลายที่ครอบงำชักนำจูงใจ

หมดไปแล้ว ไม่มีกิเลสที่ห้วงหวงเรื่องของตัวเอง ที่จะกั้นจะขวางจะตั้งจะรั้งจะบังจะปิดเบน พอมองไปเห็นผู้คนในสังคม เห็นชีวิตและสุขทุกข์ของเขา ใจก็ไหวไปตามความทุกข์ ความเดือดร้อนของเขา นี่คือการภาวนาเผลอขึ้นมา เหมือนกับว่ามันเป็นไปเอง แล้วการภาวนานั้น ก็ประสานกับปัญญาที่จะหาทางไปแก้ปัญหาทำให้คนพ้นทุกข์พ้นภัย เจตนามันก็เป็นไปเอง ตามนั้น ไม่ต้องตั้งมั่นขึ้นมาอีก

เป็นอันว่า เมื่อมีปัญญารู้เข้าใจมองเห็นว่า สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและเป็นมาเป็นไป อย่างนี้ รู้เข้าใจหมดทุกอย่างว่าสภาวะของมันเป็นอย่างใด การที่มันเสื่อมมันเจริญนั้น มันเป็นอย่างใด เข้าใจหมดแล้ว เมื่อปัญญารู้เข้าใจมองเห็นว่าอะไรเป็นอะไร และมัน ควรจะเป็นอย่างไรแล้ว ความรู้นั้นมันก็นำทางไปเองว่า จะต้องตัดสินใจอย่างไร ต้อง พุดต้องแนะนำอย่างไร ต้องจัดการอย่างไร มันก็ไปเอง

แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชน กิเลสที่เป็นทางเลือกสองข้างยังอยู่ บางทีเจตนาก็ไม่ค่อย ยอมมาเข้าคู่ประสานรวมเป็นอันเดียวกับปัญญา ช้ำร้าย เมื่อปัญญายังไม่สมบูรณ์ กิเลสก็จะคอยกินแรง ถือโอกาสเอาผลความรู้ ความคิดของปัญญาไปใช้ประโยชน์เสีย อีกด้วย ก็จึงก็ต้องตั้งเจตนาให้เข้าคู่ที่จะสนองปัญญาให้ดี

ด้านปัญญา ก็ต้องตรวจสอบว่าใสสว่างรู้เข้าใจชัดแจ้งแน่หรือเปล่า แล้วก็สอง ด้านเจตนา ก็ต้องตรวจสอบว่าบริสุทธิ์ใสสะอาดดีแน่ไหม ปัญญาที่ใสสว่าง กับเจตนาที่ ใสสะอาด สองอย่างนี้ต้องให้คู่เคียงกันไปให้ได้

เวลานี้ คงต้องยอมรับว่า สังคมของเรามีปัญหาหนักทั้ง ๒ ด้าน ทั้งปัญญาและ เจตนา และโดยเฉพาะเมื่อเรามาเน้นกันในเรื่องจริย-ธรรม ก็ต้องจับให้ถึงเจตนา

ด้านเจตนา แน่นนอนว่ามีปัญหาอย่างมาก เราพูดกันนักถึงนักการเมืองว่าเป็น อย่างนั้นอย่างนี้ ในเรื่องไม่ดีไม่งามทั้งหลาย พุดกันไปก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ประชาชนไม่ สบายใจ และรวมแล้วก็อยู่ที่เรื่องเจตนาที่แหละ คือชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายไม่มั่นใจ กับท่านเหล่านั้นว่า นักการเมืองมีเจตนาดีอย่างที่พุดออกมาจริงไหม มีเจตนาบริสุทธิ์ หรือเปล่า คือ เจตนาของเขามุ่งเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติและประชาชน จริง หรือ อะไรทำนองนี้ อันนี้ไม่ได้ต่อกัน แต่ประชาชนรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ

การที่ประชาชนพุดจอะไรต่ออะไรที่ไม่น่าสบายใจนั้น สารระสำคัญก็อยู่ที่ตรงที่ว่า เขาเกิดความสงสัยในเจตนา เขาไม่ไว้ใจ อย่างน้อยก็ไม่แน่ใจในเจตนาตัวเอง เช่นว่า เจตนาของนักการเมืองนั้น ตรงตามจุดหมายของประเทศชาติ ตรงตามจุดหมายของ การปกครอง ตรงตามนโยบาย หรือแม้แต่ตรงตามที่เขาพุดหรือไม่

นี่ถ้าประชาชนเกิดความแน่ใจในเจตนา ว่าท่านผู้นี้เข้ามาสู่วงการนิติบัญญัติ เข้ามาสู่วงการบริหาร ด้วยเจตนาที่ดี มุ่งเพื่อจุดหมายที่ตรงตามหลักการของงานนั้นจริงๆ แน่แน่นอนว่าเขาจะอุทิศใจขึ้นมาทันที แล้วพอรู้ว่าท่านผู้นี้มีปัญญา นอกจากรู้วิชาการในหน้าที่และสายงานแล้ว ท่านยังรู้เข้าใจความจริงถึงสภาวะด้วย เช่นว่า รู้จักสังคมไทย อย่างชัดเจน เป็นต้น ศรัทธาก็เกิดขึ้นมาหนักแน่น

ฉะนั้น องค์ธรรมสำคัญ ๒ ประการนี้ ยืนยันเป็นหลักเลย คือ ปัญญา กับ เจตนา

ปัญญาส่องสว่างให้เห็นทั่วไป

จะเอาอย่างไร ก็แล้วแต่เจตนา

ตอนนี้เราก็เข้ามาสู่วงการตุลาการ แต่ที่จริงนั้น ต้องถึงกันหมด หลักการก็ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันนั่นแหละ คือเริ่มจากนิติบัญญัติ แล้วบริหาร และตุลาการ บริหารก็ดำเนินการให้เป็นไปตามนิติบัญญัตินั้น แล้วตุลาการก็เอานิติบัญญัตินั้นแหละมาเป็นเกณฑ์ที่จะตัดสิน

นี่ก็เหมือนพระวินัย และก็คือวินัยในความหมายที่แท้ของมันนั่นแหละ พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ก็แบบเดียวกัน

ย้ำอีกที่ว่า วินัยนี้เป็นบัญญัติ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทรงแสดงธรรม-บัญญัติวินัย ท่านใช้ศัพท์ต่างกัน เพราะว่าธรรมนั้นมีอยู่ของมันตามธรรมดา พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วก็ทรงแสดงไปตามที่มันเป็น แต่วินัยนี้ทรงบัญญัติ คือจัดตั้งวางขึ้นไว้ เป็นเรื่องของฝีมือมนุษย์

วินัยเกิดจากฝีมือของมนุษย์ ถ้ามนุษย์นั้นมีฝีมือดี อย่างที่ว่าเป็นผู้รู้จริง มีปัญญา ไสสสว่างเข้าถึงความจริง แล้วก็มีเจตนาดีใสสะอาด ก็มาใช้ปัญญาที่สามารถในการจัดตั้ง จัดการวางตราข้อกำหนดบทบัญญัติลงไปได้อย่างดี บัญญัตินั้น จะเรียกว่านิติบัญญัติ หรือวินัยบัญญัติ ก็แล้วแต่ ก็จะได้ผลดีจริง

ถ้านิติบัญญัติจัดตั้งไว้ดีแล้ว มาถึงตุลาการ ก็คงไม่ต้องหนักใจ แต่ถ้านิติบัญญัติทำมาไม่ดี ตุลาการก็คงหนักใจ ถ้าทำมาไม่เรียบร้อยในด้านตัวบทโครงสร้างรูปแบบ ก็คงหนักใจไปแบบหนึ่ง ถ้าทำมาไม่ถึงธรรมในด้านอรรถสาระ ถึงแม้ด้านตัวบทจะเรียบร้อย ถ้าตุลาการมีเจตนาดี มุ่งเพื่อความดีงามความเป็นธรรมความถูกต้องในสังคม ก็คงอึดอัด แต่ถ้าไม่มีเจตนามุ่งถึงธรรม ว่าไปแค่ให้ตรงตามตัวบท ก็แล้วไป

รวมความแล้ว ตุลาการก็ดำเนินการให้เกิดผลตามนิติบัญญัตินั้น และในการทั้ง

หมคนั้น ก็อย่างที่กล่าวแล้วว่ามีปัญญากับเจตนาอันแหละเป็นสำคัญ

ที่นี้ ปัญญาและเจตนาอันเหมือนเป็นหัวหน้าใหญ่ ต่อจากปัญญาและเจตนา ก็มีข้อธรรมปลีกย่อยมากมายหลายอย่าง เป็นตัวประกอบที่จะกำกับ พวงไป หรือช่วยรับใช้ สมองงานออกสู่การปฏิบัติ กระจายออกไป ในขั้นตอนต่างๆ

เราต้องยอมรับว่า ผู้พิพากษานั้นแน่นอนว่าท่านก็เป็นมนุษย์ ท่านก็มีจิตมีใจ มีความรู้สึก มีความนึกคิด แล้วในด้านความรู้สึกนั้น ก็เป็นธรรมดาตามปกติที่เป็นปุถุชน ก็มีความรู้สึกสบายใจ ไม่สบายใจ บางทีมีความทุกข์ใจ แล้วก็หายโง่ไป มีความผ่องใส ได้ มีความชุ่มฉ่ำร่มเย็นได้ บางทีมีความโกรธขัดใจ ต้องใช้ความเข้มแข็งมากที่จะข่มใจระงับ ก็จึงต้องมีหลักธรรม หรือข้อประพฤติปฏิบัติ ในระดับของ จริยะ เพื่อช่วยในการที่จะดำรงตัวหรือวางตัวให้ได้ผลดี

พูดเข้าหลักก็คือ เพื่อให้ปัญญากับเจตนา ทำงานประสานออกสู่การปฏิบัติด้วยกัน ให้ออกผลอย่างที่มีสมควรจะเป็นอย่างแท้จริง ก็มีหลักธรรมข้ออื่นๆ มาประกอบกำกับ รับใช้ สมองงาน เป็นบริวาร สนับสนุน เป็นต้น ซึ่งในกรณีนี้ ก็มาออกที่ตัวของผู้พิพากษา โดยมีผู้พิพากษาเป็นผู้แสดง

ก่อนจะพูดถึงธรรมข้อย่อยๆ ที่ออกสู่การปฏิบัติทั่วไป จะต้องทำความเข้าใจให้ชัด อีกหน่อยเกี่ยวกับบทบาทของปัญญากับเจตนาอัน ในฐานะที่เป็นตัวยื่น มีขอบเขตการทำงานที่รวบรวมครอบคลุมและตลอดแต่ต้นจนจบ

การทำงานของปัญญากับเจตนาอันต่างกัน **ปัญญา**เป็นของดีมีประโยชน์ ซึ่งทำหน้าที่หรือมีบทบาทเหมือนตะเกียง เหมือนไฟฉาย ดวงไฟ ดวงประทีป ตลอดจนเหมือนดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ คือ ให้ความสว่าง ส่องแสง ส่องทาง เมื่อคนและสัตว์ทั้งหลายอาศัยแสงสว่างนั้น มองเห็นที่เห็นทาง เห็นสิ่งทั้งหลายแล้วจะทำอะไรอย่างไร ดีหรือร้าย เป็นคุณหรือโทษ ก็เป็นเรื่องของคนสัตว์เหล่านั้น

ตัวเจ้าการเจ้าบทบาทที่จะใช้ประโยชน์จากแสงสว่างของปัญญา คืออาศัยแสงสว่างนั้นแล้วทำอะไรๆ ก็คือ**เจตนา**นี้แหละ การดีการร้ายจึงเป็นเรื่องของเจตนา และเจตนาจึงเป็นหัวหน้านำปฏิบัติการณ์ในแดนของจริยะและออกมาในแดนบัญญัติ

เพื่อให้มั่นใจว่าเจตนาจะนำทำงานอย่างถูกต้อง เป็นจริยะอย่างดีที่สุดสำหรับผู้พิพากษา ที่จะออกมาสู่การปฏิบัติในเรื่องของบัญญัติ ก็จึงหาข้อธรรมที่ตรงเรื่องที่สุดมาไว้ประกบกำกับเจตนาของผู้พิพากษานั้น

ตอนนี้เราจะต้องพยายามให้เจตนาเข้าไปสู่ความถูกต้องเป็นธรรมชอบธรรมให้ได้

เป็นเรื่องของเจตนาที่ว่า จะเอาข้อธรรมหรือคุณสมบัติอะไรมาไว้กับตัว ที่จะไปด้วยกัน
ถึงตอนนี้ก็มีหลักธรรมชุดย่อยๆ มากำกับสนองงานแก่เจตนา นั้น เริ่มด้วยชุดที่
ตรงเรื่องและใช้บ่อยที่สุด ก็คือหลักธรรมชุด “พรหมวิหาร”

พรหมวิหารคือจริยะพื้นฐาน

ที่จะกำกับเจตนาของตุลาการ

พรหมวิหาร แปลกันมาว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ (หรือท่านผู้เป็นใหญ่) ท่านผู้ใหญ่ หรือท่านผู้เป็นใหญ่นี้ คือ “พรหม”

ปรากฏว่าได้เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้นในภาษาไทย เรามักเข้าใจว่าพรหมวิหาร เช่นเมตตา นี้ เป็นธรรมของผู้ใหญ่โดยวัยหรือโดยสถานะในสังคม ถ้าอย่างนั้น เด็กก็ไม่ต้องมีเมตตาเป็นต้นนั้น ใช่ไหม เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่จะต้องเมตตาต่อเด็กหรือต่อผู้น้อยอะไรทำนองนี้

แต่ถ้าไปดูในหลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั่วไป แม้แต่ในหลักธรรมที่คฤหัสถ์พึงปฏิบัติ ก็มีวิธีปฏิบัติของคฤหัสถ์ต่อพระภิกษุ เริ่มต้นเลยว่า ๑-๒-๓ คฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกายกรรมมีเมตตา ด้วยวจีกรรมมีเมตตา ด้วยมโนกรรมมีเมตตา คือ ให้ญาติโยมมีเมตตาต่อพระ อ้าว ถ้าเมตตาเป็นธรรมของผู้ใหญ่ ก็น่าจะให้พระเมตตาโยม นี่ทำไมไม่ให้โยมเมตตาพระล่ะ

ตามคำอธิบายในคัมภีร์บาลี พระผู้น้อยก็ตาม ญาติโยมก็ตาม ตักน้ำล้างเท้า และพัดวีถวายแก่พระเถระ เรียกว่าเป็นการกระทำด้วยเมตตาจิต หรืออย่างหมอชีวกผ่าฝัถวยการบำบัดแด่พระพุทธเจ้า ก็เป็นการกระทำด้วยเมตตาจิต นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เราเข้าใจและเอาธรรมะมาใช้คลาดเคลื่อน ไม่ตรงตามความหมายที่ท่านว่าไว้ เพราะปัญหาทางภาษา

ผู้ใหญ่ หรือผู้เป็นใหญ่นี้ คือ “พรหม” ในพระพุทธศาสนา หมายถึงผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ คือยิ่งใหญ่ด้วยความดีงาม หรือมีคุณธรรมยิ่งใหญ่ หรือไม่ก็แปลว่าประเสริฐ ท่านสอนทุกคนให้ทำตัวเป็นพรหม

ควรรู้ภูมิหลังว่า ในศาสนาพราหมณ์เดิมถือว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และสร้างสังคมมนุษย์ แล้วก็ทำให้โลกและสังคมมนุษย์นี้ดำรงอยู่ได้ แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธลัทธินั้น ท่านไม่สอนให้นับถือเรื่องพระพรหมสร้างโลก แต่บอกว่าคุณสมบัติทุกคนนี้แหละ มีหน้าที่สร้างโลก ช่วยกันผดุงโลก อภิบาลโลก

ถ้ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติดี คือมีธรรมชุดนี้ ได้แก่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แล้ว เราก็เป็นพรหมกันทุกคน แล้วเราก็เป็นผู้สร้างสรรคโลก บำรุงรักษาอภิบาลโลกให้อยู่ดีได้ โดยไม่ต้องไปรบกวนพระพรหม

แต่ในทางตรงข้าม ถ้าเรามัวรบกวนพระพรหมอยู่ และทำอะไรๆ โดยไม่รับผิดชอบ เราก็ทำลายโลกและทำลายสังคมนี้ แล้วก็ได้แต่รบกวนพระพรหมมาสร้างโลกให้ใหม่ ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ไหว โลกแย่แน่

พระพุทธเจ้าไม่ให้เราไปรบกวนพระพรหม แต่ให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหมเอง ด้วยการมีพรหมวิหาร เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของคนทุกคนที่จะต้องมีความพรหมวิหาร คือ มีธรรมที่จะทำให้มีจิตใจของพระพรหม หรือมีจิตใจกว้างขวาง มีคุณความดียิ่งใหญ่ดุจพระพรหมนั่นเอง ไม่ใช่ผู้ใหญ่ในความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป

เอาละ ตกลงว่า เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็ต้องมีในทุกคนนั้นแหละ โดยเฉพาะแน่นอนว่า ผู้ที่เป็นใหญ่หรือเป็นผู้ใหญ่ ก็เป็นธรรมดาว่าก็ต้องต้องรับผิดชอบในการปฏิบัติธรรมทุกข้อเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว ก็ต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นตัวอย่างด้วย เท่ากับเป็นผู้นำหรือมีหน้าที่เป็นพิเศษในการที่จะสร้างสรรคบำรุงรักษาอภิบาลสังคมนี้ไว้ เพราะฉะนั้นจึงควรเอาใจใส่มากในการมีธรรมชุดนี้

แต่โดยหลักการที่แท้แล้ว ทุกคนนั้นแหละต้องมีเมตตาต่อกัน เด็กก็ต้องมีเมตตาต่อผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็ต้องมีเมตตาต่อเด็ก

ที่จริงนั้น เมตตา ก็หมายถึงความเป็นมิตร หรือน้ำใจมิตร เท่านั้นเอง เมตตา กับ มิตร นี้มีรากศัพท์เดียวกัน อย่างที่ว่าแล้ว เมตตาก็คือ ธรรมของมิตร หรือน้ำใจของมิตร คือใจรัก หรือน้ำใจปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข และแน่นอนว่า ความเป็นมิตรนี้ทุกคนควรมีต่อกัน ทั้ง คุณพ่อคุณแม่ต่อลูกๆ ทั้งลูกต่อคุณพ่อคุณแม่และต่อพี่น้อง แล้วก็ต่อเพื่อนนักเรียน ต่อเพื่อนบ้าน ต่อเพื่อนร่วมชาติ ต่อเพื่อนร่วมโลก มีเมตตาต่อกันไปจนทั่ว

เมตตาของคุณพ่อคุณแม่มีเป็นตัวอย่างให้แก่ลูก และลูกก็มีเมตตาตอบแทนด้วยความรักต่อพ่อแม่ แล้วก็เมตตาต่อผู้อื่น แผ่ขยายออกไป และไม่เฉพาะเมตตาเท่านั้น ก็ต้องมีให้ครบหมดทั้ง ๔ อย่าง ต่อด้วยกรุณา และเมตตา ลงท้ายที่อุเบกขา

ที่นี่ มาถึงท่านผู้พิพากษา ก็ชัดเจนเลยว่า มีหน้าที่โดยตรงในการที่จะผดุงไว้ซึ่งสังคม หรือธำรงรักษาสังคม ให้อยู่ดีมีความมั่นคงปลอดภัย ถึงกับเรียกว่าเป็นตุลาการเป็นตราฐ ผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม จึงต้องเอาพรหมวิหารนี้มาปฏิบัติให้มีอยู่ประจำตัว

เป็นธรรมชาติพื้นฐานในใจ ไว้กำกับเจตนาเป็นประจำ ทั้งในการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ได้ผลสมจริง และเป็นแบบอย่างของสังคม พร้อมไปด้วยกัน

มองพรหมวิหาร คือค่านิ่งทุกสถานการณ์ มุ่งประสานทั้งสังคม ทัวทั้งโลก เข้าสู่ดุล

แนใจและแนนอนเลยว่า ถ้าทุกคน โดยเฉพาะผู้ทำหน้าที่ในการผดุงสังคม มีความชัดเจนในหลักพรหมวิหาร แล้วปฏิบัติให้ตรงตามความหมาย จะดำรงรักษาสังคมไว้ได้อย่างแนนอน พระพุทธเจ้าทรงสอนนักหนา ให้เจริญพรหมวิหารมีเมตตาเป็นต้นกันทุกคน

การที่จะปฏิบัตินั้น (ปฏิบัติมีความหมายตามศัพท์เดิมว่า เดิน ในที่นี้ ปฏิบัติก็เริ่มที่เดินจิตให้ถูก) ก็ขออย่าอีกว่า ต้องชัดในความหมาย และความชัดนั้นจะเห็นได้จากความสามารถที่จะแยกให้เห็นความแตกต่างของธรรมแต่ละชื่อนั้นๆ ด้วย แต่เวลานี้ ในสังคมไทย มีความไม่ชัดเจน และสับสนปนเปมากรในเรื่องพรหมวิหาร ตั้งแต่เมตตา กรุณา ไปเลย

นอกจากเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนเพี้ยนไปแล้ว ความผิดพลาดสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่คนไทยได้กระทำต่อหลักพรหมวิหาร คือเอาสี่ข้อที่ท่านจัดเป็นชุดไว้ให้ ไปแยกใช้กระจัดกระจายกันหมด จนกระทั่งไปๆ มาๆ บางข้อก็อ้างบอญักหนาเหมือนพูดเล่นๆ แต่บางข้อไม่เอามาบอกมาเตือนกัน เหมือนไม่เห็นความสำคัญเสียเลย

ที่ถูกต้องนั้น ต้องจับให้อยู่รวมกันเป็นชุด เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ครบทั้งชุดเป็นธรรมดา ครบทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าพูดตามภาษานิยมของคนยุคนี้ ก็คือเป็นองค์รวม หรือเป็นระบบองค์รวม แต่ที่จริงก็คือเป็นเรื่องของความสมดุล และพอดี

ชุดของศีลธรรมสี่นี้ คนไทยไม่ใช่แต่ละข้ออย่างเป็นองค์รวม แต่เอาไปแยกส่วนกระจายกันไปเสีย เน้นกันนักที่ข้อเมตตาและกรุณา แต่มุทิตาไปไม่ค่อยถึงสักที ยิ่งอุเบกขาแล้วแทบไม่รู้เรื่องเลย

ที่ว่านี้ ไม่ใช่ว่าแยกไม่ได้เลย ก็แยกได้ คือว่าไปตามสถานการณ์ที่ต้องใช้ชื่อนั้นๆ อย่างเมตตานั่นเป็นพื้นยามปกติ ก็ย่อมใช้เสมอ พูดบอญักได้ แต่ข้อสำคัญต้องมีความตระหนักรู้อยู่ มองไปให้ตลอดทั้งชุด ให้ถึงอุเบกขา

โดยเฉพาะอุเบกขานั้น เป็นข้อที่โยงกับปัญญา จึงเป็นข้อที่ต้องเอาใจใส่ศึกษาให้

จะแจ้ง แต่คนไทยไม่ใส่ใจและไม่พยายามศึกษาให้เข้าใจ เลยกลายเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก แล้วก็เข้าใจผิด จึงต้องมาซักซ้อมทบทวนกันให้ชัด

ว่ากันให้ถึงหลักแท้ๆ คนที่มีพรหมวิหาร ๔ นั้น ผดุงรักษาอภิบาลโลก โดยเฉพาะสังคัมมนุษย์ไว้ได้ เพราะปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมโลกได้ทั่วถึง ครอบคลุม ทน และถูกต้องตรงตามสถานการณ์ คือ

๑. (ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ) *เมตตา* มีความเป็นมิตร คือ มีใจรักปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข เห็นใครเจอใคร ก็มองอย่างเป็นมิตร เมื่อเขาอยู่เป็นปกติ ก็มีน้ำใจปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข เป็นน้ำใจพื้นฐานที่มนุษย์พึงมีต่อกัน มนุษย์ต้องมีความเป็นมิตรกัน นี่คือเมตตา ซึ่งเป็นธรรมข้อพื้นฐานที่สุด

จากนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสต่อไป ตามเรื่องของความเป็นจริงในสังคัมของมนุษย์ คือ เมื่อเราเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับมนุษย์ผู้อื่นนั้น เขาก็อยู่ในสถานการณ์ที่ต่างๆ กัน และแม้สำหรับแต่ละคน สถานการณ์ก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เพราะเป็นธรรมดาที่ว่าชีวิตและสังคัมตลอดจนทั้งโลกที่แวดล้อม ย่อมเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนิจจัง เป็นไปตามกฎธรรมชาติ มีสุข แล้วก็มีทุกข์ มีขึ้น แล้วก็มีลง มีขึ้นสูง แล้วก็มีตกต่ำ แล้วแต่เหตุปัจจัย ทำให้ชีวิตอยู่ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เมื่อถึงนี้ บอกว่าในสถานการณ์ปกติ เรามีเมตตาที่นี้ต่อไป

๒. (ในสถานการณ์ที่เขาทรุดลงเดือดร้อน) *กรุณา* ใฝ่ใจจะแก้ไขขจัดทุกข์ของเขา คือ เมื่อผู้อื่นประสบเหตุร้าย เกิดปัญหา เกิดความเดือดร้อนขึ้นมา ก็เข้าสู่สถานการณ์ที่สอง เรียกว่า ตกต่ำลงไป เขาก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็มาถึงวาระของพรหมวิหารข้อที่สอง คือกรุณา ได้แก่ความปรารถนาที่จะช่วยให้คนพ้นจากความทุกข์

ถ้าแปลตามศัพท์ก็ว่า กรุณา คือความพลอยมีใจหวั่นไหวเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความทุกข์ หรือแผ่ขยายใจตามไปคำนึงถึงความทุกข์ของเขา เพื่อหาทางไปช่วยเหลือ เป็นเหตุให้ชวนชวาย เอาใจใส่ จนกระทั่งลงมือปฏิบัติเพื่อช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้นขึ้นมา

เมตตา กับ กรุณา ต่างกันอย่างชัดเจนที่สุด แต่คนไทยมักแยกไม่ออกเลย จึงบอกว่าเป็นปัญหา มาก เพราะไม่รู้ไม่ชัดในหลักแม้แต่ที่ง่าย ๆ แค่นี้ เป็นอันว่า ถ้าเกิดสถานการณ์ที่คนอื่นเดือดร้อนเป็นทุกข์ขึ้นมา เราก็ต้องย้ายจากเมตตาไปกรุณา กรุณา ก็คือการที่ใจเรานี้ไหวต่อการที่จะรับรู้ความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ พอเห็นเขาเดือดร้อนมีทุกข์ ก็พลอยมีใจหวั่นไหวไปตามความทุกข์ของเขา

ถ้าเป็นคนธรรมดา ก็คือ พอเห็นคนอื่นทุกข์ ก็พลอยไม่สบายใจด้วย แต่ท่านว่ายังไม่ถูกแท้ ที่ถูกคือ ใจหวั่นไหวไปตามความทุกข์ของเขา หรือไวต่อการรับรู้ความทุกข์ของผู้อื่น ด้วยความปรารถนาจะช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์ แต่ตัวเองไม่ต้องไปทุกข์ ไม่มัวไปเศร้า ไม่ปล่อยใจให้ระทมทุกข์ด้วย

เป็นอันว่า ต้องแยกเป็น ให้ได้หลักการก่อนว่า สอง เมื่อเขาตกต่ำเดือดร้อน ก็มีกรุณา ปรารถนาจะช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์

๓. (ในสถานการณ์ที่เขาดีขึ้น) **มุทิตา** พลอยยินดีที่เขาอกงามมีความสุขความสำเร็จ คือ เขาทำความดีงาม มีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า หรือทำการสำเร็จ เช่น เด็กสอบไล่ได้ คนเข้างานได้ ได้เลื่อนขั้น หรือละเลิกการร้าย หันย้ายเข้าสู่ทางแห่งความดี เช่น เลิกยาเสพติด หันมาตั้งใจเรียน ก็เรียกว่าขึ้นสูง หรือดีขึ้น เราก็ใช้พรหมวิหารข้อที่ ๓ คือ มุทิตา มีใจพลอยยินดีด้วย อยากจะช่วยเหลือสนับสนุน เพื่อให้เขามีความสุข ทำความดีงามความสำเร็จ หรือทำประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

ครบแล้วนะหมดแล้ว สถานการณ์ในชีวิตมนุษย์ก็มี ๓ นี้แหละ **หนึ่ง** เขาอยู่เป็นปกติ เรามีเมตตา **สอง** เขาตกต่ำเดือดร้อน เรามีกรุณา **สาม** เขาขึ้นสูง อกงามสำเร็จดีขึ้น เรามีมุทิตา

ที่นี้ ยังมีอีกข้อ คือข้อ ๔ ที่รอจะเอาเข้ามาคุย ข้อนี้แหละสำคัญยิ่งนัก เป็นหลักใหญ่ในการรักษาสังคมมนุษย์ ถ้าตัวนี้ไม่มา ถึงจะมี ๓ ตัวแรก ก็รักษาไม่ไหว ไม่พอ

สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยธรรม

ผู้พิพากษาเอาอุเบกขามาดำรงรักษาธรรม

ก็ครบทุกสถานการณ์แล้วนี่ ยามปกติก็มีเมตตา ยามเดือดร้อนก็ กรุณาช่วยเขาไป ยามดีมีสุขก็มุทิตาส่งเสริมสนับสนุน มันก็น่าจะครบแล้ว เรายินกว่าพอ แต่ท่านบอกว่าไม่ครบ ต้องมีตัวที่ ๔ คุมท้าย เป็นตัวสำคัญที่สุด

อธิบายว่า พรหมวิหาร ๓ ข้อแรกนั้น ยังหนักทางด้านความรู้สึก แม้จะเป็นความรู้สึกที่ดีอย่างยิ่ง แต่ยังไม่เป็นหลักประกันว่ามีปัญญาหรือไม่ และในที่สุด ความรู้สึกนั้นๆ ถูกต้องดีจริงหรือไม่ จะต้องรู้โดยมีปัญญาที่จะบอกให้ตัดสินได้

เขาอยู่เป็นปกติ เราก็รู้สึกเป็นมิตรมีเมตตาปรารถนาดี นี่ก็เป็นความรู้สึกที่ดี เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็รู้สึกสงสารอยากช่วยเหลือ นี่ก็เป็นความรู้สึกที่ดี แล้วเขาได้ดีมีสุข เราก็มุทิตาพลอยยินดีด้วย ก็เป็นความรู้สึกที่ดีทั้งนั้น

แต่ไม่ใช่แค่นั้น จะต้องมีความรู้ความจริงด้วยว่า มันเป็นความถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ในกรณีนั้นๆ ที่จะไปช่วยคนที่ว่าเดือดร้อน หรือจะไปยินดีส่งเสริมคนที่ว่ามีสุขสำเร็จ บางครั้งจะต้องรู้สึกซึ่งลงไปอีกว่าความจริงมันเป็นอย่างไรในเรื่องนั้นๆ

เจ้าหมอนั้นไปทำอะไรมา อ้อ... นี่ไปลักขโมยเงินของเขา มา จึงถูกจับและกำลังเดือดร้อนมีทุกข์ เราจะกรุณาสงสารช่วยปล่อยไป หรือว่าเขาทำการสำเร็จขโมยเงินได้มาก่อนใหญ่ เราจะมุทิตาพลอยยินดีสนับสนุนได้ไหม นี่ถ้าว่าตามหลักสามข้อแรก ก็ถูกใช้ใหม่ ตอนนี่แหละคือ ถ้าไม่มีปัญญา ก็ได้แค่สงสารไปช่วยออกมา หรือดีใจตามไปสนับสนุน อย่างนี้ยังไม่พอที่จะให้สังคมอยู่ได้

จึงต้องมีความรู้ซึ่งลงไปอีกว่า ที่เขาทำมา ได้มา อย่างนี้ ความจริงของเรื่องเป็นอย่างไร เป็นความถูกต้องหรือไม่ จะเกิดผลเสียอย่างไรหรือไม่แก่สังคม หรือแม้แต่แก่ชีวิตของเขาเอง การได้เงินมาในทางไม่ดีนี้ ก็อาจจะก่อผลเสีย เป็นเครื่องบั่นทอนชีวิตของเขาเอง กลายเป็นนิสัยเสีย ไม่ตั้งใจทำมาหากิน ตกอยู่ในความประมาท สังคมก็เสียชีวิตก็เสีย เพราะฉะนั้น เราจะอยู่แค่กับความรู้สึกไม่ได้ จะต้องมีความรู้เข้าใจความจริง คือมีปัญญากำกับด้วย

ตอนนี่แหละที่ว่า ต้องมีความรู้ว่าการที่จะทำอะไรจะปฏิบัติกรอะไรด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ในกรณีนั้นๆ มีความจริงเป็นอย่างไร เป็นการถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ เมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็จะได้ปฏิบัติจัดการดำเนินการไปโดยให้เป็นไปตามความถูกต้อง เพื่อรักษาธรรมไว้ เพื่อประโยชน์แก่สังคม และเพื่อประโยชน์ที่แท้แก่ชีวิตของเขาเอง ในระยะยาว

เขาไปก่ออาชญากรรมมา ไม่ถูกต้อง เป็นผลเสียแก่ชีวิตของตัวเองด้วย สังคมก็เดือดร้อนด้วย ต้องแก้ไข เขาถูกจับก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ แต่ถ้าเราไปกรุณาสงสารแล้วปล่อยออกจากคุก ก็ไม่ถูกต้อง เขาถูกจับก็ต้องถูกจับ อันนี้เป็นไปตามหลักความจริง ความถูกต้อง ปฏิบัติการด้วยกรุณาไม่ได้ ตอนนี่ท่านใช้คำว่า ต้องหยุดขวนขวาย ในการที่จะทำตามสามข้อต้น เพราะจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามปัญญาที่รู้ความจริง ความถูกต้องนั้น

การที่หยุดระดับความขวนขวาย ไม่ทำตามสามข้อต้น เพื่อจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามปัญญาที่รู้ความจริงความถูกต้องนั้น ก็คือข้อ ๔ ที่เรียกว่า *อุเบกขา* ซึ่งสำคัญมาก ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา เป็นจุดประสานเข้าสู่ดุลยภาพ ระหว่าง *ความรู้* กับ *ความรู้สึก* หรือ เอาความรู้มาปรับดุลความรู้สึกให้ลงตัวพอดี

สามตัวแรก เป็นความรู้สึกที่ดี แต่ถึงจะเป็นความรู้สึกที่ดี ก็เลยเกิดได้ ส่วนอุเบกขานี้ แม้จะเป็นความรู้สึก แต่เป็นความรู้สึกที่ตั้งอยู่บนฐานของปัญญา คือมีปัญญามาให้ความรู้ แล้วความรู้ก็มาปรับความรู้สึกให้เข้าคู่ล ก็เป็นอุเบกขาขึ้นมา ซึ่งมีลักษณะลงตัวพอดี เข้าที่ เรียบ สงบ เป็นกลาง

อาการที่วางตัวเป็นกลาง หรือมีความเป็นกลางนี้ ในแง่หนึ่งก็เป็นการหยุด ไม่ชวนชววยตามภรณา หรือมฤตทา ไม่ไปช่วยขัดขวางตำรวจที่จะมาจับ ไม่ไปแสดงความยินดีชื่นชมที่เราลัทธิขโมยมาได้สำเร็จ

การไม่ชวนชววยนี้ บางทีก็เรียกให้สั้นว่าเฉย หรือวางเฉย แต่ไม่ใช่เฉยเฉยๆ หรือเฉยเมย แต่เฉยเพราะจะรักษาธรรม คือเปิดโอกาสแก่ธรรม ที่จะว่ากันไปหรือจัดการกันไปตามธรรม ตามระเบียบแบบแผน กติกา กฎหมาย ฯลฯ นี้แหละคือข้ออุเบกขา

ต้องระวัง ที่คนไทยเราแปลอุเบกขาว่า “เฉย” บอกแล้วว่า เฉยในที่นี้คือ ไม่ชวนชววยตาม ๓ อย่างแรก ในกรณีที่จะเสียธรรม หรือจะทำให้เกิดความไม่ถูกต้อง คือไม่ชวนชววย เพราะถ้าชวนชววยไปแล้ว จะไม่ถูกต้อง ก็จึงหยุดชวนชววย

แต่ที่คนไทยแปลว่าเฉยนั้น มักว่ากันไปโดยไม่ค่อยรู้เข้าใจ หรือไม่คอยอธิบายกันให้ชัด ทำให้เข้าใจผิดเพี้ยน กลายเป็นเฉยเมย เฉยเมิน เฉยมีนง เฉยเฉื่อยแฉะ จนถึงเฉยโง่ ก็เลยเสียหาย

ตัวคำว่า “อุเบกขา” เอง ในภาษาพระท่านก็ให้ระวางอยู่แล้ว ท่านจำแนกแยกอุเบกขาไว้ถึง ๑๐ อย่าง ว่าอย่างรวบรัด ก็แบ่งเป็น ฝ่ายดี กับฝ่ายร้าย พุดกันง่ายๆ ก็ถามว่า อุเบกขาที่ว่าเฉยนั้น **เฉยเพราะอะไร** ง่ายที่สุดคือ **เพราะรู้** กับ **เพราะไม่รู้**

คนไม่รู้ก็เฉย เพราะแกไม่รู้เรื่องไม่รู้ราว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่รู้ ก็เลยเฉย เรียกว่าเฉยไม่รู้เรื่อง แล้วก็เฝ้าเรื่อง แล้วก็ไม่ได้เรื่อง เฉยอย่างนี้พระท่านเรียกว่า อัญญาอุเบกขา แปลว่า “เฉยโง่” เป็นอกุศล เป็นบาป

ส่วนอีกเฉยหนึ่ง เป็นความเฉยด้วยปัญญา คือรู้เข้าใจ พอรู้แล้ว ก็วางตัวได้พอดี หรือลงตัวเข้าที่ เพราะมองเห็นแล้วว่าเราจะปฏิบัติกรอะไร อย่างไร เมื่อไร จึงจะไปสู่จุดหมายแห่งความลุดอดปลอดภัย ให้เกิดความถูกต้อง ความดีงาม ฯลฯ ตอนนั้นก็เลยอยู่ในลักษณะเฉย หรือวางตัวเรียบสงบไว้ หรือเป็นกลางไว้

บางทีการเฉยก็เป็นการเตรียมพร้อมอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างเวลาเกิดสถานการณ์ร้ายขึ้นมา คนไม่รู้เรื่องรู้ราว ก็เฉย คนที่รู้ครึ่งไม่รู้ครึ่งก็โวยวายวิวกวักไป แต่คนที่รู้เข้าใจสถานการณ์ชัดเจน และมองออกว่า เรื่องอะไรเกิดขึ้น เราจะดำเนินการอย่างไร ขึ้นตอน

เป็นอย่างไร เขาอาจจะเตรียมการพร้อมอยู่ในใจ ว่าถึงขั้นตอนนั้นๆ จะทำอย่างนั้นๆ คนนี้ก็ดูเฉยเหมือนกัน

ความเฉยด้วยปัญญา นี้ เป็นอุเบกขาในความหมายของพรหมวิหารข้อที่ ๔ คือ เฉยด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริง และจะรักษาธรรมความถูกต้อง ในเมื่อการทำตามสามข้อแรกในกรณีนั้นๆ ปัญญาบอกว่าผิด เป็นความไม่ถูกต้อง เสียความเป็นธรรม เมื่อปัญญาบอกอย่างนั้น เราก็หยุด ก็เลยทำให้เราเฉยด้วยอุเบกขานี้ ก็จึงบอกว่าอุเบกขาตั้งอยู่บนฐานของปัญญา

จะเห็นว่า ผู้พิพากษาต้องมีอุเบกขานี้เป็นหลักดำรงตัวที่สำคัญมาก เพราะเป็นตัวคุมทั้งหมด ไม่ให้ความรู้สึกเข้ามาครอบงำจิตใจ ไม่ต้องพูดถึงความรู้สึกฝ่ายร้าย เช่น ความรู้สึกเกลียดชัง โทษะ เท่านั้น ที่จะทำให้เสียความเป็นธรรม แม้แต่ความรู้สึกที่ดี มีเมตตา กรุณา มุทิตา ก็ต้องไม่ยอมให้มาเป็นตัวครอบงำ ไม่ให้มีอำนาจบังคับจิตใจ จะต้องให้ปัญญาบอกไปตามที่เป็นจริง อันนี้เป็นหลักการที่สำคัญ

ในพระไตรปิฎก ตอนที่บรรยายอุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ ท่านก็อธิบายด้วยคำว่า “ตุลา” คือบอกว่า พระโพธิสัตว์นั้น ไม่ว่าจะประสบอิฏฐารมณ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) หรืออนิฏฐารมณ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) เขาจะทำร้าย หรือจะเอาใจ ก็ไม่หวั่นไหว ไม่เอนเอียง อยู่ในธรรม เทียงตรง คงที่ สม่ำเสมอ (ขอให้ดูความหมายของตุลาการข้อที่ ๑ ท้ายเรื่อง)

เพราะฉะนั้น ผู้พิพากษาจะต้องมีพรหมวิหารครองตนครบทั้งชุด ในขณะนั้น มิใช่ไม่มีเมตตา กรุณา มุทิตา แต่มีทั้งหมด คือ มีความเป็นมิตร มีความปรารถนาดี ทั้งต่อคนร้าย ต่อจำเลย และต่อโจทก์ มีทั้งนั้น แต่ความปรารถนาดีนั้นถูกจำกัดควบคุมหรือถูกพักงานด้วยปัญญาที่รู้ความจริงความถูกต้อง และตั้งทำที่เป็นอุเบกขา ที่จะรักษาความเป็นธรรม

เราไม่ได้คิดร้ายต่อใครทั้งนั้น แม้จะตัดสินลงโทษจำเลย ก็ไม่ได้ตัดสินลงโทษ เพราะความเกลียดชัง เรายังมีความเป็นมิตร มีเมตตาต่อเขาในความเป็นมนุษย์ อาจจะปรารถนาดีในระยะยาวด้วยซ้ำว่า ถ้าเขาไม่ถูกลงโทษ จะไม่มีโอกาสแก้ไขความประพฤติ แล้วชีวิตของเขาก็จะตกต่ำ จะเป็นชีวิตที่ไม่ดี ไม่มีการพัฒนา ทั้งเสียต่อตนเอง และเสียต่อผู้อื่น

เพราะฉะนั้นก็มีเมตตาต่อสังคม ต่อมนุษยอื่น ๆ และเมตตาแม้ต่อจำเลย มีกรุณา มีมุทิตาพร้อมหมด แต่มีอุเบกขาเป็นตัวคุมให้อยู่ในธรรม ที่จะรักษาธรรม อย่างน้อยรักษาบัญญัติธรรม แต่ก็ด้วยจริยธรรม โดยเข้าใจไปถึงสภาวะธรรม

ก็เป็นอันว่า ผู้พิพากษาต้องมีพรหมวิหารสี่ โดยมีอุเบกขาเป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุด ในฐานะเป็นผู้ที่จะดำรงรักษาสังคมให้อยู่ได้ด้วยดี เพื่อให้อุเบกขานั้น เป็นตัวจริง เป็นตัวรักษาคุณ ที่จะให้ทุกอย่างดำรงอยู่ และดำเนินไปในความถูกต้อง ประสานบรรจบเป็นอันเดียวกับธรรม

หลักประกันสันติสุข อยู่ที่พรหมวิหาร ตั้งแต่เลี้ยงดูลูกในบ้าน จนถึงอภิบาลคนทั้งโลก

พรหมวิหาร ๓ ข้อแรก เป็นความดีที่ว่า ถ้าไม่คุมให้ดี อาจจะทำพลาดเคลื่อนจากความจริงและความถูกต้องไปได้ แม้แต่พ่อแม่ก็พลาดกันบ่อย เริ่มตั้งแต่ข้อแรก พ่อแม่มีเมตตามากจนเสียคุณ ไม่รู้จักอุเบกขา เลี้ยงลูกเสียคนไปก็มี

ท่านให้มีเมตตาไว้ เพื่อสร้างความรู้สึกที่ดีงาม เมตตาอันเป็นความรู้สึกที่ดีนี้แผ่กระจายออกไปยังลูกๆ เมื่อลูกได้รับความรู้สึกที่ดี ก็มีความประทับใจและมีความรู้สึกที่ดีมีเมตตาเกิดขึ้นด้วย ใจก็น้อมไปในทางดีที่จะมีเมตตาต่อคนอื่นขยายออกไป ตั้งแต่รักพี่น้องและญาติทั้งหลาย เมตตาแผ่ขยายออกไปเรื่อยๆ ความเป็นมิตรมีความปรารถนาดีต่อกันในสังคมมนุษย์ก็แผ่ขยายออกไปด้วยการเริ่มต้นที่พ่อแม่

แต่ที่นี้ ถ้าพ่อแม่ปฏิบัติผิด มีแต่เมตตากรอุณา จนกลายเป็นเอาใจลูกตามใจลูก เมตตากรอุณามากไป เสรีแล้ว แทนที่ลูกจะมีเมตตาต่อผู้อื่นขยายออกไป เรื่องดีกลับกลายเป็นว่า เขาเคยตัวกับการที่จะได้รับการเอาใจตามใจ คราวนี้เอาใจตามใจเท่าไรก็ไม่พอ เขาเดินหน้าไปสู่การเรียกร้อง แทนที่เราใส่ใจเขา แล้วเขาจะใส่ใจเราและใส่ใจคนอื่นต่อไป กลับกลายเป็นว่า เราเอาใจเขา แล้วเขาก็เอาแต่ใจเขา

พอเริ่มผิดทาง เขาเอาแต่ใจตัวเองแล้ว เขาก็ก้าวต่อไปกลายเป็นนักเรียกร้อง ที่นี้เขาก็ไม่เมตตาคนอื่นแล้ว แต่ตรงข้าม คราวนี้เขามีโทษง่าย ไม่ได้อะไร ใครไม่ตามใจนิดหน่อย ก็หงุดหงิด โกรธเคือง เป็นคนโทษะแรงไปเลย การปฏิบัติธรรมเสียหลัก ผิดวัตถุประสงค์ไปหมด

เพราะเหตุที่ว่านั้น ท่านจึงให้มีอุเบกขาไว้ดูแลและคุมความพอดี พ่อแม่เลี้ยงลูกพอมีอุเบกขาคูม เมตตาที่จะไม่พาไปไกลเลยเถิด แต่อุเบกขาคูมไปด้วยว่า เออ ที่เราทำนี้ถูกต้องแน่หรือ

ความถูกต้องจะอยู่ได้ด้วยมีอุเบกขาคูมไว้ โดยปัญญาจะบอกให้ว่า เออ ลูกนี้ ต้องมีความถูกต้อง ต้องอยู่ในความเป็นธรรมด้วย นอกจากนั้น เราไม่ได้อยู่กับเขาตลอดไป

นะ เราจะอยู่ทำให้เขาตลอดเวลาร้างหน้าไม่ได้ ต่อไปเขาจะต้องรับผิดชอบตัวเอง ต้องทำด้วยตัวเอง เรื่องนี้ๆ ถ้าเขายังทำไม่ถูกทำไม่เป็น แล้วต่อไป เมื่อถึงเวลาเขาจะต้องรับผิดชอบตัวเองแล้วทำไม่ถูกทำไม่เป็น เขาจะอยู่ได้อย่างไร ตอนนั้นเขาจะไม่มีเราอยู่ด้วยแล้ว เขาจะอยู่ได้อย่างไร

เมตตาพาคณติมีน้ำใจให้มาเอื้อเพื่อเกื้อหนุน ส่วนอุเบกขาก็พาเอาปัญญาพานำไปหาธรรมที่จะรักษาความถูกต้องและพอดี

ถึงตอนนี้ อุเบกขาซึ่งประกอบด้วยปัญญา ก็บอกพ่อแม่ว่า เออ ถ้าอย่างนั้นเราต้องเตรียมเขาให้พร้อมไว้ละ จะทำอย่างไรละ อ้อ... ตอนนี่ก็คือโอกาสดีที่เขาจะได้ฝึกตัวโดยมีคุณพ่อคุณแม่คอยช่วยเป็นที่ปรึกษาให้ นี่ก็คือโอกาสทอง อย่าให้พลาดไปเสียเอาละ เริ่มฝึกกันเลย

นี่คือ ท่านให้อุเบกขาไว้เพื่อจะมารักษาคุณว่า ชะลอๆ หยุดบ้างนะ อย่าทำให้ลูกอย่างเดียว แต่ดูให้ลูกทำด้วย พอมีอุเบกขา ก็คือดูว่า เออ... ต่อไปลูกเราจะต้องทำอะไรเป็นบ้าง ควรจะเก่งในเรื่องอะไร แล้วก็เตรียมเลย ให้เขาฝึกหัดทำ โดยเราเป็นที่ปรึกษา

“อุเบกขา” แปลว่า ดูอยู่ใกล้ๆ หรือคอยมองดูอยู่ ตอนนี่เราอยู่ด้วย ก็เป็นโอกาสดีเพราะต่อไป ถ้าเขาไปทำเองฝึกเอง ไม่มีผู้ที่จะเป็นที่ปรึกษา ไม่มีใครช่วยแนะนำ เขาก็ทำยากลำบากและไม่สมบูรณ์ เราก็ให้เขาฝึกโดยเราคอยดูอยู่ เป็นที่ปรึกษาและช่วยแก้ไขเพิ่มเติม เขายังทำไม่เป็น ถ้าเขาทำไม่ถูก ทำไม่ได้ผลดี ทำติดขัด เราก็จะได้ช่วยแนะนำบอกให้ เมื่อลูกได้ฝึกได้หัดทำเอง ก็จะทำให้ลูกเก่งจริงๆ แล้วก็ฝึกกันในบรรยากาศแห่งความรักด้วย

ตอนนี้จะมีครบหมด ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ใช้ครบในตอนที่จะช่วยให้ลูกฝึกตัวนี้แหละ เป็นการศึกษาย่างแท้จริงทีเดียว แล้วลูกก็จะเก่ง จะดี มีความสุขความสามารถจนเป็นที่น่าพอใจ

จึงต้องบอกว่า *ความเป็นพ่อแม่จะสมบูรณ์ต่อเมื่อมีอุเบกขา* ถ้ามีแค่เมตตา กรุณา มุทิตา ก็ได้ด้านความรู้สึกอย่างเดียว เสี่ยงต่อการที่ลูกจะอ่อนแอ ยิ่งถ้าสุดโต่งไปเอาใจกันนัก ก็ไม่ไปไหน ดีไม่ดีแม้แต่ด้านจิตใจก็จะพลอยเสียไปด้วย แทนที่ลูกจะมีเมตตา กรุณา มุทิตา ก็กลับกลายเป็นคนเอาแต่ใจ เอาใจยาก หรือเจ้าโทสะไปเลย

แต่ถ้ามีอุเบกขาด้วย ลูกก็ได้ทั้งจิตใจดีงาม ทั้งมีปัญญา ได้ฝึกตัวดีมีความสามารถ ครบเลย ทั้งเก่ง ทั้งดี แล้วก็มีความสุข

รวมแล้ว ตั้งแต่ในครอบครัวออกไปจนถึงสังคมใหญ่ ในหมู่คน ชุมชน องค์กร วง

งาน กิจกรรมทั้งหลาย จะร่วมอยู่ร่วมงานกันดี ก็ต้องมีพรหมวิหารครบทั้งสี่ประการ

ถ้าบรรดาสมาชิก คือผู้เป็นส่วนร่วม หรือเป็นองค์ประกอบของสังคม ทุกคนปฏิบัติต่อกันถูกต้องตามสถานการณ์ สังคมก็คงอยู่ได้ในดุล และสงบสุขมั่นคง

โดยเฉพาะผู้พิพากษานี้ เป็นผู้มีหน้าที่ผดุงสังคมในวงกว้างระดับประเทศชาติ เป็นผู้ทำให้กฎหมายมีผลชัดเจนเด็ดขาดขึ้นมา ก็จึงต้องใช้อุเบกขาเป็นตัวคุมสำคัญที่สุด เพื่อรักษารธรรมไว้ให้แก่สังคม ไม่ว่าจะเรียกว่าความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความชอบธรรม หรืออะไรก็ตาม ก็คือธรรมนั้นแหละ ต้องมีอุเบกขาเป็นตัวยืนที่จะรักษา แต่ก็

ไม่ปราศจากเมตตา กรุณา มุทิตา อย่างที่ว่าแล้ว

นี่แหละคือหลักธรรมสำคัญ สำหรับประจำจิตใจของผู้พิพากษา เป็นอันว่ามีพรหมวิหารครบ ๔ โดยมีอุเบกขาเป็นตัวคุม หรือตั้งไว้เป็นหลักเป็นแกนที่จะคุม

ตามที่ว่านี้ กลายเป็นว่า อุเบกขานี้ เหมือนจะสำคัญยิ่งกว่าเมตตา กรุณา มุทิตา แต่จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้อง

ในสังคมไทยเรา นี้ นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่คนทั่วไป หรือส่วนใหญ่ทีเดียว ไม่มีความเข้าใจ หรือมักเข้าใจผิดในเรื่องอุเบกขา แล้วก็ไม่เฉพาะอุเบกขาเท่านั้น แต่เข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนมากบ้างน้อยบ้างทั้งสี่ข้อเลย จึงน่าจะย้ำเตือนกันให้หนักว่า

เมื่อเราพูดถึงอะไร จะต้องมีความรู้เข้าใจชัดเจนในเรื่องนั้น

เลิกหมกหมมความคลุมเครือพรั่มัวไว้ในสังคมไทย

พัฒนาความเข้มแข็งทางปัญญาด้วยความรู้เข้าใจให้ชัดเจน

ตรงนี้ ก็เลยขอแทรกเรื่องโยงออกไปข้างนอกนิดหน่อยว่า ในสังคมไทยนี้ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่ชัดเจน ถ้าจะก้าวหน้าเจริญงอกงามได้จริง จะต้องก้าวไปกับความชัดเจน อะไรต่ออะไร เฉพาะอย่างยิ่งความเข้าใจในถ้อยคำที่สื่อไปถึงหลักการทั้งหลาย จะต้องชัดเจน แล้วความชัดเจนนี้ก็จะทำให้เกิดปัญญา ทำให้เจริญปัญญา คือความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนมองเห็นชัดแจ้งนั้นแหละ คือปัญญา ปัญญาจะเป็นปัญญาแท้ก็ต้องชัด ถ้าไม่ชัดก็ยังไม่เป็นปัญญา

ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยความไม่ชัดเจน อะไรต่ออะไรคลุมเครือไปหมด รู้ก็รู้กัน อย่างพรั่มัวๆ แล้วก็เลยแว่วๆ แหว่งๆ ผิดๆ พลาดๆ เพี้ยนๆ จึงทำให้ปัญญาอ่อนแอ หรือเกิดความอ่อนแอทางปัญญา เป็นอันตราย เป็นตัวกีดกันขัดขวางความความเจริญก้าวหน้า

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นี่เป็นตัวอย่างสำคัญของความไม่ชัดเจนในสังคมไทย มันเป็นคุณธรรม เป็นจริยะพื้นฐานของสังคมมนุษย์ แต่เราเข้าใจกันผิดเพี้ยนมาก จะต้องรีบแก้ไขปัญหาให้ได้

พูดได้เลยว่า ถ้าเอาพรหมวิหารเข้ามาอยู่ในหลักที่แท้ไม่ได้ สังคมจะเอาดีไม่ได้ แต่ถ้าทำได้ สังคมจะดีแน่นอน มีแค่ ๔ ตัวนี้ สังคมก็ได้หลักประกันแล้ว

ตอนนี้ เรามาถึงหลักธรรมชุดพรหมวิหาร ๔ ที่มีอุเบกขาเป็นหลักคุมท้าย แต่ไม่จบแค่นี้ ธรรมสำหรับสังคมยังมีต่อไปอีก ว่าที่จริง พรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจ เป็นจริยะด้านจิตใจ อย่างที่ได้บอกแล้วว่า พรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดีกว้างขวางยิ่งใหญ่อ่างพระพรหม ที่นี้ เมื่อมันอยู่ในจิตใจอย่างเดียว มันก็ไม่พอ จะต้องออกสู่การปฏิบัติจัดการในสังคม จึงจะเกิดเป็นผลจริงจัง

ในตอนนี้ออกสู่ปฏิบัติการในสังคมนั้น จึงมีธรรมะที่มารับช่วง อีกชุดหนึ่ง ซึ่งก็มี ๔ ข้อเหมือนกัน ก็เลยถือโอกาสนำมากล่าวในที่นี้ด้วย หลักธรรมชุดที่ว่านี้ ไม่เฉพาะท่านผู้พิพากษาเท่านั้นที่จะใช้ แต่ทุกคนในสังคมนี้มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติทั้งนั้น เราทุกคนในฐานะผู้อยู่ร่วมสังคม ต้องช่วยกันบำรุงรักษาสังคมด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้อง

ถ้ามีเมตตาอยู่ในใจอย่างเดียว เราก็เลยเอาเมตตามานั่งแผ่อยู่นั้น ก็ไม่ต้องทำอะไร เคยมีฝรั่งคนหนึ่งเขียนหนังสือเรื่องเมืองไทย และเรื่องนั้นก็สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เขาเขียนถึงเมืองไทยบอกว่า พุทธศาสนานี้สอนคนไทยให้เป็นคนดี ให้ทำความดี แล้วทำความดีแบบพุทธศาสนาทำอย่างไร เขาก็ยกตัวอย่างว่า พุทธศาสนาสอนให้ทำความดี ก็ให้นั่งแผ่เมตตา (ไม่ใช่ นั่งแผ่เมตตาอย่างเดียว นอนแผ่ด้วยก็ได้ ทั้งนั่งแผ่และนอนแผ่) ตกลงว่า คนไทยเราชาวพุทธนี้เป็นคนดีได้ง่าย แต่ทำได้อย่างเดียว คือนั่งนอนแผ่เมตตา เท่านั้นที่พอ ฝรั่งคนนี้เป็นนักปราชญ์ใหญ่คนหนึ่งของตะวันตกในยุคสมัยใหม่ ชื่อว่า อัลเบิร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer, 1875-1965)

จำได้ว่า ในตอนที่ตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ เป็นขั้นเตรียมการเพื่อจะมาเป็นนิด้า คือสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในระยะนั้น ก็มีคณะทำงานร่วมประสานกับต่างประเทศ คือฝ่ายไทยกับฝ่ายมหาวิทยาลัยอินเดียน่า ทำนอง consortium ก็มีอาจารย์อเมริกันท่านหนึ่ง ที่มีบทบาทสำคัญในงานนี้ คือ Professor Joseph L. Sutton ท่านผู้นี้ก็เขียนหนังสือขึ้นมาเกี่ยวกับเรื่องรัฐประศาสนศาสตร์ในเมืองไทย มีชื่อทำนองว่า *Problems of Politics and Administration in Thailand* ท่านก็ยกคำของท่านอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ นั้นมาอ้าง เพื่อย้ำว่าพุทธศาสนานี้

แหละเป็นตัวอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาสังคมไทย

ตอนนั้นก็มีครูอาจารย์ ท่านผู้ใหญ่ผู้น้อยของไทย ออกมาว่ากล่าว บ้างก็ถึงขั้นที่เรียกว่าด่าศาสตราจารย์ผู้นี้กันพักหนึ่ง ก็ทำให้คิดว่าอย่าไปด่าเขาเลย คือควรวางใจเป็นกลาง นี่แหละอุเบกขา คือ เราวางใจเรียบสงบรับฟังก่อน เพราะว่า ด้านหนึ่ง เราอาจจะมีข้อบกพร่อง ให้เขาเห็น เป็นจุดปรารถนา เราก็จะได้ตรวจสอบและมาปรับปรุงแก้ไขตัวเอง อีกด้านหนึ่ง เราก็ดูให้ชัด ถ้าเขาเข้าใจผิดในหลักธรรม เราก็ต้องชี้แจงให้เขาเข้าใจให้ถูกต้องต่อไป

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระไว้ว่า ถ้าใครมาด่าพระพุทธเจ้า ด่าพระธรรม ด่าพระสงฆ์ ก็อย่าไปโกรธเขา ให้ฟังและพิจารณา ถ้าเขาพูดไม่ถูก ก็ค่อยๆ พูดชี้แจงแก้ไขด้วยปัญญา ว่าไปตามความเป็นจริง อันนี้ก็เหมือนกัน เราควรจะได้ประโยชน์จากคนที่ด่าเรา ถ้าเราไม่ฟัง เราอาจจะเสียประโยชน์เปล่า เขาอุตส่าห์คิดตั้งนานกว่าจะมาด่าได้ บางคนคิดนานเป็นเดือนเป็นปีก็มี ท่านศาสตราจารย์ผู้นี้นะแน่นอน ต้องคิดต้องค้น อย่างน้อยก็เป็นเดือนเลยกว่าจะด่าหรือติเตียนออกมาได้ ท่านเสียพลังงานไปเยอะ เราควรจะได้ประโยชน์จากคำติคำด่าของท่าน

การที่เราจะได้ประโยชน์จากคำติคำด่าของเขา ก็โดยเอามาตรวจสอบมองดูตัวเอง โดยเฉพาะสังคมของเรา ว่าเป็นอย่างไรที่เขาว่าไหม แต่ต้องดูเป็นด้วยนะ ส่วนทางด้านฝรั่ง เราก็ต้องเข้าใจเขาด้วย

ฝรั่งมาเป็นนักวิชาการ พอจะดูพุทธศาสนา เขามักมีจุดอ่อนอย่างหนึ่ง คือ เขาคุ่นชินมากับศาสนาแบบบังคับความเชื่อในสังคมของเขา ซึ่งเมื่อเห็นคนที่เชื่อปฏิบัติอย่างไร ความเชื่อที่เป็นหลักของศาสนาก็มักจะอย่างนั้น แต่พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาแบบนั้น (พวกที่ศึกษาเรื่องศาสนาอย่างจริงจัง จึงมักไม่ยอมเรียกพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนา ในความหมายของศัพท์ฝรั่งว่า religion) แต่พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ศึกษาปฏิบัติ คนรู้เข้าใจแค่ไหนอย่างไร ก็เชื่อและปฏิบัติไปแค่นั้น

เพราะเหตุที่ไม่ได้บังคับความเชื่อที่จะไปปฏิบัติให้แน่นมันลงไป และคำสอนที่จะศึกษาก็กว้างขวางมากมาย คนก็ปฏิบัติไปแค่ว่าตัวรู้เข้าใจ เมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าการศึกษาอ่อน ได้แต่ถือตามฟังตามกันไป ไม่นานเลย ประชาชนก็เชื่อถือปฏิบัติพุทธศาสนาผิดเพี้ยนบ้าง ใช้ธรรมผิดทางผิดที่บ้าง ปฏิบัติไม่ครบชุดบ้าง ฝรั่งมาเห็น ก็จับเอาความเชื่อถือปฏิบัติผิดเพี้ยนพร่องแพ่งของชาวบ้าน มาบอกว่าเป็นพุทธศาสนา ไปอ่านคำสอนก็มากมายนักหนา ไม่สามารถศึกษาให้ทั่วถึง ก็จับเอาบางส่วนบางตอนที่เข้ากันมารับสม

อ้าง เรื่องก็มาเป็นอย่างนี้

คำกล่าวอ้างของฝรั่งหรือนักวิชาการแบบที่ว่านั้น จึงมักเป็นการสรุปข้ามขั้นตอน จะได้ประโยชน์ก็ตรงที่เอามาดูคนไทยและสังคมไทย และเราก็เอามาใช้ประกอบในการพัฒนาให้การศึกษาแก่คนไทยได้ด้วย

ที่นี้ เราก็มาดูคนไทยและสังคมไทย ซึ่งก็เป็นอย่างที่ว่านั้นแหละ เราก็จึงต้องใช้วิธีแยกว่า หนึ่ง ตัวหลักธรรมที่แท้สอนว่าอย่างไร สอง คนไทยที่ว่าเป็นชาวพุทธนี้ เข้าใจหลักธรรมนั้นอย่างไร คือธรรมะที่แท้ไม่ค่อยจะเป็นอย่างที่คนไทยเข้าใจ แล้วในสังคมไทยก็เลยมีแต่ปัญหาเรื่องอย่างนี้อยู่เรื่อย

ขอแทรกอีกหน่อย วันหนึ่ง โดยบังเอิญได้ยืมทางวิทยุ มีอาจารย์ท่านหนึ่ง ยกเอาธรรมะในพุทธศาสนาขึ้นมาอ้าง บอกว่า นี่นะ พุทธศาสนาสอน อัตตา หิ อัตตโน นาโถ ว่าตนเป็นที่พึ่งของตน ก็จึงทำให้คนไทยเอาแต่ตัว ไม่ช่วยกัน มีอะไรก็เป็นเรื่องของตัวเอง คุณก็ช่วยตัวเองไปสิ นี่รายหนึ่งละ

ที่นี้ต่อมาอีกก็วันไม่ทราบ ก็โดยบังเอิญได้ยืมวิทยุอีกแหละ อีกอาจารย์หนึ่งมาพูดบอกว่า พุทธศาสนาสอนให้คนมีเมตตา กรุณา ทำให้คนไทยช่วยเหลือกันมาก คนไทยก็เลยขี้เกียจ ไม่ทำงานทำการ เพราะมัวหวังพึ่งให้คนอื่นเมตตา คอยรอรับเมตตา

ที่ท่านพูดกันทางวิทยุ นั้น ถูกไหม สองท่านนั้นพูดตรงกันข้าม แต่ก็ถูกทั้งนั้นเลย คือคนที่ปฏิบัติดีอย่างนั้นมีอยู่ แล้วคนที่เอามาพูด ก็ดูถูกตามที่เขาปฏิบัติดี แต่แล้วทั้งหมดนั้น ทั้งคนปฏิบัติและคนดู ก็มาผิดด้วยกันอีกชั้นหนึ่ง คือมีการศึกษาที่กะพรวองกะแพรง รวมตลอดไปถึงคนที่สอนก็กะพรวองกะแพรง ไปๆ มาๆ ก็กะพรวองกะแพรงกันหมดทั้งสังคม เป็นสัญญาณเตือนมานานแล้วว่าควรจะทำอะไรจะสงายกเครื่องสังคมชาวพุทธไทยทั้งหมด

นี่เป็นเรื่องของการขาดความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติไขว้เขว และมองธรรมะไม่ถูกทิศถูกทาง ไม่ถูกจุดถูกแง่ เรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกับปัญหาในชุด เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นแหละ ที่แยกเอามาพูดเป็นเสียงๆ และไม่พูดให้ตลอด พูดได้แค่เมตตา กรุณา ไม่ถึงอุเบกขา แล้วอุเบกขาก็เข้าใจผิดอีก ก็ยุ่งงุนงงและเป็นปมเสียหายไปหมด

ฉะนั้น การที่เขาว่าเขาคำ ถึงจะไม่ใช้หมายความว่าเขาพูดถูกแล้ว แต่ก็ต้องเอามาเป็นเครื่องเตือนตัวเอง ต้องถือว่ามันเป็นตัวกระตุ้น กระตุกเราให้ทำการตรวจสอบสืบค้นให้ชัดเจน

รู้อะไรก็ต้องเข้าใจทั่วตลอดคมชัด

จึงจะมีความเข้มแข็งทางปัญญา ที่นำพาสังคมให้ก้าวไปได้มั่นคง

อีกอาจารย์หนึ่ง ตอนนี้เป็นผู้ใหญ่แล้ว ไม่ต้องออกชื่อละ ท่านทำงานวิจัยขึ้นมาชิ้นหนึ่ง นานเป็นสิบปีแล้ว ท่านบอกว่า คนไทยอีสานนี้มีชีวิตแบบอยู่ไปวันหนึ่งๆ เพราะถือหลักอนิจจังของพุทธศาสนา คือหลักอนิจจังนั้นสอนว่าอะไรต่ออะไรมันก็ไม่เที่ยง เดี่ยวมันก็เปลี่ยนแปลงไป มันเจริญ เดี่ยวมันก็เสื่อม มันเสื่อม เดี่ยวมันก็เจริญ เราจะทำอย่างไรได้ ทำไปมันก็เปลี่ยน เราก็อยู่เรื่อยๆ ต้องปล่อยมันไป

นี่ ถ้าคนไหนไม่รู้หลักอนิจจังชัดเจนพอ ก็ชักจะเห็นคล้อยไปตามว่า เออ... มันคงจะจริงอย่างนั้นนะ ก็คนไทยนี่ถือหลักอนิจจัง แล้วก็ชอบปลงว่าอะไรมันเจริญ มันก็ต้องเสื่อม มันก็เป็นอย่างนี้แหละ แล้วก็เลยไม่ชวนชวาย ไม่เอาการเอางาน ทำอะไรก็ไม่จริงไม่จัง

สำหรับอาจารย์ท่านนี้ ก็ทำนองเดียวกับ Prof. Sutton นั่นแหละ คือจับเอาความเข้าใจของชาวบ้านมาเป็นหลักพุทธศาสนา แทนที่จะแยกออกไปว่าชาวบ้านนับถืออย่างนี้ แต่นั่นไม่ตรงไม่เต็มตามหลักนะ ถ้าจับจุดนี้ได้ ก็ย้อนกลับ เอาหลักที่แท้กลับไปบอกชาวบ้าน ว่าพวกคุณนับถือคลาดเคลื่อนไปแล้ว ให้รีบศึกษาหลักที่ถูกต้อง ปรับแก้ความรู้เข้าใจและการปฏิบัติเสียใหม่ ถ้าทำอย่างนี้ ก็จะใช้วิชาการมาช่วยสังคมไทยได้มาก

อนิจจังนี้ ถ้ารู้เข้าใจใช้ผิด ก็ยุ่งเหมือนกัน ฉะนั้น จะต้องสอนกันให้เต็มที่ พระพุทธศาสนาที่อยู่ได้ด้วยการศึกษา ถ้าไม่ศึกษาก็หมดเลย จะตามกันไปผิดๆ ถือผิดปฏิบัติผิด แล้วก็อาจจะทำให้สังคมเสื่อมโทรม และชีวิตก็เสียหาย

พูดอย่างง่ายๆ หลักอนิจจังสอนว่า สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป ไม่แน่นอน เสื่อมแล้วเจริญได้ เจริญแล้วเสื่อมได้ ทีนี้จุดสำคัญอยู่ตรงที่ว่า แต่ที่มันเปลี่ยนแปลงเจริญหรือเสื่อมไปนั้น มันไม่ได้เป็นไปอย่างเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอยนะ มันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นจึงมีใช้ว่าเราทำอะไรไม่ได้ แต่เรานี้แหละทำได้มากที่สุด

เมื่อมันเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย ก็คือมันบอกเราว่า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาสืบค้นดู เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เสื่อม เหตุปัจจัยอะไรจะทำให้เจริญ แล้วถ้าเราไม่ยอมเสื่อมและอยากเจริญ เราไปศึกษาเหตุปัจจัยเหล่านั้นแล้ว ก็ทำเหตุปัจจัยที่ทำให้เจริญ และป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยที่ทำให้เสื่อม เราก็จะได้ความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญ

ที่สำคัญยิ่งก็คือ เมื่อสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป ไม่แน่นอน ท่านจึงให้ไม่นิ่งนอนใจ ให้อยู่อย่างไม่ประมาท เร่งประกอบเหตุปัจจัยแห่งความเจริญ และป้องกันกำจัดเหตุ

ปัจจัยแห่งความเสื่อม

พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสธรรมะที่เป็นหลักประกันว่า ถ้าเธอทำอย่างนี้ๆ จะมีแต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าปฏิบัติหลักธรรมนี้แล้วเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเลย เอ๊ะ... ไม่ขัดกันหรือกับที่ตรัสว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง เดี่ยวจะหาว่าพระพุทธเจ้าตรัสธรรมะขัดกัน เอาอีกแล้ว คู่มั่นยุ่งไปหมด นี่ก็เพราะไม่ศึกษา ที่จริงมันมันหนุนกัน

อนิจจังนี้แหละหนุนความไม่เสื่อม (เท่าที่เราจะทำเหตุปัจจัยได้) ถ้าไม่เข้าใจหลักกันทะลุจริง ก็ยุ่งแน่ ฉะนั้น ต้องพูดกันตรงๆ ว่า ชาวพุทธนี้ขาดการศึกษาอย่างหนัก พระพุทธศาสนานี้อยู่ได้ด้วยการศึกษาเท่านั้น ถ้าไม่มีปัญญาารู้เข้าใจ ก็ปฏิบัติไม่ถูก เริ่มตั้งแต่เข้าใจผิด แล้วก็เชื่อผิด แล้วก็ปฏิบัติผิด พุทธศาสนาก็หมด มีแต่ชื่อ

ตำราเรียนสังคมวิทยา ของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ไม่ต้องออกชื่อ เขียนบอกวาทบาทของพระก็เหมือนหมอผี อ้าว... เป็นอย่างไรละ หมอผีก็ดี ศาสนาก็ดี มีไว้สำหรับเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เวลาทุกข์มีภัย ก็ได้ปลอบประโลมใจ (อย่างหมอผีนี้ เวลาทุกข์ ก็ว่าผีมันมาเข้า ฉันจะไล่ผีออก ก็สบายใจไปซะใหม่) พระก็มีบทบาทช่วยปลอบประโลมใจให้คนสบายใจ เหมือนหมอผีนั่นแหละ อย่างนี้เป็นต้น

(ที่ว่าบทบาทเหมือนหมอผี ก็คือศาสนาโบราณ แต่พุทธศาสนาไม่ใช่มีสาระอยู่ที่ปลอบประโลมใจ แต่อยู่ที่การศึกษาพัฒนามนุษย์ให้เป็นอิสระเหนือการที่จะต้องปลอบ)

นี่คือตัวอย่างมากมายของความขาดการศึกษา แล้วรู้เข้าใจธรรมกันไม่เพียงพอ ไม่ถูกต้อง สับสน อย่างพรหมวิหารที่ว่ากันวุ่นวายไป และเมื่อเข้าใจผิดพลาด ก็ทำให้เกิดผลร้ายด้วย ฉะนั้น เขามาว่ามาด่านี้ ดีแล้ว ต้องเอาประโยชน์ให้ได้ อย่างที่ว่าแล้วกว่าเขาจะมาด่าเราได้ เขาใช้เวลาและพลังงานสมองไปเยอะเยอะ ทุ่มเวลาทุ่มแรงงานของเราไปมากมาย ถ้าไม่มีใครมาว่า บางทีเราก็ดูตัวเราเองไม่ออก เขาจะว่าถูกว่าผิด อันไหนใช้ประโยชน์ได้ เราก็เอามาใช้ซะ ก็กลายเป็นดีไปหมด

เพราะฉะนั้น ถ้านับถือพระพุทธศาสนาถูกต้องแล้ว หนึ่ง ต้องได้ความจริง สอง ต้องได้ประโยชน์ พอประสบพบเจออะไรอะไร ก็ได้เรียนรู้ แล้วก็ได้สองอย่างที่ว่าแล้วนั่นคือ หนึ่ง ได้ความจริง สอง ถ้าไม่จำเป็นต้องหาความจริง ก็ได้ประโยชน์ มองให้เป็นประโยชน์ให้ได้ ก็เลยไม่เกิดผลเสียอะไรทั้งนั้น ไม่ว่าจะร้ายแค่ไหน ต้องเอาประโยชน์ให้ได้ทุกอย่าง อันนี้เป็นการฝึกตัวเอง

แม้แต่ไปเจอสถานการณ์ร้ายอะไร ก็ต้องฝึกตัวไว้ว่า เราจะมองอย่างไร ให้ได้

ประโยชน์ให้ได้ ให้มันได้สักแห่งหนึ่ง และนี่ก็เป็นการฝึกปัญญา ด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ซึ่งใช้กับงานทุกอย่างได้หมด

ข้างใน ใจก็กว้างใหญ่อย่างพรหม

ข้างนอก ก็สมานทั้งสังคมไว้ในเอกภาพ

แทรกเสียดยาว หันกลับมาที่หลักพรหมวิหาร เมื่อก็ได้บอกว่าพรหมวิหารเป็น หลักธรรมชุดประจำใจ ถ้าจะให้สมบูรณ์และได้ผลจริง ก็ต้องออกสู่ปฏิบัติการ ก็จึง ต้องพูดกันหน่อยในเรื่องชุดปฏิบัติ นั้น

หลักพรหมวิหารนั้นบอกแล้วว่า เป็นจริยะด้านภายในจิตใจ คราวนี้ ก็มีหลักชุด ปฏิบัติการที่จะประกอบและกำกับ *เจตนา* ในการแสดงออกข้างนอก เป็นจริยะทางสังคม เหมือนมาประสานรับช่วงการทำงานต่อออกไปจากจริยะฝ่ายภายในนั้น

(ระวังว่า จริยะที่นี้ มิได้หมายถึง *จริยธรรม* แบบฝรั่งที่เราพูดกันเวลานี้ ซึ่งเป็นเรื่อง ความประพฤติภายนอก และเป็นการปฏิบัติตามกฎกติกาที่เป็นบัญญัติเป็นข้อๆ ไม่อยู่ในระบบความสัมพันธ์)

ชุดปฏิบัติการก็มี ๔ ข้อรับกัน เป็นชุดออกสู่สังคม ไม่ใช่ไปนอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง อย่างเดียว แต่เป็นเมตตาที่ออกสู่ปฏิบัติการ จะออกมาอย่างไร นี่แหละ ที่จริงเราก็ได้ยิน อยู่ แต่เราโยงไม่เห็น ก็จึงมองไม่เห็น

ดูกันแบบตื้นๆ พระพุทธศาสนานี้ สอนหลักธรรมอะไรเป็นพื้นเบื้องต้น ชาวพุทธ นั้น พอเริ่มทำบุญ ก็ทำทานก่อนเลยใช่ไหม ตักบาตรพระแต่เช้า ไปวัดก็ไปถวาย ภัตตาหาร แล้วก็เอาไทยธรรมไปถวาย และที่เดี๋ยวนี้นิยมกันนัก ก็คือถวายสังฆทาน ถวายกันจริงจังมาก

นี่ก็แสดงว่า ชาวพุทธทำดี ไม่ใช่แค่นอนแผ่เมตตาแล้วนะ มีการปฏิบัติออกมา ด้วย คือ *ทาน* การให้ จะเป็นปัญหาที่ในแง่อื่น เช่นว่าเขาไปทางทำทานด้วยหวังผลตอบแทนแก่ตนหรือทำทานเชิงไสยศาสตร์มากขึ้นๆ แทนที่จะทำทานเพื่อเกื้อกูลหนุนกัน ในสังคม (ตรงนี้ ฝรั่งนั้นก็ไม่เห็นเสียอีก)

พุทธศาสนาสอนธรรมข้อเริ่มแรกในภาคปฏิบัติ ก็คือทาน ที่จริงสอนแทบจะก่อน เมตตาด้วยซ้ำไป คือเอาที่ด้านปฏิบัติการก่อน สอนทานให้ให้แก่กัน ตั้งแต่ให้กันใน ครอบครัว ซึ่งที่จริงก็เป็นการประสานกันระหว่างด้านพฤติกรรมกับด้านจิตใจ ให้ทานมา เป็นช่องทางของเมตตาการุณา พร้อมทั้งเป็นเครื่องเพิ่มแรงช่วยพัฒนาเมตตาการุณาใน

จิตใจนั้น แล้วก็ไม่ซีให้วัตถุเท่านั้น แต่มีธรรมชาติ คือการให้ความรู้คำแนะนำสั่งสอนด้วย
ที่นี้ ทานที่เป็นธรรมข้อแรกของภาคปฏิบัติการนี้ ก็อยู่ในชุดที่มาประสานเชื่อมต่อกับ
กับพรหมวิหารนี้แหละ คือมันเป็นฝ่ายปฏิบัติสนองรับช่วงงานให้แก่ชุดพรหมวิหาร ในการ
การช่วยผดุงรักษาสังคมไว้ ให้เกิดความสามัคคี และความมั่นคง คือมาเป็นช่องทางที่
เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาจะออกมาสู่ปฏิบัติการณ์ในสังคม

ที่นี้ก็มาดูว่ามันจะประสานกันออกสู่ปฏิบัติการณ์ได้อย่างไร ก็

๑. ทาน การให้ นั้นแหละ เป็นข้อเริ่มต้น

หนึ่ง ทานด้วยเมตตา คือ ตามปกตินี้เอง เรามีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น เขาก็ไม่ได้
ได้เดือดร้อนมีทุกข์อะไร ลูกก็ไม่ได้เป็นทุกข์อะไร หรือ เพื่อนก็ไม่ได้เป็นทุกข์อะไร แต่บาง
ครั้ง เราก็ให้ด้วยความรัก ด้วยปรารถนาดี ด้วยไม่ตรีจิต ให้ของเล็กๆ น้อยๆ แสดงน้ำใจ
อย่างนี้ก็เรียกว่า ให้ทานด้วยเมตตา นี่คือเมตตาออกมาออกที่ทานแล้ว

สอง ทานด้วยกรุณา คือ ยามที่คนประสบภัยอันตราย เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม อดค
ภัย หรือเกิดอุบัติเหตุอะไรขึ้นมาก็แล้วแต่ แล้วคนเดือดร้อน ตอนนีทานที่ให้การช่วยเหลือ
ทั้งหลาย จะเป็นเงินทอง ของใช้ อะไรต่างๆ ก็เป็นการให้ด้วยกรุณา แสดงว่า กรุณา
ออกมาออกที่ทานแล้ว

สาม ทานด้วยมุทิตา คือ บางทีบางคนได้ทำสิ่งที่ดีงาม ทำการสร้างสรรค์ที่เป็น
ประโยชน์แก่สังคม ประสบความสำเร็จในการกระทำนั้น เราก็ดีใจด้วย แล้วก็ส่งเสริม
สนับสนุนด้วยทาน ถ้าเขาขาดเงิน เราก็เอาเงินไปช่วย ส่งเสริมอุดหนุนให้เขามีกำลังทำ
การสร้างสรรค์ที่ดีนั้นต่อไปได้ หรือยิ่งขึ้นไป นี่ก็ให้ทานด้วยมุทิตา

นี้ก็รับกันแล้ว พรหมวิหารในใจ ออกสู่ปฏิบัติการณ์ข้อที่หนึ่ง เรียกว่าทาน

๒. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก ในข้อหนึ่งที่ผ่านมาแล้ว เมตตา กรุณา มุทิตา แสดง
ออกที่พฤติกรรมในการให้ ในข้อที่สองนี้ เมตตา กรุณา มุทิตา นั้นแหละ ก็มาแสดงออกที่
พฤติกรรมในการพูดจา เรียกว่า ปิยวาจา คือ พูดดี พูดน่ารัก พูดคำสุภาพอ่อนโยน พูด
ด้วยน้ำใจรัก หรือพูดจามีน้ำใจ นั่นเอง แยกเป็น

หนึ่ง ปิยวาจาด้วยเมตตา คือ ในยามปกติ ก็พูดจาอย่างเป็นมิตร มีน้ำใจไมตรี
พูดคำสุภาพไพเราะ มีวาจน่ารัก ตั้งแต่พูดกับลูก กับพ่อแม่ พี่น้องในครอบครัว เป็นต้น
ไป แล้วก็เพื่อน ญาติมิตร และทุกคนในสังคม

สอง ปิยวาจาด้วยกรุณา คือ ยามเขาทุกข์มีความเดือดร้อน ก็พูดจาปลอบโยน ให้
กำลังใจ ให้คำแนะนำ ช่วยให้คำปรึกษาในการแก้ปัญหา ก็เป็นวาจามีน้ำใจด้วยกรุณา

สาม ปิยวาจาด้วยมุทิตา คือ ยามเขาทำดีงามประสบความสำเร็จ ก็มุทิตาด้วยคำพูด ไปแสดงความยินดีด้วย พุดสนับสนุน อาจะบอกกล่าวแก่ผู้คนที่ทั้งหลาย เพื่อช่วยกันส่งเสริมยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นวาจาส่งเสริม ปิยวาจาก็ทำได้ทั้งด้วย เมตตา กรุณา และมุทิตา

๓. อັถถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ การแสดงออกของเมตตา กรุณา มุทิตา ทางที่สาม ก็มาออกที่เร็วแรงกำลังความสามารถต่างๆ ที่จะเอามาใช้ในการเกื้อกูลกัน และช่วยเหลือสังคม คือ

หนึ่ง อັถถจริยาด้วยเมตตา คือ ในยามปกติ เราก็มีเร็วแรงกำลังมีกิจหน้าที่ที่ต้องทำกันทุกคน ก็แค่แสดงน้ำใจต่อกัน เช่น เขามาหา เราก็ต้อนรับด้วยไมตรี เอาเก้าอี้มาให้หนึ่ง เอาน้ำมาให้ เป็นต้น

สอง อັถถจริยาด้วยกรุณา คือ ในยามที่เขาทุกข์ยากเดือดร้อน เช่น เขาตกน้ำ เรามีกำลังดีว่ายน้ำแข็ง เราก็กระโดดลงไปช่วย หรือไปช่วยพาคนที่ติดในไฟไหม้ออกมา เป็นต้น

สาม อັถถจริยาด้วยมุทิตา คือ ในยามที่เขาทำความดีกัน เราก็ไปช่วยไปร่วมทำประโยชน์ด้วยเร็วแรงกำลังความถนัดความสามารถอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างสมัยก่อนเวลาวัดมีงาน ญาติโยมก็มาช่วยกันจัดเตรียมงาน มาสร้างโรง สร้างเต็นท์ จัดบริเวณพิธี ถึงสงกรานต์ก็ขนทรายเข้าวัด ฯลฯ รวมความว่า คนเขาทำความดีงามทำประโยชน์ มีกิจกรรมส่งเสริมอะไร เราก็เอาเร็วแรงกำลังของเราไปช่วย จะเป็นกำลังกาย เร็วแรงปัญญา เร็วแรงความสามารถอะไรมี ก็เอามาช่วยกัน

รวมทั้งหมดที่ว่ามา ทานด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา ปิยวาจาด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา อັถถจริยาด้วยเมตตา ด้วยกรุณา ด้วยมุทิตา คือ ๓ x ๓ รวมเป็น ๙ สถานการณ์

เสร็จแล้วก็คุมทำอีกที เมื่อกี้ ในชุดพรหมวิหารนั้นคุมทำด้วยอุเบกขา คราวนี้ในชุดสี่ของภาคปฏิบัติการ ที่คู่กับพรหมวิหาร ก็มีตัวคุมทำเป็น ข้อที่ ๔ คือ

๔. สมนัตตตา มีต้นเสมอสมาน ข้อสมานตัดตานี้ แปลตรงๆว่า ความมีต้นเสมอ สมัยนี้เรียกว่า ความเสมอภาค คือมีต้นเสมอเท่าเทียมกัน ข้อนี้เป็นที่รวม แต่เน้นการแสดงออกของอุเบกขา มุ่งความเป็นธรรม

สมานัตตตา คือ ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน และเสมอภาคต่อทุกคนนี้ มีความต่างจากสามข้อแรกที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ จะเห็นว่า ในสามข้อแรกนั้น ยังเป็นการกระทำต่อกันก็ได้ เช่น ทาน เราอาจจะไปจากที่หนึ่ง เขาอยู่ที่อื่น เราก็ไปให้ ก็เป็น

การทำต่อกัน ปียวาจา ก็ไปพูดต่อกัน อุตถจริยา ก็ไปช่วยเหลือ ไปให้กำลังแก่เขา แต่พอถึงสมานัตตตานี้ ก็เข้าร่วม หรืออยู่ร่วมด้วย เข้าถึงกัน เข้าคลุกเลย เป็นตัวที่ช่วยให้มั่นใจยิ่งขึ้นว่าจะทำให้สังคมเกิดความสามัคคี มีเอกภาพ

ที่ว่ามีตนเสมอนี้ เสมออย่างไรบ้าง ง่ายๆ ก็ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักไม่ผลักที่ชัง ก็มีความเป็นธรรม นี่คือหลักความยุติธรรม มีตนเสมอเหมือนกัน เสมอต่อทุกคน เป็นตัวรักษาความเป็นธรรม

อุเบกขาก็มาบรรจบกันตรงนี้ กับสมานัตตตา ตัวสุดท้ายในชุดแรก กับตัวสุดท้ายในชุดที่สอง เป็นตัวคู่ที่จะรักษาธรรม คุมหมดเลย

ความเสมอภาคที่แท้ มากับความเป็นธรรม ที่สร้างสามัคคี มิใช่มีไว้เพื่อให้แก่งแย่งความเป็นธรรม

ยังมีความหมายของสมานัตตตา อีกแง่หนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายหลักเลย ท่านเน้นไว้โดยใช้คำบาลีว่า “สมานสุขทุกขตา” แปลว่า มีสุข ทุกข์เสมอกัน หมายความว่า เธอสุข ฉันก็สุขด้วย เธอทุกข์ ฉันก็ไม่ทิ่ง ทั้งร่วมความสุขความเจริญ และร่วมเผชิญร่วมแก้ปัญหา หรือว่า ทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย สุข ก็สุขด้วย ภาษาไทยเรียกว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์” แง่นี้เป็นลักษณะสำคัญของสมานัตตตา ที่จะทำให้นักบุญอยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อเราอยู่ร่วมสังคมเดียวกับเขา ก็ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน โดยมีความหมายครบมาทุกแง่ตั้งแต่สามข้อแรก ความเสมอภาคจึงจะสมบูรณ์

แล้วก็ไม่ใช่เสมอภาคกันเฉยๆ ยังช่วยเหลือดูแลกันด้วย ทาน ปียวาจา และอุตถจริยา ครบทุกด้าน ทุกสถานการณ์

แล้วก็ไม่ใช่มีเพียงแค่การแสดงออกภายนอก แต่การแสดงออกนั้นมาจากใจจริง โดยมีคุณธรรมในใจเป็นฐานที่มาอีกด้วย ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

เวลานี้ แม้แต่ความเสมอภาค ก็ตรงข้ามกับความเสมอภาคที่พระสอน คือไม่เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน แต่เป็นความเสมอภาคที่เน้นในด้านเศรษฐกิจ ที่ทำให้ใจโน้มไปในทางแก่งแย่ง แบ่งแยก ที่คอยเพ่งคอยจ้องกันว่า เอ๊ะ... ฉันได้เท่าเธอหรือเปล่า พวกนั้น ตาคนโน้นได้ ๕๐๐ แล้วเราละ ได้ ๕๐๐ หรือเปล่า จะเห็นชัดว่า ความเสมอภาคของคนปัจจุบัน มักมองกันที่เรื่องลาภผลเงินทองและประโยชน์ส่วนตัว แล้วก็โน้มไปทางแบ่งแยก และแก่งแย่ง ขอให้สังเกตดูเถิด สังคมปัจจุบันเป็นอย่างนั้นจริงไหม ถ้าจริง ก็แน่นอนว่าจะขาดสามัคคี และยุ่งไม่หยุด

ส่วนความเสมอภาคของพระนี้ เน้นในแง่ สมาน ขอให้โยมแยกศัพท์ดูเกิด “สมานัตตตา” ก็คือ สมานัตตตา มาจาก สมาน+ัตต+ตา (ตา=ภาวะ, ัตต=ัตตตา คือ ตน) แปลว่า ความมีตนที่สมาน คือเสมอ

ในภาษาบาลี “สมาน” แปลว่า เสมอ นำแปลกที่คำว่า สมาน ที่หมายความว่า เสมอนี้ เมื่อเข้ามาสู่ภาษาไทยแล้ว ได้มีความหมายค่อนข้างจะเปลี่ยนไป กลายเป็นเชื่อมประสาน เข้ากันสนิท (พจนานุกรมไทย ถึงกับถือว่า สมานของไทย กับสมานของบาลี เป็นต่างคำกัน) ซึ่งก็มองเห็นความสับสนนี้ เพราะว่า “สมาน” คือเสมอ ในภาษาบาลีนั้น ชัดอยู่แล้วว่าเน้นแง่ประสาน ดังในคำว่า “สมานสุขทุกขตา” ที่ว่ามีสุขและทุกข์เสมอกัน หรือเสมอกันในสุขและทุกข์ ก็คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ไปๆ มาๆ “สมาน” ของบาลี เลยแปลว่า “เท่า, เท่ากัน” ก็ได้ “ร่วม, ร่วมกัน” ก็ได้

ของพระ มีสุขทุกข์ “เท่ากัน” คือร่วมกัน แต่ของไทยปัจจุบัน จะเอาเงิน “เท่ากัน” คือแย่งกัน

นี่แหละ ความเสมอภาคที่แท้ ต้องเป็นอย่างที่พระสอน คือเป็น สมานัตตตา ที่มีตนเสมอสมาน เท่ากัน คือร่วมกัน สังคมจึงจะอยู่ได้ เวลานี้ สังคมของเราจะเอาแต่เสมอแบบแย่งกัน คอยเพ่งจ้องกัน จะแก่งแย่ง จะแบ่งแยก ก็เลยกลายเป็นว่า ความเสมอภาคที่เป็นหลักการใหญ่อย่างหนึ่งของประชาธิปไตย กลายมาเป็นเหตุให้คนแบ่งแยกแตกกัน แทนที่จะทำให้เกิดความสามัคคี เพราะฉะนั้นจึงต้องบอกว่าผิดหมดแล้ว สังคมเดินทางผิดพลาด ความเสมอภาคหรือสมภาพถูกนำมาใช้ในทางที่ผิด

ที่จริงนั้น หลักการของประชาธิปไตยเองแต่เดิมของเขา คือของพวกต้นคิดในเมืองฝรั่ง ตั้งแต่ปฏิวัติฝรั่งเศส (ค.ศ.1789) ก็เป็นชุดที่ต้องบูรณาการ และหลักของเขาก็ถูกต้อง ดูสอดคล้องกันดี

หลักการของประชาธิปไตยที่ฝรั่งวางไว้ ซึ่งต้องให้ครบชุดของเขา มีอะไรบ้างว่าไปตามที่เขาใช้ในภาษาอังกฤษ ก็มี Equality (ความเสมอภาค หรือสมภาพ) Liberty (เสรีภาพ) แล้วอีกตัวหนึ่งคือ Fraternity (ภราดรภาพ)

Fraternity ที่แปลว่า ภราดรภาพ คือความเป็นพี่เป็นน้องกันนี้ เป็นข้อที่ ๓ อยู่ในชุดหลักการของประชาธิปไตย ๓ ประการ มาแต่เดิม แต่เวลานี้ สังคมประชาธิปไตยเหมือนกับว่าจะเหลือหลักการแค่ ๒ ข้อ คือ หนึ่ง เสรีภาพ สอง ความเสมอภาค

ข้อ Liberty นี้เน้นกันเหลือเกิน บอกว่าต้องมีเสรีภาพ แต่ความหมายที่แท้จริงอย่างไร ไม่ค่อยสนใจที่จะรู้ ได้แต่นึกเอาตามที่ชอบใจ จนกลายเป็นทำนองว่า เสรีภาพคือ

อะไร? อ้อ... ทำได้ตามใจคือไทยแท้ เสรีภาพก็คือเอาได้ตามชอบใจ แล้วก็อ้างสิทธิกัน
นัก ชักเย่อกันอยู่ที่สิทธิกับเสรีภาพ

Equality ความเสมอภาค ก็มุ่งเพื่อจะมาแก่งแย่งกันในทางเศรษฐกิจ ว่าเราได้อะไร
เท่ากับเขาไหม

ส่วน Fraternity ภราดรภาพ คือความเป็นพี่เป็นน้อง หายไปเลยแทบไม่พูดถึงกัน
แล้ว นี่แหละประชาธิปไตย แค่หลักการใหญ่ ๓ ข้อ ก็ยังรักษาเอาไว้ไม่ได้ บุรณาการไม่
ได้ ก็แยกส่วนกันไป

ที่จริงนั้น หลักการใหญ่ ๓ ข้อ ของเขา ก็เข้ากันดีกับหลักพุทธศาสนา แต่ของพระ
พุทธศาสนา ท่านเน้นตัวสมานัตตตา เอาความเสมอภาคเป็นจุดรวม และเป็นตัวดูลที่
คุมได้ทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม มันเป็นความเสมอภาคแบบสมานอย่างที่ได้พูดมา แล้ว
ยังลงลึกเข้าไปในจิตใจ โดยมีอุเบกขามาเป็นฐานของสมานัตตตา ทำให้มีความเท่า
เทียมกัน และมีความเป็นธรรม ในภาวะแห่งสามัคคี แล้วสังคมก็จะเข้มแข็งมั่นคงมีเอก
ภาพแท้จริง

หลัก ๔ ประการ ที่เป็นภาคปฏิบัติของพรหมวิหาร ๔ นั้น มีชื่อรวมว่า **สังคหัตถุ**
คือหลักการสังเคราะห์ หรือสังเคราะห์ ซึ่งแปลว่า จับมารวมกัน คือมาจากคำว่า
“สังคหะ” (สัง=รวมเข้าด้วยกัน + คหะ=ถือ, จับ) แปลว่า จับมารวมเข้าด้วยกัน จับ
อะไร?

ก็จับใจคนมารวมกัน หรือจับตัวคนมารวมกัน เพื่อให้สังคมอยู่ได้ คือ ทำให้
สังคมรวมกันได้ มั่นคง เป็นปึกแผ่น มีความสามัคคี เกิดมีเอกภาพ จึงเรียกว่า สังคห
วัตถุ ก็คือหลักยึดเหนี่ยวสังคมนั่นเอง

ก็เป็นอันว่า ชุด **พรหมวิหาร ๔** กับ **สังคหัตถุ ๔** นี้ ต่อเนื่องกัน ออกจากใจ สู่อ
ปฏิบัติการณ์ในสังคม

ข้างใน มีใจเที่ยงตรงต่อธรรม

ข้างนอก มีความเป็นธรรมเสมอกันต่อทุกคน

ทีนี้ กลับมาสู่ตัวสรุปคุมท้ายอีกทีที่ว่า ถ้าไม่มีความเป็นธรรมเสียอย่างเดียว แม้
แต่มีเมตตามากมาย มันก็กลายเป็นความลำเอียง ก็เสียเลย รักษาสังคมไว้ไม่ได้ เมตตา
เป็นต้นจึงไม่ใช่เป็นหลักประกันเพียงพอที่จะดำรงสังคมไว้ได้ อุเบกขาจึงเป็นหลักสำคัญ
ที่สุด แต่อุเบกขาที่ว่่านั้นหมายถึงอุเบกขาที่มากับปัญญา อย่างที่ว่าต้องครบชุด

เป็นอันว่า ต้องมีทั้ง ๔ ข้อ คือ *เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา* แล้วก็มาออกสู่การปฏิบัติ หรือปฏิบัติการ ด้วย *ทาน* การให้วัตถุสิ่งของ เงินทองเป็นต้น แล้วก็ *ปิยวาจา* ช่วยด้วยถ้อยคำที่มีน้ำใจ ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ พุดส่งเสริม *อภัยจริยา* ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ด้วยเรี่ยวแรงกำลังร่างกาย กำลังสติปัญญา กำลังความรู้ กำลังความสามารถ ปฏิบัติจัดการให้สำเร็จ แล้วก็ *สมานัตตตา* ความมีตนเสมอสมาน โดยมีความเสมอภาคที่ตั้งธรรมเป็นมาตรฐาน ให้โยงยืนอยู่กับธรรม คือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ประสานสอดคล้องกับด้านจิตใจ ซึ่งลงตัวกับธรรม ที่ *อุเบกขา* อันเกิดขึ้นมาจากปัญญาที่เข้าถึงธรรม แล้วอุเบกขานั้นก็ออกมาสู่ปฏิบัติการในสังคม เป็นสมานัตตตา

ด้วยสมานัตตตานี้ ผู้พิพากษาก็มีความเสมอภาค มีตนเสมอ เท่าเทียมกัน ทั้งต่อโจทก์ ทั้งต่อจำเลย ไม่ลำเอียง แล้วก็เอาธรรม เอาความจริง เอาความถูกต้อง ที่ปัญญา รู้ชัดแจ่มแจ้ง เป็นตัวตัดสิน

แต่ทั้งนี้ ธรรมที่จะออกมาสู่ปฏิบัติการในการชี้ขาดตัดสินนั้น จะจริงแท้เท่าไร ก็ได้เท่าที่ปัญญา รู้ เพราะฉะนั้น ปัญญา ก็ต้องแน่ชัดจริงๆ เป็นระบบสัมพันธ์ที่โยงกันไปหมด ซึ่งในที่สุดก็ขึ้นต่อปัญญาที่จะมานำทางชี้ช่องให้แก่เจตนา

เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนาปัญญาอยู่ตลอดเวลา ท่านจึงให้ *ไม่ประมาทในการศึกษา* ก็เพื่อจะได้มั่นใจที่สุดว่าปัญญาจะนำเข้าถึงความจริงความถูกต้อง คือถึงธรรมแน่แท้ และในที่สุดก็มาถึงจุดที่ว่าเจตนา จะเข้ามาประสานกับปัญญา เพื่อเลือกที่จะชี้ขาดตัดสินอย่างใสสะอาด ตามที่ปัญญาอันใสสว่างบอกให้ นั่นอีกที

เมื่ออุเบกขามากำกับเจตนา ก็ตั้งใจเป็นกลาง ไม่เอียงข้าง ไม่ตกเป็นฝ่าย แต่อยู่กับธรรมและมุ่งสู่ความเป็นธรรม หรือมุ่งที่จะรักษาธรรม ได้แค่นี้ ก็พอจะมั่นใจได้แล้วว่าการพิจารณาวินิจฉัยจะเป็นไปอย่างถูกต้องชอบธรรม หรือเที่ยงธรรม แต่กระนั้น ท่านก็ยังให้หลักที่จะเสริมสำหรับเจตนาให้แน่นแฟ้นขึ้นอีก โดยเพิ่มตัวกันเอียงกันเฉเข้ามา กำกับเจตนาเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง

ตัวกำกับเจตนาที่เข้ามาเสริม เป็นตัวกันให้มันอีกชั้นหนึ่งนี้ ได้แก่การรักษาเจตนาไม่ให้ตกไปใน *อคติ* (ฐานะอันไม่พึงถึง, ทางความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, ความลำเอียง) ๔ ประการ คือ

๑. *ฉันทาคติ* ลำเอียงเพราะรัก
๒. *โทศาคติ* ลำเอียงเพราะชัง
๓. *โมหาคติ* ลำเอียงเพราะเขลา
๔. *ภยาคติ* ลำเอียงเพราะกลัว

มีธรรมที่กำกับให้ทำหน้าที่เที่ยงตรง ก็ดียิ่ง

แต่มีธรรมที่ทำให้เข้มแข็งและเป็นสุขในการทำหน้าที่ด้วย จะดีเยี่ยม

เมื่อมีอุเบกขาขึ้นเป็นหลัก และมีความไม่ยอมต่ออคติทั้งสี่ มาช่วยกำกับ ก็น่าจะเป็นเพียงพอแล้วสำหรับด้านเจตนา ที่จะออกไปทำหน้าที่ได้อย่างดีที่สุดในแต่ละวัน แต่ก็เป็นไปได้ที่จะเป็นการปฏิบัติหน้าที่อย่างแห้งแล้ง แลบางบางครั้งอาจจะเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น มีความเบื่อหน่ายท้อแท้ ขึ้นก็ได้

ดังนั้น นอกจากมีธรรมที่ช่วยในด้านการออกปฏิบัติหน้าที่แล้ว ก็ควรมีธรรมบางอย่างไว้บำรุงหล่อเลี้ยงในตัวของผู้ปฏิบัติหน้าที่นั่นเองด้วย เพื่อให้เกิดมีกำลังความเข้มแข็งความกล้าสามารถและความสุขสดชื่นเบิกบานใจในการทำหน้าที่ ซึ่งในที่นี้ ขอพูดถึงสักชุดหนึ่ง

ธรรมชุดนี้ ไม่เพียงหล่อเลี้ยงด้านเจตนาเท่านั้น แต่ส่งผลต่อเนื่องไปช่วยในการพัฒนาของปัญญาด้วย

ข้อแรกคือ *ศรัทธา* ผู้พิพากษาต้องมีความเชื่อมั่นในหลักการแห่งความยุติธรรม เห็นตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของความเป็นธรรม ทั้งต่อชีวิตและสังคม มีความซาบซึ้งเลื่อมใสในกระบวนการยุติธรรม เชื่อมมั่นว่าชีวิตและสังคมจะดีและจะดำรงอยู่ได้ จำเป็นต้องรักษาธรรมไว้ให้ชัดเจนมั่นคง และมีความปรารถนาอย่างจริงจังหรือแรงกล้าที่จะทำให้ความถูกต้องชอบธรรมปรากฏเป็นจริงขึ้นให้จงได้

ถ้าผู้พิพากษามีศรัทธาแล้ว นอกจากจะมีกำลังความเข้มแข็งเอาจริงเอาจังในการทำหน้าที่ให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมายของกระบวนการยุติธรรมแล้ว ก็จะมีความสุขสดชื่นเบิกบานด้วย และมีใช้จะสุขในการทำงานเท่านั้น แต่จะมีความสุขในการดำเนินชีวิตของตุลาการด้วย

อีกทั้งเมื่อมีความเลื่อมใสใจมุ่งที่จะให้ถึงจุดหมายนั้น ก็จะทำให้เจตนาของตนในการตั้งใจไตร่ตรองพิจารณาศึกษาเรื่องราวทุกอย่างที่เกี่ยวข้องซึ่งจะช่วยให้ก้าวไปสู่จุดหมายนั้น จึงทำให้ปัญญาพัฒนาเพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้นด้วย

ข้อที่ ๒ คือความเพียรพยายาม ที่ทางพระเรียกว่า *วิริยะ* เมื่อมีศรัทธาเป็นแรงส่งให้มุ่งสู่จุดหมายแล้ว เกิดความเข้มแข็งมีกำลังขึ้นมา ก็เพียรพยายามทำการให้ก้าวหน้าไป ไม่ระย่อท้อถอย ศรัทธาเป็นตัวกระตุ้นให้เพียรพยายาม และเมื่อเพียรพยายามก้าวหน้าไป เห็นคุณค่าเห็นประโยชน์ของสิ่งที่ทำ ศรัทธาก็ยิ่งเข้มแข็งแรงกล้ามากขึ้น ศรัทธากับความเพียรก็หนุนซึ่งกันและกัน

ในเวลาเดียวกันนั้น ก็ต้องมีสติ ไว้คอยตรวจตราและควบคุม ให้พอดี ให้อยู่กับหลัก ให้อยู่ในทาง ให้ไม่พลาด ให้ไม่ถลำล้ำเลย แม้แต่ศรัทธา และความเพียร ที่ว่าดียิ่งนั้น ถ้าแรงนัก ไม่รู้จักใช้สติคุม ก็อาจจะทำให้ดวงสรูปบ้าง เริงรัดเกินไป หรือแม้แต่ผลิผลามพรวดพราด พลุ่พล่าน ขาดความรอบคอบ จึงต้องมีสติไว้ตรวจและคุมโดยตลอด

สติที่คุมตั้งตรึงจิตไว้ได้นั้น ก็จะโยงจิตไปสู่ข้อที่ ๔ คือ **สมาธิ** ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว และสมาธินี้จะดูแลความเพียรไว้ ไม่ให้เอาแต่แรงก้าวไปๆ จนบางที่ก้าวรุ่มพลุ่พล่าน แต่ให้ทำการด้วยจิตใจที่สงบและหนักแน่นมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ออกแวก เรียกว่าก้าวไปอย่างเรียบสงบหนักแน่น

การทำงานของสี่ข้อที่ว่ามานั้น จะเป็นไปด้วยดี ต้องอาศัย**ปัญญา**ทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อสี่ข้อนั้นมา ก็เรียกร้องให้ปัญญาต้องมาทำงานด้วย เช่นว่า ที่จะก้าวไปนั้น จะไปได้ได้อย่างไร จะใช้วิธีการใด เมื่อก้าวไปขั้นนั้นแล้ว จะต้องต่อต้องผ่านไปยังขั้นไหนต่อไป ตั้งต้นแต่มาพิสูจน์ความเชื่อของศรัทธา ตลอดจนถึงบอกว่าจุดหมายที่มุ่งไปจะสำเร็จได้อย่างไร

เมื่อเป็นอย่างนี้ สี่ข้อแรกก็ช่วยให้ปัญญาพัฒนาตัวมันเองด้วย โดยเฉพาะสมาธิ คือภาวะจิตที่ใส สงบ อยู่ตัว ไม่มีอะไรรบกวนนั้น เอื้อต่อการเกิดขึ้น การทำงาน การเจริญของงามของปัญญา และการใช้ปัญญาอย่างเต็มประสิทธิภาพของมัน

คุณสมบัติ ๕ ข้อ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา นี้ มีชื่อว่าเป็นพละ ๕ คือเป็นกำลังทำให้เข้มแข็งยืนหยัดอยู่ได้ในภารกิจโดยไม่ย่อระย่อห่อเหี่ยว และเรียกว่าเป็นอินทรีย์ ๕ คือเป็นตัวทำการให้เกิดสมรรถภาพที่จะปฏิบัติงานได้บรรลุผลสำเร็จ

ขออย่าว่า ด้านหนึ่ง ผู้พิพากษามีอุเบกขาพร้อมด้วยความไว้นอกคติมากำกับเจตนา ให้ออกปฏิบัติการทำหน้าที่ถูกต้องเที่ยงตรง และอีกด้านหนึ่ง ผู้พิพากษามีพละ ๕ ที่เป็นอินทรีย์ด้วยนี้ ไว้บำรุงหล่อเลี้ยงตัวให้มีกำลังเข้มแข็งมีสมรรถภาพและมีความสุข ทั้งในการทำหน้าที่และในการดำรงอยู่ในสถานะของตนที่เป็นตุลาการนั้น

รวมความว่า ธรรมะสำหรับผู้พิพากษา ก็คือธรรมะอันเดียวกับที่รักษาชีวิตและสังคมมนุษย์ ที่ต้องใช้สำหรับทุกคนนั่นเอง แต่ผู้พิพากษาเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ เพราะถือว่าผู้พิพากษาเป็น**ตุลา** คือเป็นตราของสังคม

ในการที่จะรักษาสังคมไว้นั้น ท่านผู้พิพากษาเป็นแบบอย่างในขั้นปฏิบัติการเลย ที่เดียวว่า เราจะต้องรักษาสังคมให้อยู่ดี มีความสุข ความเจริญ โดยเฉพาะมีความมั่นคงอยู่ได้ ด้วยความเป็นธรรม ที่ตั้งอยู่บนฐานของจิตใจที่มีพรหมวิหาร ๔ ประการ อันมี

อุเบกขาลงไปอยู่ในธรรม ที่ปัญญาบอกให้ แล้วก็ออกสู่ปฏิบัติการด้วยสมานัตตาซึ่งเป็น ที่แสดงออกของอุเบกขา แล้วก็มั่นใจแน่ว่าแนบสนิทอยู่กับธรรม

ตอนนี้จะต้องมีสติมาช่วยด้วย เพื่อเตือนให้ตระหนกอยู่เสมอ ที่จะให้ปัญญาทำงานเต็มที่ ให้เจตนาต้องใสสะอาดดีแน่นอน สติจะคอยเตือนให้เราไม่เผลอไม่พลั้งพลาดว่า หนึ่ง เราใช้ปัญญาเต็มที่ ถามตัวเองว่าปัญญาของเรารู้ความจริงถึงที่สุดไหม ถ้ายังไม่รู้ความจริงถึงที่สุด ยังไม่ชัด อย่าหยุดนะ สืบค้นหาความจริงจนถึงที่สุด และสอง สติก็เตือนเจตนาว่า เรามีเจตนาใสสะอาดดีแน่ไหม เจตนาของเราบริสุทธิ์ยุติธรรม มีความปรารถนาดีต่อชีวิตมนุษย์ มีความปรารถนาดีต่อสังคม แน่แน่นอนไหม เจตนาต้องการรักษาธรรมไว้อย่างแน่นอนไหม

สติเตือนทั้งปัญญาและเจตนา ให้เคลื่อนไปในทางที่จะพัฒนาให้เต็มที่ ให้สมบูรณ์ที่สุด แล้วการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาก็จะเป็นแบบอย่าง สมเป็นตุลาอย่างแน่นอน

ก็เป็นอันว่า ธรรมทุกอย่างนั้นแหละ จำเป็นสำหรับผู้พิพากษา ในฐานะที่ท่านเป็นตุลา คือเป็นตราของสังคม เป็นแบบอย่างในการรักษาธรรมไว้ให้แก่สังคม

พูดกับผู้พิพากษา ก็โยงมาที่ตุลาการ แล้วก็ทำให้แยกศัพท์ออกไป ซึ่งมีคำหลักคือ “ตุลา” แล้วเลยต่อไป ก็มีคำแปลว่า “ตรา” อันเป็นชื่อที่นำศึกษา

บทสรุป

ตีความหมายของ “ตุลาการ”

ส่องถึงงานสำคัญของผู้พิพากษา

ถึงตรงนี้ ก็เห็นว่า น่าจะมองฐานะและภารกิจของผู้พิพากษา ในฐานะเป็นตุลาการ ในแง่ความหมายของถ้อยคำ ที่โยงไปถึงธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ ในที่นี้ ขอกล่าวไว้ ๔ ความหมาย

๑) “ตุลา” แปลว่า เทียงตรง คงที่ เท่ากัน สม่่าเสมอ ความหมายนี้ ในพระไตรปิฎก ท่านใช้อธิบายการบำเพ็ญอุเบกขาบารมีของพระพุทธเจ้าว่า พระโพธิสัตว์ถืออุเบกขา ดำรงอยู่ในธรรม โดยมีความสม่่าเสมอคงที่ เป็นอย่างเดียวกัน ไม่เอนเอียงไหวโอนขึ้นๆ ลงๆ ไปด้วยกับความชอบใจหรือขัดใจ ใครจะนอนบนบเคราพไหวหรือใครจะด่าว่าหยามเหยียด ใครจะบำเรอสุขหรือใครจะก่อทุกข์ให้ เหมือนดั่งผืนแผ่นดิน ซึ่งไม่ว่าใครจะใส่ฝงของดีมีค่าของสะอาดหรือใครจะเทราดสาดของสกปรกลงไป ก็คงที่สม่่าเสมอทั้งหมด (เช่น ขุ.พุทธ.๓๓/๑๘๒/๔๓๒; ขุ.จริยา.๓๓/๒๔๓/๕๓๔) ทั้งเป็นกลาง และเป็นเกณฑ์ คือ ทั้งไม่เอนเอียง ไม่ตกเป็นฝ่ายใด ไม่เข้าใครออกใคร และถือธรรมดำรงธรรมมีธรรมเป็นมาตรฐานที่จะยึดเป็นแบบหรือใช้ตัดสิน ความหมายนี้ จะเห็นว่าตรงกับเรื่องอุเบกขาที่ย้ำมามากแล้วข้างต้น

๒) “ตุลา” แปลว่า ตราซ่ง ตราชู้ คั่นซ่ง ในแง่นี้ งานของผู้พิพากษาคือการเป็นเครื่องวัด เป็นเกณฑ์วัด หรือเป็นมาตรฐานที่ตัดสินความถูกต้อง, หรือเป็นเหมือนผู้ถือ ผู้ยก ผู้ชูคั่นซ่ง (ภาษาบาลีใช้คำว่า “ตุลาธาร” คือผู้ทรงไว้ซึ่งตุลา) ซึ่งทำหน้าที่ซึ่งวัด เบื้องแรก ย่อมรู้ความยิงหรือหย่อน ขาดหรือเกิน ถูกหรือผิด แล้วก็ต้องประคองธำรงรักษาให้ ตราซ่งเสมอกัน เท่ากัน ให้คั่นซ่งเที่ยง ตรงแนว เสมอกันเป็นนิิตย์

๓) “ตุลา” ที่แปลว่า ตราชู้ นี้ ในพระไตรปิฎกบางแห่ง หมายถึงบุคคลที่เป็นตัวแบบ เป็นเกณฑ์วัด หรือเป็นมาตรฐาน (ในข้อก่อนหมายถึงงาน ข้อนี้หมายถึงบุคคล) เช่น

พระพุทธรูปเจ้าตรีศกถึงพระสาวกในพุทธบริษัททั้ง ๔ (เช่น อภ.จตุกก.๒๑/๑๗๖/๒๒๒) เริ่มด้วย บรรดาภิกษุสาวก ว่ามีพระสาวกสิบตรี และพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้นลา ส่วนในหมู่ ภิกษุณีสาวก ก็มี พระเขมา และพระอุบลวรรณา เป็นต้นลา แล้วในหมู่อุบาสกสาวก ก็มี ตุลา ๒ คน (จิตตะคฤหบดี และหัตถกาฬวะ) เช่นเดียวกับในหมู่อุบาสิกาสาวก ก็มี อุบาสิกา ๒ คน เป็นต้นลา (นางชชชุตตรา และเวฬุภัณฑกีนันทมารดา)

ตามความหมายนี้ ผู้พิพากษา ในฐานะตุลาการ เป็นต้นลา คือเป็นตราฐ เป็นตัวแบบ เป็นมาตรฐานซึ่งตั้งไว้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ที่คนทั้งหลายจะพึงพัฒนาตนหรือประพฤติปฏิบัติตัวให้เสมอเหมือน คือมีธรรมเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น จะเรียกว่าเป็นยอดสุดของสังคม ก็ได้

๔) “ตุลา” นั้นแล ได้มาเป็น “ตุลาการ” ซึ่งแยกศัพท์ได้ ๒ อย่าง คือ เป็น ตุลา+อาการ หรือ ตุลา+การ

อย่างแรก ตุลา+อาการ แปลว่า ผู้มีอาการดังตุลา หมายความว่า มีความประพฤติ มีการปฏิบัติตัว หรือดำเนินงานทำกิจการเหมือนเป็นตุลา ในความหมายอย่างนี้กล่าว แล้ว คือ เหมือนเป็นตราฐ ตราซึ่งที่รักษา ตัดสิน และบอกแจ้งความถูกต้องเที่ยงตรง

อย่างที่สอง ตุลา+การ แปลว่า ผู้ทำตุลา (ผู้ทำตุล) หรือผู้สร้างตุลา (ผู้สร้างตุล) หมายความว่า เป็นผู้ทำให้เกิดความเท่ากัน เสมอกัน ความลงตัว ความพอดี ความสมดุล หรือ ดุลยภาพ ซึ่งในที่นี้มุ่งไปที่ความยุติธรรม

อย่างไรก็ดี ตุลา หรือ ตุล นี้ มีความหมายกว้างออกไปอีก คือ ธรรมนั้น ไม่ว่าจะ เป็น ความยุติธรรม ความเป็นธรรม ความถูกต้องชอบธรรม หรืออะไรในทำนองนี้ก็ตาม เมื่อยัง ดำรงอยู่ ยังเป็นไปอยู่ในชีวิตและสังคม ก็จะทำให้มีตุล คือทำให้ชีวิตและสังคมอยู่ในภาวะที่ มีความประสานสอดคล้อง ลงตัว พอดี มีดุลยภาพ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงมีสันติสุข ผู้พิพากษาเป็นตุลาการ คือเป็นผู้สร้างตุลนี้ให้แก่สังคม

ตุลา ตุล หรือดุลยภาพนี้ สำคัญอย่างไร เห็นได้ไม่ยากว่า ดุลยภาพนี้แหละทำให้มีความ มั่นคง และทำให้ดำรงอยู่ได้ยั่งยืน เช่น เราสร้างอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างอย่างหนึ่งขึ้นมา ถ้า ส่วนประกอบทั้งหลายประสานสอดคล้อง เข้ากัน ลงตัว พอดี ที่เรียกว่าได้ตุล ก็จะเป็นหลัก ประกันในขั้นพื้นฐานว่าอาคารหรือสิ่งก่อสร้างนั้น จะมั่นคงดำรงอยู่ได้ดี แต่ถ้าเสียตุล เช่น แม้จะมีเสาที่แข็งแรงมาก แต่เสานั้นเอนเอียง แค่นี้ อาคารเป็นต้นนั้น ก็อาจจะพังลงได้ง่ายๆ

ธรรม ทำให้ทุกอย่างเข้าที่ ลงตัว ได้ตุล หรือมีดุลยภาพ ในเมื่อธรรมนั้นกว้างขวางซับซ้อนนัก แต่ธรรมนั้นก็อยู่ในระบบสัมพันธ์ถึงกันทั้งหมด หลักธรรมต่างๆ ที่ท่านจัดไว้ ก็เป็น

ระบบย่อยที่โยงต่อไปทั่วถึงกันในระบบรวมใหญ่ เมื่อพูดถึงหลักธรรมสักชุดหนึ่ง ก็จึงโยงถึงกันกับธรรมอื่นได้ทั่วทั้งหมด และในที่นี่ ก็ได้ยกหลักธรรมสำคัญชุดหนึ่งมาเน้นย้ำไว้แล้ว คือหลักพรหมวิหาร ๔

หลักพรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นระบบแห่งดุลยภาพครบบริบูรณ์อยู่ในตัว เราจะต้องปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมสังคมให้ถูกต้องอย่างใด่ดูลตามระบบนั้น ดังที่ได้อธิบายแล้วว่า ยามเขาอยู่ดี เป็นปกติ เราเมตตา ยามเขาทุกข์ เรากرุณา ยามเขาสุขสำเร็จ เรามุทิตา ยามเขาจะต้องรับผิดชอบตามธรรม เราอุเบกขา

การปฏิบัติทางสังคมอย่างถูกต้องครบตามสถานการณ์เหล่านี้ เป็นการรักษาดุลยภาพอยู่ในตัวแล้ว แต่หลักพรหมวิหาร ๔ นี้ ยังเป็นระบบพิเศษที่สร้างดุลยภาพกว้างออกไปอีกชั้นหนึ่งด้วย คือข้อที่ ๔ นอกจากเป็นตัวดูลให้อีกสามข้ออยู่ในภาวะพอดี เป็นระบบแห่งดุลยภาพในชุดของมันเองแล้ว มันยังเป็นภาวะที่ได้ดูลหรือภาวะมีดุลยภาพของจิตใจ อันเป็นฐานที่จะสร้างดุลยภาพของชีวิตและดุลยภาพของสังคมทั่วทั้งหมดด้วย

เมื่อพูดให้จำเพาะ จับที่หลักพรหมวิหารซึ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาโดยตรง ก็อาจจะให้ความหมายของ “ตุลาการ” ได้อย่างสั้นๆ ว่า คือ ผู้สร้างดูลให้แก่สังคมด้วยพรหมวิหาร ๔ ประการ

เมื่อผู้พิพากษาปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการเต็มตามความหมายทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมาก็ย่อมรักษาธรรม และดำรงสังคมไว้ได้ แต่มีใ้เฉพาะผู้พิพากษาเท่านั้น มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ในการรักษาความดีงามให้แก่สังคม รักษาธรรมไว้ให้แก่สังคม และรักษาสังคมให้ดำรงอยู่ในธรรม เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามธรรมนี้ โดยมีผู้พิพากษา คือ ตุลาการ เป็นตราฐ เป็นแบบอย่างให้

สถานะที่ว่านั้น เท่ากับบอกไว้ในที่นี้ ถึงความสำคัญของผู้พิพากษาคือตุลาการว่าเป็นมาตรฐานของสังคม และในเมื่อธรรมเป็นสิ่งสูงสุด เมื่อผู้พิพากษาเป็นผู้ทำหน้าที่รักษาธรรม จะเรียกผู้พิพากษาว่าเป็นบุคคลในระดับยอดสุดของสังคม ก็ย่อมได้

สังคมนี้จะอยู่ได้ ถ้าตุลาการยังเป็นหลักให้ ถึงแม้สังคมจะเสื่อมลงไปแค่ไหน ถ้าตุลาการยังมั่นอยู่ ถึงอย่างไร ก็ยังมีความหวัง แต่ถ้าที่มั่นนี้หมดไป สังคมก็ล่มสลายแน่ เพราะฉะนั้น จึงต้องช่วยกันรักษาไว้

ก็เป็นอันว่า วันนี้ ที่ได้พูดมา ในที่สุดก็เป็นการย้ำถึงสถานะของผู้พิพากษาศุลาการ ที่ท่านเป็นบุคคลที่เรียกว่าสำคัญสุดยอดในสังคม ที่จะต้องเป็นแบบอย่างดังที่บอกแล้วว่า เราเรียกว่าตราฐ

ในสังคมทุกยุคทุกสมัย จะต้องมิตูลา และเราก็ได้นำเอาคำนี้มาใช้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นก็ต้องทำให้สมจริง ดังที่เรามีตุลาอยู่แล้ว และก็ขอให้เรามีต่อไป

ขอให้ตุลาการ อยู่ยั่งยืนนาน ยั่งยืนทั้งในสถานะแห่งระบบการ และยั่งยืนด้วยหลักการ คือ ธรรมที่ทำให้เกิดความเป็นตุลาการที่แท้จริง

อาตมภาพขออนุโมทนาคุณหญิง และท่านผู้พิพากษา พร้อมด้วยทุกท่านที่อยู่ในวงการตุลาการ ตลอดจนญาติโยมผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่าน ขออนุโมนาน้ำใจของท่านที่มีต่อท่านองคมนตรีผู้ล่วงลับ ในฐานะที่ท่านเป็นประธานศาลฎีกา ผู้ได้ทำคุณประโยชน์ไว้ให้แก่ประเทศไทยสังคม และวงการตุลาการ ด้วยการเจริญคุณธรรมเป็นแบบอย่าง

ขอตั้งจิตปรารถนาดี ขอให้คุณพระรัตนตรัยอวยชัยอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญด้วยจตุรพิธพร ทั้งตน ทั้งครอบครัว ญาติ มิตร ขอให้มีความร่มเย็นงอกงามในพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกำลังที่จะแผ่ขยายประโยชน์สุขไปให้แก่ประเทศไทยสังคม และชาวโลก ตลอดกาลยังยืนนาน ทุกเมื่อ เทอญ

คุณหญิงสำรวย โภกขมรรคกุล:

ในนามของญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงของท่านศักดิ์ดา โภกขมรรคกุล ขอกราบขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ให้ธรรมะซึ่งเกี่ยวกับผู้พิพากษา และคณะผู้พิพากษาทั้งหลาย ก็จะได้ยึดถือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระคุณท่าน สืบต่อไป

ตอบคำถามท้ายเรื่อง

ถาม: ผู้พิพากษาตัดสินจำคุก หรือประหารชีวิตคน จะเป็นบาปหรือไม่?

ตอบ: เรื่องนี้พระเจ้าให้แต่หลัก เรื่องการทำหน้าที่ของผู้พิพากษานี้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ ขอเล่าหนึ่ง ท่านพูดถึงหลักการปกครอง และการรักษาความเป็นธรรม โยงมาถึงเรื่องของผู้พิพากษา ในหลักธรรมก็เหมือนกับมีตัวอย่างให้แนวทางไว้ แล้วเราก็มาพิจารณาเอาเอง

เรื่องนี้มาในพระสูตรหนึ่ง ชื่อโคปกโมคคัลลานสูตร เป็นเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว วันหนึ่ง เสนาบดีของแคว้นมคธ ชื่อวัสสการพราหมณ์ ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยิน วัสสการพราหมณ์นี้สำคัญมาก เขามีผู้ร่วมงานคู่กันอีกคนหนึ่งชื่อว่า สุณีระ สองคนนี้เป็นเสนาบดีที่ยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอชาตศัตรู ตั้งแต่สมัยของพระราชบิดา คือพระเจ้าพิมพิสาร

เสนาบดีนี้ กำลังดูแลบ้านเมือง หลังจากพระเจ้าพิมพิสารสวรรคตไปแล้ว และพระพุทธเจ้าก็เสด็จปรินิพพานไปแล้ว วันหนึ่ง ท่านมหาอำมาตย์ หรือเสนาบดีนี้ ก็เดินตรวจราชการ และได้มาถึงที่พักของพระอานนท์ ท่านเข้าไปหาพระอานนท์ และเข้าไปสนทนา

ท่านเสนาบดีถามพระอานนท์ตอนหนึ่งว่า เวลานี้ พระพุทธเจ้าก็ปรินิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตั้งใครไว้ให้เป็นผู้สืบต่อตำแหน่งของพระองค์ ในการปกครองคณะสงฆ์ พระอานนท์ตอบว่า ไม่ได้ตั้งไว้

เสนาบดีผู้นี้ เป็นนักปกครอง ได้ทำงานราชการแผ่นดินมาอย่างเชี่ยวชาญมาก กระทั่งว่าสามารถดำเนินการปราบแคว้นวัชชีได้ (มีเรื่องเล่าในสามัคคีเภทคำฉันท์) ท่านวัสสการพราหมณ์เสนาบดีก็บอกว่า มีอย่างไหนล่ะ การปกครองหมู่คณะใหญ่โต ถ้าไม่มีผู้นำ ไม่มีหัวหน้า จะอยู่กันได้อย่างไร

พระอานนท์ก็ตอบว่า พวกเรามีใช้ไม่มีหัวหน้า แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้แต่งตั้งไว้

อ้าว... แล้วท่านทำอย่างไร พระอานนท์ก็ตอบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักธรรมไว้ให้ว่า ผู้ใดประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้ ภิกษุทั้งหลายก็พึงนับถือผู้นั้น ให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำ หลักธรรมนั้น ท่านเรียกว่า เถรธรรม ๑๐ ประการ ก็เมื่อ

มีพระภิกษุที่มีคุณสมบัตินี้ ภิกษุทั้งหลาย คือสงฆ์ ก็ยกย่องท่านผู้นั้นขึ้นไปเป็นหัวหน้า เราจึงมีหัวหน้าด้วยประการฉะนี้ โดยไม่ต้องตั้ง นี่แหละจึงว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งใคร

ก็เป็นอันว่า พระอานนท์ตอบเสร็จแล้ว บอกว่าไม่ต้องตั้ง แต่มีหัวหน้า คือมีขึ้นโดยหลักการ เมื่อมีหลักการให้ไว้ ก็ว่าไปตามหลักการนั้น มันก็จึงเป็นไปเอง ตามหลักการนั้นแหละ

ทีนี้ ต่อไปอีก เวลาที่มีภิกษุทำความผิด แล้วจะดำเนินการแก้ไข ก็ต้องตัดสินโทษ เมื่อจะลงโทษนั้น จะทำอะไร ในเรื่องนี้ ท่านก็บอกหลักการไว้ คือว่า หลักการมีอยู่ได้แก่กรรมวินัย ดังเช่นในพระวินัย ก็มีข้อบัญญัติว่า เมื่อภิกษุทำผิดข้อนี้ๆ ก็มีโทษอย่างนี้ๆ เมื่อภิกษุต้องอาบัตินี้ ให้ดำเนินการ ให้ปฏิบัติอย่างนี้ๆ

เมื่อมีภิกษุทำความผิด สงฆ์ก็ประชุมกัน แล้วก็ยกเอาหลักการตามพระกรรมวินัยนี้ขึ้นมา หลักการนั้นว่าอย่างไร สงฆ์นั้นก็เพียงแต่ว่าเหมือนมาเป็นกระบอกเสียงให้แก่ตัวกรรมวินัย แล้วภิกษุนั้นก็ถูกตัดสินโดยหลักกรรมวินัย ภิกษุทั้งหลายที่มาประชุมกันไม่ใช่เป็นผู้ตัดสิน เพียงแต่ยกเอาหลักขึ้นมาแสดงตามที่ท่านบัญญัติไว้ หลักการหรือตัวกรรมวินัยนั่นเอง เป็นผู้ตัดสิน

นี่ก็คือ ที่แท้นั้น ผู้พิพากษาไม่ได้ไปตัดสินใคร ถ้าปฏิบัติถูกนะ ถ้าใจเป็นกลางจริงๆ ก็ไม่มีตัวตนแล้ว คืออยู่กับปัญญาที่รู้ความจริง ที่เป็นธรรมะ ที่เป็นหลักการ ที่เป็นกฎกติกา นั้น เจตนาที่มุ่งจะรักษาความเป็นธรรม ก็เอาตัวหลักการที่วางไว้นั้น ยกขึ้นมาบอกให้รู้ว่ามันเป็นอย่างนี้ๆ แล้วก็ว่าไปตามนั้น ก็คือ ผู้พิพากษาไม่ได้มีตัวตนของตนเอง เพราะไม่มีเจตนาของตัวเอง แต่เจตนาอันอยู่ที่ธรรม เจตนาอันคือธรรม ฉะนั้นธรรมะก็ตัดสิน เรียกว่า “ธรรมตัดสิน”

ในทีนั้น พระอานนท์ก็บอกว่า ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ลงโทษเขา ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ตัดสินเขา แต่กรรมวินัยตัดสิน ธรรมวินัยเป็นผู้ลงโทษ ถ้าใช้ภาษาปัจจุบัน ก็ถือว่า พระภิกษุทั้งหลายในที่ประชุม นั้น เป็นเหมือนกระบอกเสียงให้แก่กรรมเท่านั้นเอง นี่จะเข้ากันได้ไหม เป็นเรื่องที่พระอานนท์เล่าไว้ ว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงและบัญญัติไว้ในหลักกรรมวินัย

ถาม: สมมติว่า ถ้าเป็นการตัดสินผิดพลาดล่ะ

ตอบ: นี่แหละ อย่างที่บอกในตอนต้น มีสองขั้นตอน ดังที่ว่า เราทำหน้าที่โดยไม่มีตัวตนของเรา ก็คือ เมื่อเราทำโดยเจตนาที่บริสุทธิ์ มันก็จะมีแต่ตัวหลักการ ตัวกรรมวินัย

ตัวบทกฎหมาย ตัวบัญญัติ เท่านั้น ส่วนเรานี่ ก็ทำหน้าที่ไป เราเป็นเพียงทางผ่านให้ หรือเป็นสื่อให้เท่านั้นเอง คือ ถ้าทำได้ตามนี้ การบรรลุผลสำเร็จของผู้พิพากษาก็คือ อยู่ในภาวะที่ว่ามานี้

แต่ทำอย่างไรเราจะบรรลุภาวะนี้ได้ ก็อยู่ที่ว่า ปัญญา และ เจตนาต้องสมบูรณ์ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ ปัญญารู้ความจริงชัดเจน หลักการปฏิบัติ การ ข้อมูลอะไรต่างๆ เหตุการณ์ คดีเป็นอย่างไร ชัดหมด แล้วก็เจตนา ก็มุ่งเพื่อธรรมจริงๆ ถึงตอนนั้นก็ไม่มีตัวตนแล้ว

แต่ที่นี้ ความสมบูรณ์ของปัญญาและเจตนาเป็นตัวกำหนด ท่านจึงว่า นี่แหละ ต้องพยายาม ต้องเตือนตนด้วยสติว่า ปัญญาของเราเข้าใจถึงความจริงชัดเจนใหม่ ให้มั่นใจที่สุด และเจตนาต้องมั่นใจที่สุดว่า เราทำนี้ด้วยเจตนาบริสุทธิ์จริงๆ ตั้งใจดีจริงๆ

ถ้าเรามั่นใจในสองอย่างนี้แล้ว ในที่สุด ได้เท่าไร ก็เท่านั้น และเมื่อตัดสินไปแล้ว ถ้าผิดพลาด ก็รู้ว่าผิดพลาด ท่านก็มีธรรมะให้อีกว่า ให้ไม่ประมาทในการศึกษาต่อไป หมายความว่า หลังจากนี้แล้ว เราไม่ปล่อยนะ ไม่ใช่เราจะหลงตัวเอง มัวเพลิดเพลิน อยู่ แต่เราจะศึกษาฝึกฝนอีก ถ้ามีข้อผิดพลาดอะไรที่ทำให้ยังไม่สมบูรณ์ เราก็มาศึกษา ปรับปรุง แก้ไข เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในคราวต่อไป ก็มีแต่จะดียิ่งขึ้น ไม่ต้องไปเสียใจ ย้อนหลัง

ถาม: จะเป็นบาปติดตัวผู้พิพากษาไปไหม ที่ตัดสินผิดพลาดไป?

ตอบ: เจตนาเป็นตัวตัดสินกรรม เพราะตอนที่เราจะตัดสินนั้น เราบอกตัวเองแล้วว่า คือ เราทำความมั่นใจก่อน เอละ เราดูตัวเองว่า ด้านปัญญาเราก็มั่นใจ ด้านเจตนาเราก็มั่นใจ ในที่สุด เมื่อถึงเวลาปฏิบัติ การ ได้เท่าไรก็เท่านั้น

เมื่อเรามีเจตนาบริสุทธิ์ดีแล้ว มันเป็นกรรมดี แต่มันยังมีข้อบกพร่อง เราก็ยอมรับความบกพร่องนั้น เพื่อการปรับปรุงแก้ไข ตอนนี้น่าจะเรียกว่า “ปฏิกรรม”

นี่แหละคำว่า ปฏิกรรม มาแล้ว เมืองไทยไม่เอาใจใส่เรื่องนี้ ไม่เอามาเรียน แต่ปฏิกรรมนั้นมีในหลักธรรม คือหลักปฏิกรรม หมายความว่า กรรม แล้วก็ปฏิกรรม คือ เมื่อเราทำกรรมลงไป ถ้ามันเกิดความผิดพลาด ไม่สมบูรณ์ ท่านให้ปฏิกรรม คือแก้ไข เพื่อให้การกระทำครั้งต่อไป มันดียิ่งขึ้น หรือจะสมบูรณ์ต่อไป เพราะฉะนั้น ก็มาสอดคล้องกับหลักที่เรียกว่า ความไม่ประมาท

คนที่จะปฏิกรรมได้ดี ก็ต้องไม่ประมาทในการศึกษา ซึ่งจะทำให้เราทำงานให้ดี

ขึ้น วงการที่ดีขึ้น วิชาการ เรื่องของสังคม ก็ดีขึ้นๆ ไปเรื่อย ถ้าปฏิบัติตามหลักนี้แล้ว ไม่มีเสีย ไม่ต้องมาเสียใจอยู่

สำหรับปุถุชนก็เป็นธรรมดา เสียใจได้บ้าง แต่โดยหลักการ ท่านไม่ให้มัวหวน ละห้อยกับอดีต (อดีต นานวาคเมย) ถ้ามันผิดพลาด เราก็ตระหนักรู้ความผิดพลาดนั้น เพื่อเอามาแก้ไขปรับปรุง แต่ไม่ทิ้งนะ ถ้าทิ้ง ถ้าปล่อย เป็นการละเลย ท่านเรียกว่า ประมาท คือ เราเอาในแง่ความรู้ ส่วนด้านความรู้สึก ไม่ต้องไปติดค้าง คือ ถ้าเรามั่นใจ แล้ว เราก็เอาด้านความรู้ว่ามีข้อบกพร่องผิดพลาดอะไร ความรู้นี้ต้องเอา แล้วความรู้นี้จะเอามาใช้ในการปรับปรุงแก้ไข ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ไม่มีปัญหา

หลักท่านมีอยู่แล้ว ว่าไม่หวนละห้อยความหลัง แล้วก็ถ้าจะเสียใจบ้าง ก็เป็นวิสัยของปุถุชน มันเป็นไปได้ ก็เอามาเตือนตัวเองว่า เห็นไหม ขนาดที่เราเตรียมเต็มที่แล้วยังมีพลาดได้ เพราะฉะนั้น ต้องไม่ประมาท ต่อไปต้องรอบคอบยิ่งกว่านี้ ก็ยังทำให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ก็ยอมรับว่าความเสียใจนี้ไม่ดี เป็นอกุศล ทำให้มีความทุกข์ แต่เมื่อมันเกิดขึ้นมาแล้ว ก็เอามันมาทำให้เป็นประโยชน์ อกุศลนั้นมาทำให้เป็นประโยชน์ ท่านเรียกว่า **เอาอกุศลมาเป็นปัจจัยแก้กุศล** คือเอามาทำให้มันเกิดผลดีต่อไป อย่าไปมัวเศร้ามัวทุกข์ จะยิ่งแย่มาก

ถ้ามันมีทุกข์ ก็รู้ว่า เออ ใจทุกข์นี่ก็ดี มันเตือนเรา ทำให้เรามีสติ จะเห็นว่าคนที่ม่แต่สุขอยู่เสมอนี้ มันเพลิน มันหลงง่าย ก็เลยกลายเป็นประมาท ส่วนคนที่ม่ทุกข์นี่ จะทำให้ไม่ประมาท ทำให้เตือนตัวเอง ทำให้เกิดสติง่าย

มีตัวอย่างนอกเรื่อง พวกเทวดานั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า แพ้เปรียบมนุษย์หลายอย่าง ข้อดีกว่ามนุษย์นี้ไม่ต้องพูด ข้อที่เทวดาแพ้มนุษย์ ขอยกมาข้อหนึ่งคือ สติดีต่อกว่า เทวดานั้นท่านสบาย มีแต่ความสุข ก็เลยเพลิน สติจึงแพ้มนุษย์ ส่วนมนุษย์นี้มีทุกข์ มีสุขระคนกันไป เจอปัญหามากกว่า แต่ทุกข์และปัญหานี้แหละมันเตือนให้คนไม่ประมาท ทำให้มีสติขึ้นมา เพราะฉะนั้น ทุกข์ก็มีดีอยู่ ไม่ใช่ไม่ดีเสียเลย

ทุกข์นี้ทำให้คนได้ดีมีสุขก็เยอะ คือมันเตือนเรา ทำให้เราไม่ประมาท เร่งแก้ไข ปัญหา ดังนั้น ถ้าเกิดความไม่สบายใจ มีความขุ่นมัว เศร้าหมอง ก็เอามันมาใช้ประโยชน์ซะ โดยเอามาเตือนตัวเองให้จับจุดได้ว่า มันมีจุดอ่อนข้อบกพร่องอะไร เราขุ่นมัวเศร้าหมองเพราะอะไร แล้วอย่าให้มันเกิดอย่างนี้อีก ก็แก้ไขไป ดีทั้งนั้น

ที่นี้ก็ขอแถมหน่อย ที่พูดข้างต้นถึงหลักการทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้แก่กรรม

ด้วยปัญญาที่รู้ชัดเจนและเจตนาที่สะอาดแท้ โดยไม่มีตัวตนที่จะเอาอะไรเพื่อตัว หรือ จะสนองความต้องการของตัวตนอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นคือธรรมตัดสิ้นใจ ไม่ใช่เราตัดสิ้นใจนี้เป็นหลักการทำหน้าที่อย่างบริสุทธิ์

แต่กระนั้นก็ต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาที่คนเรานี่ เมื่อยังเป็นปุถุชน ก็ยังมีความยึดถือในตัวตนฝังลึกอยู่ ความยึดว่าตัวเรา-ตัวเขายังมีอยู่ ดังนั้น แม้จะมุ่งทำหน้าที่อย่างบริสุทธิ์ตามหลักการแท้ๆ แต่ความรู้สึกว่ากระทำต่อเราต่อเขา ก็ไม่ว่างโล่งไปโดยสิ้นเชิง ดังนั้นตามปกติก็จึงไม่พ้นเป็นการทำกรรมอยู่บ้าง แต่เมื่อปฏิบัติตามหลักการที่วางนั้นเท่าที่ทำได้ กรรมที่ยังจะมี ก็เบาลงเยอะเยอะ

แล้วยังมีอีกชั้นหนึ่ง คือ เมื่อทำกรรมที่เป็นบาปอันใดไปแล้ว ถ้าวางจิตใจไม่ถูก มัวครุ่นคิดขุ่นมัวเศร้าหมอง (ความสำนึกได้ ก็กับการครุ่นคิดขุ่นข้อง เป็นคนละอย่าง ต่างกันมาก) นอกจากเป็นการเสริมซ้ำเติมบาปแล้ว ก็เป็นการกีดกันกุศลให้เสียโอกาสด้วย ท่านจึงไม่ให้มัวหวนละห้อยอดีต แต่ให้ทำตามหลักปฏิกรรม

ขอเล่าเรื่องประกอบไว้เป็นแง่พิจารณาหน่อยหนึ่ง คือ ท่านเล่าเรื่องไว้ว่า นายคนหนึ่งได้ตำแหน่งเป็นเพชรฆาตฆ่าโจร และได้ทำหน้าที่นี้อยู่จนถึง ๕๕ ปี จนแก่ ทำไม่ไหว จึงพ้นหน้าที่ออกมา

ที่นี้ วันหนึ่ง พระสารีบุตรมาที่บ้าน และแสดงธรรมแก่เขา แต่เขามัวคิดไม่สบายใจกับการที่ได้ฆ่าคนมากมายนักหนา จิตก็เลยข้องอยู่นั้น ไม่สามารถตามรู้ตามเข้าใจธรรมที่ท่านแสดง พระสารีบุตรจะช่วยเขา ก็ถามเขาว่า ที่เขาฆ่าคนนั้น เขาคิดจะฆ่าเอง หรือคนอื่นสั่งให้ฆ่า เขาก็ตอบว่าทำตามคำสั่งของบ้านเมือง พระสารีบุตรก็กล่าวว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น มันจะเป็นบาปของท่านได้อย่างไรหรือ

พอได้ยินคำนี้ เขาก็คิดเอาเองว่าเขาไม่บาป ทั้งที่ยังไม่ถูกแท้ในรายละเอียด แต่มันทำให้ใจของเขาหายติดข้อง ก็เลยตั้งใจฟังธรรมได้แนวไป จนรู้เข้าใจธรรมสูงเกือบถึงขั้นโสดาบัน และตายแล้วก็ไปสวรรค์ชั้นสูงด้วย (ธ.อ.๔/๘๗) เรื่องนี้น่าจะเป็นแง่คิดที่ตอบคำถามของหลายคน

ถาม: คนที่ทำชั่ว ทำบาป ก็ต้องรับกรรมตามหลักศาสนาพุทธ ใช่ไหม?

ตอบ: ไม่ใช่ตามหลักศาสนา แต่ตามหลักธรรมชาติ คือว่า กรรมนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องของความเชื่อ แต่มันเป็นเรื่องของความจริง ภาษาไทยเอามาใช้ผิด ในภาษาบาลีนั้น คำว่าเชื่อกรรมนี้ ท่านไม่ค่อยใช้หรอก ท่านไม่เน้น ท่านใช้คำว่ารู้กรรม เข้าใจกรรม เพราะ

กรรมเป็นความจริงตามธรรมชาติ เป็นเรื่องของหลักเหตุปัจจัยที่เกี่ยวกับเจตนาหรือเจตจำนงของมนุษย์

เราจะต้องเรียนรู้ว่า เจตนามันเป็นกลไกที่ทำให้เกิดผลอย่างไร มันมีผลต่อชีวิตของมนุษย์อย่างไร เมื่อเจตนาเกิดขึ้นในใจแล้ว มาแสดงออกทางกายทางวาจา แล้วมีผลเปลี่ยนแปลงอย่างไร นี่เป็นเรื่องของความจริงตามธรรมชาติ เราต้องเรียนรู้ต้องศึกษา เพราะถ้าเอาแค่เชื่อ ก็จบเลย ทีนี้ก็ไม่เรียนรู้ ไม่หาความรู้แล้ว ฉะนั้น ในพระไตรปิฎก คำว่า เชื่อกรรมนั้นแทบไม่มี มีแต่รู้กรรม

ในภาษาไทย เรามีคำหนึ่งที่ใช้กันว่า กัมมัฏสสกตาศรัทธา (แปลว่าเชื่อในความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน) แต่ในภาษาบาลีไม่ใช่ ภาษาบาลีมีแต่กัมมัฏสสกตาญาณ คือ ญาณความรู้ในความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง ภาษาไทยนี้ต้องชำระสะสางกันเยอะ เพราะมากลายเป็นว่า กรรมไม่ใช่เป็นเรื่องของความจริงแล้ว แต่โดยหลักการ กรรมไม่ใช่เป็นเรื่องสำหรับเชื่อ แต่เป็นเรื่องสำหรับรู้ แล้วกรรมก็ไม่ง้อใคร ก็ในเมื่อกรรมเป็นความจริง มันจะต้องไปง้อใครกันเล่า แต่ถ้าต้องไปเชื่อมั่น ก็คล้ายๆ ว่ามันอาจจะไม่จริงก็ได้ จึงต้องไปเชื่อไว้ อะไรทำนองนี้

ในความจริง กรรมไม่ง้อใคร เพราะมันเป็นความจริง คุณจะเชื่อหรือไม่เชื่อ มันก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน แต่ที่นี้ ในขั้นต้นๆ การเชื่อก็เป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง ในเมื่อยังไม่รู้ ก็จะได้ละกรรมไม่ดี และพยายามปฏิบัติให้ถูก ให้ได้ประโยชน์ เอาละ ทีนี้ก็เชิญถามต่อจากเมื่อกี้

ถาม: เมื่อคนทำผิด ก็ต้องได้รับผลจากการกระทำของเขาตามกฎธรรมชาติอยู่แล้ว การที่ผู้พิพากษาไปตัดสินนี้ จะเป็นการไปขัดกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือเปล่า?

ตอบ: คำถามนี้ทำให้นึกขึ้นมาได้ว่ายังไม่ได้พูดอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งคิดว่าควรจะพูด เป็นหลักใหญ่อย่างหนึ่ง ก็เลยจะพูดไว้หน่อย

เรื่องที่ว่านั้นก็คือ ด้านหนึ่ง มนุษย์นี้เป็นสัตว์พิเศษ มาโยงกับอีกด้านหนึ่งที่ว่า ธรรมชาติมีกฎ มีความเป็นจริงของมันที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นต้น มันก็เป็นไปตามกระบวนการของมัน ดังเช่นกรรมนี้ก็มีผลตามธรรมชาติของมัน

ทีนี้ก็มาถึงคำถามเมื่อกี้ที่ว่า การกระทำของผู้พิพากษา คือของมนุษย์นี้จะขัดกับกฎธรรมชาติหรือเปล่า จะเป็นการเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงธรรมชาติไหม

ขอให้มองดูมนุษย์ มองถึงความจริงว่า มนุษย์ก็เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง โดยตัว

เขาเองเป็นธรรมชาติ ใจก็เป็นธรรมชาติ กายของเขาก็เป็นธรรมชาติ

แล้วที่นี้ในบรรดาสภาวะของธรรมชาติมากมายที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นี้ มีตัวพิเศษอันหนึ่ง คือปัญญา ตรงนี้ขอให้ดูให้ชัด ปัญญาเป็นธรรมชาตินะ ไม่ใช่เป็นของแปลกปลอม ปัญญาเป็นสภาวะธรรมชาติอย่างหนึ่งในตัวมนุษย์ และเป็นคุณสมบัติพิเศษอย่างหนึ่งของมนุษย์นั้น แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือเจตนาที่ว่าเมื่อกี้นี้ สองอย่างนี้เป็นคุณสมบัติพิเศษในตัวมนุษย์ เอละนะ ปัญญากับเจตนา เป็นธรรมชาติสองอย่างที่ เป็นคุณสมบัติสำคัญอันมีอยู่ในตัวของมนุษย์ ที่มนุษย์มีเพิ่มมากกว่าธรรมชาติที่อื่นๆ อันทั้งหมด

ที่นี้ ก็แล้วทำไมพระพุทธรเจ้าจึงทรงบัญญัติวินัยขึ้นมา ทำไมไม่ปล่อยให้สังคัมเป็นไปตามธรรมชาติ ทำไมมาตั้งวินัยบัญญัติ วางกฎ กติกาทางสังคัม จัดตั้งคณะสงฆ์ อ้อ... คำตอบมีอยู่แล้ว ง่าย ๆ

ในเมื่อคนมีธรรมชาติที่พิเศษคือปัญญาและเจตนา ก็เอาปัญญาและเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของคุณมาใช้สิ เมื่อคุณเอามันมาใช้ เจ้าปัญญากับเจตนา นั้นมันก็เลยมาทำงานเป็นเหตุปัจจัยร่วมขึ้นในกระบวนการธรรมชาติที่แต่ก่อนมันไม่มีปัญญาและเจตนา ใช้ใหม่ ก็เท่านั้นแหละ

ธรรมชาติทั่วไปนั้นมันขาดปัญญากับเจตนาใช้ใหม่ มันก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยอื่นเท่าที่มีอยู่นั้น แล้วก็ไปของมันเรื่อยไปอย่างนั้น ที่นี้เมื่อในมนุษย์เรามีปัญญากับเจตนา สองตัวนี้พิเศษเพิ่มขึ้นมา เราก็เอาปัญญากับเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของเรานี้แหละเข้ามาร่วมในกระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติสิ เราก็สามารถจัดสรรปรุงแต่งชีวิตของเราสังคัมของเราให้มันดี หรือให้เป็นอย่างไรก็ได้ เราจึงไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยธรรมชาติอย่างอื่นเท่านั้น ไม่ต้องมัวรอให้เหตุปัจจัยอื่นๆ ก่อผล

(แม้แต่การที่รอนั้น ก็คือเอา "เจตนา" ที่จะรอ เข้ามาเป็นเหตุปัจจัยด้วยแล้ว และคุณก็จะได้รับผลของกรรมคือเจตนาที่รอนั้นด้วย ซึ่งอาจจะเป็นกรรมแห่งความประมาท)

ที่โยมบอกว่า ทำไมไม่ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ เอละสิไปว่า ปัญญาและเจตนาของเราก็เป็นธรรมชาติเหมือนกัน ใช้ใหม่ อ้าว... เราจะปล่อยให้ เป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างอื่นในธรรมชาติ โดยไม่เอาปัจจัยคือปัญญาและเจตนาของเราเข้าไป แสดงว่าเรายังไม่ฉลาดพอ ถ้าเราฉลาดพอ เราก็เอาปัญญาและเจตนาของเราที่พัฒนาอย่างดีนี้มาใช้ซะ เอาไปร่วมในกระบวนการของเหตุปัจจัยในธรรมชาติ

เพื่อจะใช้ธรรมชาติส่วนพิเศษนี้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และแก่ทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างคุ้มค่าของมัน เพื่ออันนี้แหละ ปัญญากับเจตนา ก็จึงเข้ามาสู่ระบบการจัดตั้ง ที่พระ

พุทธเจ้าตรัสว่า

หนึ่ง **ธรรม** คือความจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นๆ พระพุทธเจ้าทรงมีพระ**ปัญญา** รู้ตามที่มันเป็นอย่างนั้น (รวมทั้งก็ทรงรู้ด้วยว่าในมนุษย์แต่ละคนนั้นมีธรรมชาติพิเศษ คือปัญญาและเจตนาที่ จะรู้เข้าใจระบบที่ทรงใช้พระปัญญาและการอุทรเจตนาที่จัดวางไว้ และเอาไปใช้ไปปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์)

สอง ด้วยพระปัญญาที่ทรงรู้ธรรม และพระปัญญาที่สามารถใช้ความรู้นั้นในการจัดดำเนินการ พระองค์ก็ทรงดำเนินพระ**เจตนา**ที่ประกอบด้วยพระมหากรุณา นำความรู้ในความจริงของระบบธรรมชาตินั้น มาใช้ในการทรงจัดตั้ง**วินัย** มาวางระบบชุมชนสังฆะหรือสังคมสงฆ์ขึ้น ให้เป็นสังคมที่ดี วางกฎกติกาข้อบัญญัติสิกขาบท ที่จะให้กิจการดำเนินไปในทางที่เกิดผลดี มีทั้งนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการนี้ขึ้นมา

นี่แหละ เพราะฉะนั้น ในวินัยของพระ เมื่อมีภิกษุทำความผิดขึ้นมา ท่านจึงไม่ปล่อย อ้อ... เธอทำกรรมไม่ดีนี่นะ ถ้าจะให้เหตุปัจจัยอื่นเท่าที่มีอยู่นั้นเป็นไปของมันจนแสดงผลขึ้นมา คนทั่วไปอาจจะไม่เห็น หรืออาจจะเห็นไม่เห็น (แถมภิกษุรูปนั้นยังอาจจะใช้ปัญญาและเจตนาที่เป็นเหตุปัจจัยในตัวของเธอเองไปทำให้กระบวนการเหตุปัจจัยโดยรวมนั้นซับซ้อนหนักเข้าไปอีก) พวกเราสังฆะก็เลยขอใช้ปัญญากับเจตนาของเรามาทำกรรมตามวินัย ให้เป็นเหตุปัจจัยที่เธอจะเจอผลที่ควรจะได้เจอเสียเลย พระปัญญากับพระมหากรุณา(เจตนา)ของพระพุทธเจ้าที่ทรงจัดตั้งวินัยไว้ และปัญญากับเจตนาของพวกเราสังฆะที่ดำเนินการตามนี้ จะได้เป็นเหตุปัจจัยที่จะช่วยแก้ไขปรับปรุงตัวเธอ และจะได้เป็นเหตุปัจจัยที่จะช่วยดำรงรักษาสังฆะสังคมให้มีธรรมะปรากฏอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษย์ยาวนานสืบไป

นี่แหละ คนไทยยังเชื่อถือนับถือและถือปฏิบัติกันผิดพลาด มีการพูดบอกว่า เธอ... เขาทำกรรมไม่ดี เดี่ยวเขาก็รับกรรมของเขาเอง นี่แหละผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างจังเลย คนไทยนับถือผิดเยอะเลย จะต้องแก้กันมากในเรื่องนี้

ที่จริง ความเข้าใจผิดเชื่อผิดถือผิดอันนี้ ถ้าไม่ระวังให้ดี อาจะพลัดไปเข้าลัทธิมิชฌาทิฐิอันหนึ่ง คือลัทธิปล่อยไปตามโชค คอยโชค หรือแล้วแต่โชค

พระพุทธเจ้านั้น ถ้ามีใครทำผิดนะหรือ พระองค์ไม่ปล่อยหรือ ทรงแบ่งกรรมทางวินัยไว้ให้แล้ว คือมีกรรมในทางวินัย ไว้ให้สังฆะคือสังคมพระ ที่จะนำมาปฏิบัติเพื่อเอาปัญญาและเจตนาที่เตรียมอย่างดีแล้ว เข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมด้วยในกระบวนการของกรรมในธรรมชาติ

เป็นอันว่า มีกรรมในวินัยอีก ถ้าไปอ่านวินัยของพระ ก็เจอเลยสังฆกรรมนี่คือกรรมที่จัดตั้งไว้ชัดๆ ว่าเพื่อเอาปัญญาและเจตนาที่ตระเตรียมอย่างดีเข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมกับกระบวนการเหตุปัจจัยส่วนอื่นในธรรมชาติ (บอกว่า “ส่วนอื่น” เพราะอย่าลืมว่าปัญญาและเจตนาก็เป็นเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้นแหละ แต่มีพิเศษที่มนุษย์ ไม่มีที่อื่น)

แล้วจำเพาะลงไป ยังมีนาคกรรม ซึ่งเป็นกรรมทางวินัยที่วางไว้สำหรับดำเนินการลงโทษพระ มีเยอะไปหมดเลย นี่คือการที่มนุษย์จัดสรรขึ้นมาด้วยปัญญาและเจตนา แล้วก็นำไปใช้ไปดำเนินการด้วยปัญญาและเจตนา แล้วมันผิดธรรมชาติใหม่ ก็ไม่ผิด

นี่คือการที่เราเอาปัญญาและเจตนาที่เป็นธรรมชาติพิเศษของมนุษย์ มาร่วมกระบวนการเหตุปัจจัยในธรรมชาติ และมนุษย์ที่พิเศษได้ก็เพราะมีธรรมชาติสองอย่างนี้แหละ แล้วทำไมจึงไม่ใช่กันเล่า

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงปล่อยให้คนทำกรรมเสร็จแล้วก็ปล่อยให้เขา รับกรรมไปเอง โดยไม่ทำอะไร แต่ทรงสอนให้เราใช้ปัญญาและเจตนาเข้าไปเป็นเหตุปัจจัยร่วมในกระบวนการของธรรมชาติ โดย ขั้นที่ ๑ จัดตั้งวางระบบระเบียบกฎกติกาที่จะช่วยให้คนทำกรรมที่จะทำให้ชีวิตและสังคมดี ขั้นที่ ๒ ดูแลให้คนตั้งอยู่ในระบบระเบียบที่จะทำกรรมที่จะทำให้ชีวิตและสังคมดีนั้น ขั้นที่ ๓ ดำเนินการตัดสินความพิพาทขัดแย้ง ตลอดจนลงโทษผู้ที่ขัดขึ้นฝ่าฝืนละเมิด บนฐานแห่งระเบียบกฎกติกาข้อบัญญัติที่จัดตั้งไว้นั้น

ตลอดกระบวนการทางสังคมนี้ทุกขั้นตอน สารสำคัญก็คือการนำเอาสภาวะธรรมชาติข้อปัญญาและเจตนาของมนุษย์ เข้าไปร่วมเป็นเหตุปัจจัยที่จะนำหรือผันหันเหกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้น ให้เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์

เมื่อปัญญาของเราเข้าถึงความจริงเจเนจเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดทั่วทั้งหมด และเจตนาของเราดีมีเมตตาปรารถนาดีต่อชีวิตและสังคมโดยบริสุทธิ์แท้จริง ถ้าเราดำเนินการได้ตามปัญญาและเจตนา นั้น ผลดีก็จะเกิดขึ้นสมความมุ่งหมาย

ที่จริง มนุษย์ทั้งหลายก็เข้าไปร่วมกระบวนการของธรรมชาติด้วยปัญญาและเจตนาของตนกันทั่วไปอยู่แล้ว แต่ที่มีปัญหาอันอยู่ไม่จบไม่สิ้นว่า ไม่รู้ผลที่หมายบ้าง ไม่เกิดผลดีแต่กลายเป็นผลร้ายบ้าง เกิดผลไม่พึงปรารถนาอื่นพ่วงหรือตามมาบ้าง เป็นต้น (เช่นปัญหาทางการแพทย์ ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่เกิดขึ้นเป็นระยะๆ เรื่อยมา) ก็

เนื่องจากจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องใหญ่ตรงที่ว่า ปัญญาและเจตนาไม่สมบูรณ์นี้แหละ ปัญญาไม่เข้าถึงสภาวะแจ่มแจ้งจริง หรือไม่ก็เจตนาไม่ใสสะอาดจริง ก็วนกันอยู่นั้น แต่ในแง่หลักการ ก็อย่างที่ว่านั้น

ในที่สุดจึงต้องกลับมาย้ำที่หลักการพื้นฐานตามธรรมชาติของมนุษย์ คือการพัฒนาคน ได้แก่ การที่จะต้องทำให้มันใจอยู่เสมอในความสมบูรณ์ของปัญญาและเจตนา นั้น ด้วยการตั้งอยู่ใน*ความไม่ประมาทในการศึกษา* หนึ่ง ที่จะทำปัญญาให้สมบูรณ์ รู้ความจริงชัดแจ่มแจ้งเข้าถึงสัจจะ สอง ที่จะตรวจสอบชำระเจตนาของตนให้บริสุทธิ์ใสสะอาด มุ่งเพื่อความดีงาม เพื่อความสงบสุขเป็นอิสระ ของชีวิต ของสังคม อย่างแท้จริง